

รายงานการวิจัย

การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์
บนพื้นที่สูงจังหวัดเชียงใหม่ ตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

CAPACITY DEVELOPMENT AND ENHANCEMENT OF THE
COMMUNITY ENTERPRISE FOR THE ORGANIC COFFEE FARMERS IN
MOUNTAIN AREAS BY THE KING'S PHILOSOPHY IN CHIANG MAI
PROVINCE

พระมหาวิรัตน์ศักดิ์ สุรเมธี
พระมหาวิโรจน์ คุณุตวิโร
สาลินี รักกตัญญู
อุเทน ลาพิงค์

รายงานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (ววน.)
สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ 2564

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รายงานการวิจัย

การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่
สูงจังหวัดเชียงใหม่ ตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

CAPACITY DEVELOPMENT AND ENHANCEMENT OF THE
COMMUNITY ENTERPRISE FOR THE ORGANIC COFFEE FARMERS IN
MOUNTAIN AREAS BY THE KING'S PHILOSOPHY IN CHIANG MAI
PROVINCE

พระมหาวิรศักดิ์ สุรเมธี
พระมหาวิโรจน์ คุณตวีโร
สาลินี รักกตัญญู
อุเทน ลาพิงค์

รายงานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (ววน.)
สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ 2564

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ 2. เพื่อพัฒนาศักยภาพและยกระดับฯ และ 3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาศักยภาพและยกระดับฯ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการวิจัยภาคสนามและการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ประชากรกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง คือ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ประชาชนชุมชน /ผู้นำ จิตวิญญาณ กลุ่มชาติพันธุ์ ปกาเกอญอบ้านขุนแม่หยอด ตำบลแม่ศึก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัย พบว่า 1) ชุมชนบ้านขุนแม่หยอดเป็นหนึ่งในชุมชนนำร่องของเขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษ เป็นแหล่งกาแฟอาราบิก้าในระดับความสูงที่เหมาะสมและดีที่สุดในเชียงใหม่อีกแห่งหนึ่ง การปลูกกาแฟในป่าของชุมชนขุนแม่หยอดมีการดูแลต้นกาแฟร่วมกันโดยไม่ใช้สารเคมีและปุ๋ย เน้นความเป็นธรรมชาติ และมีการเก็บผลผลิตตามระยะของผลผลิตกาแฟซึ่งไม่มีการทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติของชุมชน 2) การพัฒนาศักยภาพและยกระดับฯ เกิดกลุ่มเล็ก ๆ หรือเฉพาะกลุ่มที่สนใจในการปลูกและผลิตกาแฟ ชื่อแบรนด์ “ฟือพี Coffee” เป็นการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์มีกระบวนการและขั้นตอนได้แก่ 1. การพัฒนาสร้างการรับรู้และความเข้าใจ และส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตกาแฟ 2. การพัฒนาจัดทำข้อมูลทะเบียนเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ 3. การพัฒนาจัดทำแปลงเรียนรู้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกาแฟ 4. การพัฒนาจัดอบรมให้กับเกษตรกรเรื่องการส่งเสริมการปลูกกาแฟอินทรีย์และการแปรรูป 3) การนำเสนอรูปแบบการพัฒนาศักยภาพและยกระดับฯ พบว่า เกิดการนำเสนอรูปแบบการปลูกกาแฟแบบใต้ร่มเงา หรือที่เรียกว่า Shade-Grown Coffee เป็นการทำไร่กาแฟโดยที่ปลูกต้นกาแฟไว้ใต้ร่มเงาต้นไม้ใหญ่ ทำให้กาแฟยืนต้น ผลผลิตมีคุณภาพ และให้ผลผลิตในระยะยาวได้ดีกว่าการปลูกเชิงเดี่ยว และนำเสนอรูปแบบการจัดระบบการปลูกให้เหมาะสมกับอาณาเขตและลักษณะต่าง ๆ ในป่า “โมเดลพลิกฟื้นผืนป่า คู่กับพลิกชีวิต” เพื่อช่วยสร้างความชุ่มชื้น ความอุดมสมบูรณ์ให้กับระบบนิเวศน์ ข้อเสนอแนะจากการวิจัยคือ ชุมชนควรร่วมกันจัดทำแผนด้านการส่งเสริมการปลูกกาแฟเพื่อขอรับการสนับสนุนด้าน ต่าง ๆ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ และพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้การปลูกกาแฟรักษาป่า เพื่อพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่และแนวทางในการอนุรักษ์ป่ารวมถึงทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนในอนาคต

คำสำคัญ : 1. การพัฒนาศักยภาพ, 2. วิสาหกิจชุมชน, 3. กาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง, 4. ศาสตร์

พระราชาราช

ABSTRACT

The purposes of this study were: 1. To study the general condition of community enterprise of growing organic coffee in the mountain areas to the King's Philosophy Chiang Mai Province 2. To develop potential and upgrade and 3. To present a model of potential development and upgrade. It is a qualitative research. Focus on field research and participatory research the sample population and key informants used the method of selecting a specific sample group, namely community leaders, village committees, community philosophers/spiritual leaders, Pga K'nyau Ethnic Group, Ban Khunmaeyod Mae Suek sub district, Mae Chaem district, Chiang Mai Province.

The results revealed that: 1) Ban Khunmaeyod community was one of the pilot communities in the special cultural area. It is another source of Arabica coffee at the optimal height and the best in Chiang Mai. Emphasizing naturalness and the production of coffee is collected according to the period of coffee production, which does not destroy the natural resources of the community. 2) Development of potential and upgrading. A small group or a specific group interested in coffee planting and production, the brand name "Phu Phi Coffee" is a potential development and upgrading of the community enterprise of organic coffee and procedures as follows: 1. Developing awareness and understanding and promote the integration of coffee farmers groups. 2. Development of registration of coffee farmers. 3. Development of learning plots to increase coffee production efficiency. 4. development and training for farmers on the promotion of organic coffee planting and processing; 3) The presentation of the model for capacity development and upgrading; Also known as Shade-Grown Coffee is a coffee plantation by where coffee trees are planted under the shade of a large tree make perennial coffee quality products and produces better long-term yields than monocultures and presenting a model for organizing planting systems to suit different territories and characteristics in the forest with a life changer" to help create moisture the abundance of the ecosystem Forest Revival Model with a life changer" to help create moisture the abundance of the ecosystem Forest Revival Model with a life changer" to help create moisture the abundance of the ecosystem.

Research Recommendation, the community should work together to develop a plan to promote coffee planting to obtain various support from relevant agencies in the area. and developed as a learning center for coffee cultivation and forest conservation to develop new knowledge and guidelines for forest conservation and natural resources in the community in the future.

Keywords: 1. Capacity development, 2. Community enterprise, 3. Organic coffee farmers in mountain areas, 4. King's Philosophy

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความเมตตาจากพระครูสุนทรมหาเจดียนุรักษ์, ผศ.ดร. รองอธิการบดี วิทยาเขตล้านนา และพระเมธาวิเชียร, รศ.ดร. ที่ปรึกษาโครงการที่ได้ให้คำแนะนำ ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องมาโดยตลอด จนโครงการวิจัยเล่มนี้เสร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงขอกราบ ขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ขอขอบคุณ ท่าน ผศ.ดร.ตระกูล ชำนาญ ผู้ช่วยอธิการบดี วิทยาเขต ล้านนา เป็นอย่างยิ่งที่กรุณามอบค่าปรึกษาด้านการวิจัยและให้กำลังใจขณะวิจัยเสมอมา

ขอขอบคุณ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ประชาชนชุมชน /ผู้นำจิตวิญญาณ กลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอบ้านขุนแม่หยอด ตำบลแม่ศึก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ทุกท่านที่กรุณาสละ เวลาให้ข้อมูลวิจัยอันประโยชน์ และขอขอบคุณที่ให้ข้อมูลเชิงลึกประเด็นที่สำคัญต่อการพัฒนามา ด้วยความเคารพ

สุดท้ายขอขอบคุณคณะทำงานวิจัยทุกท่านและผู้ประสานงานทุกท่านที่ให้การสนับสนุนการ วิจัยในครั้งนี้ประสบความสำเร็จเสร็จสิ้นลุล่วงไปได้ด้วยดี

พระมหาวิโรศักดิ์ สุรเมธี
หัวหน้าโครงการวิจัย และคณะ
วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2564

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญรูปภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 ปัญหาวิจัย	2
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย	3
1.4 นิยามศัพท์	3
1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	3
2 แนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวคิดกาแฟ (Coffee)	5
2.2 แนวคิดวิสาหกิจชุมชน (Community – Enterprise)	6
2.3 แนวคิดการจัดการป่าชุมชน	9
2.4 แนวคิดการสร้างเสริมความเข้มแข็ง (Strengthening)	16
2.5 แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation)	25
2.6 แนวคิดศาสตร์พระราชา	30
2.7 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	37
2.8 สรุปกรอบแนวความคิด	41
3 วิธีดำเนินการวิจัย	
3.1 รูปแบบการวิจัย	42
3.2 ประชากรกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	43
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	44
3.4 การสร้างและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ	45
3.5 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	45
3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล	46
3.7 การจัดทำคู่มือ	46

4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

4.1	ศึกษาวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราช
จังหวัดเชียงใหม่	47
4.2	พัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่
ตามศาสตร์พระราช จังหวัดเชียงใหม่	59
4.3	นำเสนอรูปแบบการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟ
อินทรีย์ บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราช จังหวัดเชียงใหม่	64

5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

5.1	สรุปผลการวิจัย	72
5.2	อภิปรายผลวิจัย	74
5.3	ข้อเสนอแนะ	77

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก ภาพการดำเนินงาน

ภาคผนวก ข ภาพการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม
ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประวัตินักวิจัย

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพที่ 4.1 พื้นที่ทำไร่มุขเวียนบ้านขุนแม่หยอด ปากกล้วย และแม่ราจี	49
ภาพที่ 4.2 พื้นที่ต้องห้ามในการทำไร่มุขเวียน	50
ภาพที่ 4.3 เกียวข้าวที่ถูกต้องตามประเพณี	55
ภาพที่ 4.4 การเพิ่มมูลค่าด้วยการแปรรูปผลิตภัณฑ์	65
ภาพที่ 4.5 แผนโครงการส่งเสริมการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกาแฟเพื่อความยั่งยืน	68

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กาแฟ เป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของโลก ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาตลาดโลกมีความต้องการผลผลิตกาแฟเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เฉลี่ยประมาณ 8 ล้านตัน ขณะที่ประเทศไทยมีความต้องการ 70,000 ตัน ซึ่งปัจจุบันมีพื้นที่ปลูกกาแฟอยู่ที่ 290,000 ไร่ ให้ผลผลิตรวม 30,000 ตัน แบ่งเป็นกาแฟอาราบิก้าที่นิยมนำมาทำเป็นกาแฟคั่วบด 8,000 ตัน พื้นที่ปลูกอยู่พื้นที่สูงภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน และเพชรบูรณ์ ที่เหลือเป็นกาแฟโรบัสต้าที่นิยมนำมาทำเป็นกาแฟสำเร็จรูป พื้นที่ปลูกส่วนใหญ่อยู่ที่จังหวัดชุมพรและระนอง

“กาแฟ” พืชเศรษฐกิจจากในหลวง ทุกวันนี้ “กาแฟ” เป็นสินค้าที่มีปริมาณการซื้อขายมากเป็นอันดับ 2 รองจากน้ำมัน มีปริมาณการดื่มปีละ 5 แสนล้านล้านแก้ว “กาแฟ” ปรากฏในหนังสืออักขรวิธานศรับท์ของหมอบรัดเลย์ เมื่อ พ.ศ. 2416 และมาแพร่หลายจริงจังในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อประเทศไทยเปิดประเทศติดต่อกับต่างชาติกับต่างประเทศ เช่น ประเทศอังกฤษ เนเธอร์แลนด์ ที่ได้นำกาแฟมาทดลองปลูกกันในพระบรมมหาราชวัง และแจกจ่ายให้เสนาบดีไปปลูกกัน แต่ไม่ได้รับความนิยมและหายไป ในปีพ.ศ. 2500 กรมกสิกรรม (กรมวิชาการเกษตรในปัจจุบัน) ได้สั่งเมล็ดกาแฟอาราบิก้าจากประเทศบราซิล มาปลูกทดลองที่สถานีทดลองพืชไร่แม่โจ้ สถานีทดลองพืชสวนฝาง จังหวัดเชียงใหม่ และสถานีทดลองพืชสวนดอยมูเซอ จังหวัดตาก แต่ไม่สามารถต้านทานต่อโรคราได้ จึงโทรมและตายไปเกือบหมด กระทั่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้เสด็จแปรพระราชฐานไปประทับ ณ ตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ที่เชียงใหม่ และเสด็จออกเยี่ยมเยียนราษฎรทั้งราษฎรชาวเขาเผ่าต่าง ๆ และเมื่อทรงทราบว่า ยังมีเหลืออยู่อีก 1 ตัน ดังนั้นในวันที่ 3 ธันวาคม 2517 เมื่อเสร็จสิ้นจากการเสด็จไปเยี่ยมเยียนราษฎรซึ่งเป็นชาวเขาดอยอินทนนท์แล้ว ในหลวงและพระราชินี ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาท ไปตามไหล่เขาที่สูงบ้างต่ำบ้าง ประมาณ 6 กิโลเมตร เพื่อทอดพระเนตร “กาแฟ” ต้นเดียวที่เหลืออยู่ และทรงรับสั่งว่าควรจะปลูกเป็นพืชเศรษฐกิจแทนฝิ่น 6 กิโลเมตรที่ทรงพระราชดำเนินด้วยพระบาทเพื่อทอดพระเนตรกาแฟต้นเดียว ทำให้กาแฟไทยมีชื่อในตลาดโลกจนกระทั่งทุกวันนี้

ปัจจุบันจังหวัดเชียงใหม่มีพื้นที่ปลูกกาแฟ 19 อำเภอ จำนวน 20,144 ไร่ เป็นพื้นที่ให้ผลผลิตแล้วจำนวน 17,487 ไร่ และยังไม่ให้ผลผลิตจำนวน 2,657 ไร่ และคาดว่าจะมีผลผลิตออกสู่ตลาดในปีการผลิต 2559/2560 จำนวน 3,848 ตัน มีผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่จำนวน 220 กิโลกรัมต่อไร่ โดยอำเภอที่มีการปลูกมากที่สุด 3 อันดับแรก คือ ดอยสะเก็ด 7,414 ไร่ รองลงมาคือแม่แตง 2,317 ไร่ และแม่แจ่ม 1,340 ไร่ ประกอบกับนโยบายของจังหวัดเชียงใหม่ นายปวิณ ชำนิประศาสน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ มีนโยบายส่งเสริมให้จังหวัดเชียงใหม่เป็นเมืองแห่งกาแฟ ด้วยศักยภาพที่เป็นจังหวัดต้นน้ำและมีสภาพภูมิอากาศดี บางพื้นที่มีความสูงกว่าระดับน้ำทะเลมากกว่า 1,000 เมตร จึงเหมาะสำหรับเป็นพื้นที่ปลูกกาแฟ ยุทธศาสตร์กาแฟจังหวัดเชียงใหม่ปี 2561-2565 ภายใต้อำเภอสำคัญคือ 1. เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและพัฒนาคุณภาพผลผลิตโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม 2. พัฒนาการ

แปรรูปและสร้างมูลค่าเพิ่ม 3. พัฒนาด้านการตลาด 4. การวิจัยและพัฒนา และกลยุทธ์ 5. การบริหารจัดการ ทั้งนี้ตั้งเป้าภายในระยะเวลา 5 ปี จังหวัดเชียงใหม่จะก้าวสู่การเป็นเมืองแห่งกาแฟ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

ลึกเข้าไปในป่าลึกของอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่บนเทือกเขาสูงนับพันเมตรเหนือระดับน้ำทะเล มีชุมชนชาติพันธุ์เล็ก ๆ รั้นกายอยู่อย่างเงียบเชียบ “ชุมชนหยอด” คือชื่อชุมชนแห่งนั้นชุมชนขุนแม่หยอดเป็นชุมชนชาวปกากะญอขนาดกลาง สมาชิกในชุมชนทั้งหมดดำรงชีพด้วยการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ผ่านการทำเกษตรแบบ ‘ไร่หมุนเวียน’ (Rotational Farming) ภูมิปัญญาการทำเกษตรที่กลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอล้วนมีส่วนร่วมกันมานานนับร้อยปีและพัฒนาต่อยอดจนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทั่วโลกยอมรับถึงความยั่งยืน หมู่บ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ เดิมชื่อบ้านผาเบโฮง ผู้ก่อตั้งหมู่บ้านคนแรกคือ นายบอโหล่ การปกครองหมู่บ้านเป็นการปกครองแบบสืบตระกูล จากพ่อสู่ลูก ผู้ที่ทำหน้าที่นี้เรียกว่า (หยี่ใจหรือหมอผี) ซึ่งเป็นผู้นำหมู่บ้านในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน พื้นที่บ้านขุนแม่หยอดมีการปลูกกาแฟมาช้านาน มีสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมต่อการปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ ชาวบ้านขุนแม่หยอดรวมกลุ่มกันปลูกและส่งเสริมการค้าแปดปีองศ์ไร่และแบรนด์กาแฟชื่อดังมากมาย แต่ชุมชนขาดการพัฒนาศักยภาพกลุ่มผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง จึงทำให้กาแฟอินทรีย์ของบ้านขุนแม่หยอดขาดโอกาสพัฒนาและขาดโอกาสยกระดับ เมื่อการดำเนินธุรกิจของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนปัจจุบันได้กลายเป็นประเด็นสำคัญที่รัฐบาลให้ความสำคัญเพราะเป็นรากฐานของเศรษฐกิจของประเทศรัฐบาลได้สูญเสียเงินเพื่อการสร้างโครงการต่าง ๆ ให้กับชุมชนเป็นจำนวนมาก ประเด็นสำคัญคือทำอย่างไร รัฐบาลจะไม่ต้องพบกับปัญหาการสูญเสียเงินทุนที่ได้นำมาผลักดันธุรกิจเหล่านี้และทำอย่างไรวิสาหกิจชุมชนจึงจะสร้างขีดความสามารถของตนให้สามารถพัฒนาสินค้าและการบริการได้แต่เนื่องจากในชุมชนยังขาดความเข้มแข็งในการพึ่งตนเองในด้านการดำเนินธุรกิจเช่นเดียวกับชุมชนบ้านขุนแม่หยอด ผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่

ดังนั้นจากสถานการณ์กาแฟและข้อมูลนโยบายเศรษฐกิจจากกาแฟของจังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบันนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่พื้นที่ชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ตำบลแม่ศึก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ จึงเป็นประเด็นที่สำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ และเพื่อพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงจังหวัดเชียงใหม่ จนนำไปสู่การเสนอรูปแบบการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ให้มีศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนต่อไป

1.2 ปัญหาวิจัย

1.2.1 วิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่มีการดำเนินงานเป็นอย่างไร

1.2.2 การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่มีรูปแบบเป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

1.3.2 เพื่อพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

1.3.3 เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.4.1 การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ หมายถึง การดำเนินงาน กระบวนการทำงานต่าง ๆ ในการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ตำบลแม่ศึก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

1.4.2 ศาสตร์พระราชา หมายถึง แนวทางการพัฒนาของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่มีความลุ่มลึก รอบด้าน มองการณ์ไกล และเน้นความยั่งยืนยาวนาน ก่อนที่ประชาคมโลกจะตื่นตัวในเรื่องนี้เป็นแนวทางการพัฒนาที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตของคนไทยทุกหมู่เหล่า องค์ประกอบของศาสตร์พระราชาคือ การศึกษาและสุขภาพ การเพิ่มผลผลิตทางการผลิต การค้นคว้าวิจัยการบริหารความเสี่ยง การอนุรักษ์ธรรมชาติ และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แต่ละองค์ประกอบล้วนมีส่วนช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้ทุกคน โดยเฉพาะ คนจนผู้ยากไร้

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1.5.1 ได้ทราบถึงผลการศึกษาวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

1.5.2 เกิดผลจากการพัฒนารูปแบบพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ สู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่

1.5.3 เกิดองค์ความรู้รูปแบบพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับฐานรากของชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและการวิจัยเป็นสำคัญ

1.5.4 ได้คู่มือการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการนำรูปแบบไปใช้ในพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ

1.5.5 ก่อเกิดประโยชน์เชิงนโยบาย โดยเกิดนโยบายหลายด้าน เช่น นโยบายด้านการเกษตร อุตสาหกรรมในชุมชน การท่องเที่ยว ส่งเสริมวิจัยและการแปรรูปผลผลิตในท้องถิ่นอาทิ กาแฟของจังหวัดเชียงใหม่ อำเภอแม่แจ่มและอำเภอกัลยาณิวัฒนา ต่อการสร้างความสามารถบูรณาการ

ตอบสนองต่อแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีได้เป็นอย่างดี

1.5.6 เกิดการบูรณาการประสานงานทั้งด้านวิชาการและการดำเนินงานวิจัยระดับพื้นที่ชุมชน โดยมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จะสามารถนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการจัดการเรียนการสอน การบริการวิชาการชุมชนและสังคม และการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ตลอดจนกรมพัฒนาชุมชน กรมการเกษตร และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสามารถนำองค์ความรู้จากการวิจัยในครั้งนี้ไปใช้ประโยชน์ต่อยอดการพัฒนา เศรษฐกิจ และสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.5.7 นำผลการวิจัยไปเขียนบทความวิจัยเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ใหม่ในเวทีวิชาการต่อไป

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ ตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่” มีแนวคิดและทฤษฎีประกอบดังต่อไปนี้

- 2.1) แนวคิดกาแฟ (Coffee)
- 2.2) แนวคิดวิสาหกิจชุมชน (Community – Enterprise)
- 2.3) แนวคิดการจัดการป่าชุมชน
- 2.4) แนวคิดการสร้างความเข้มแข็ง (Strengthening)
- 2.5) แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation)
- 2.6) แนวคิดศาสตร์พระราชา
- 2.7) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.8) กรอบแนวคิดการวิจัย

2.1 แนวคิดกาแฟ (Coffee)

คำว่า “กาแฟ” ในสมัยรัชกาลที่ 4 เรียกว่า “ข้าวแฟ” ยังไม่ ได้เปลี่ยนเป็นกาแฟเหมือนในปัจจุบัน ดังปรากฏอยู่ในหนังสือ สัพพะวัจนะภาษาไทย ของปาลเอแก้ว ฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2397 นอกจากนี้ยังปรากฏอีกว่าได้มีการปลูกกาแฟขึ้นในเมืองไทยแล้วปลูกแถวๆ จังหวัดสงขลา กล่าวกันว่าเป็นกาแฟรสชาติดีพอใช้และปลูกกันมากทีเดียวมีบันทึกว่าประเทศไทยปลูกกาแฟมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว เนื่องจากมีการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ แต่การดื่มนั้นเห็นจะไม่ค่อยนิยม เพราะรสชาติจะขมอาจจะคิดว่าเป็นยาเสียด้วยซ้ำ คนไทยจึงไม่ค่อยคุ้นกับกาแฟ เพราะเหตุนี้เข้าใจว่าคนไทยมารู้จักกาแฟกันอย่างแพร่หลาย สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในปี พ.ศ. 2367 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 ได้มีการนำเมล็ดกาแฟมาทดลองปลูกในพระบรมมหาราชวังและแจกจ่ายให้เสนาบดีนำไปปลูกต่อ ๆ กันด้วยถึงกับพระราชประสงค์ให้ทำสวนกาแฟขึ้น สวนกาแฟที่ว่านี้อยู่ในบริเวณวัดราชประดิษฐ์ฯ การทำสวนกาแฟในสมัยนั้นเป็นเครื่องวัดได้อย่างหนึ่งว่า ในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นช่วงที่กาแฟแพร่หลายมากที่สุดต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ก็ยังปรากฏว่ามีการทำสวนกาแฟกันอยู่และที่มีชื่อกล่าวถึงในจดหมายเหตุของเซอร์จอห์น เบาว์ริง

อัครราชทูตอังกฤษ ซึ่งเข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญากับสยามเมื่อ พ.ศ. 2398 ความว่า เคยตามเสด็จไปเที่ยวสวนกาแฟของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ปรากฏว่ามีต้นกาแฟมากมายในการนี้รัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้เซอร์จอห์น เบาว์ริง เก็บไปเป็นตัวอย่างถึง 3 กระสอบเพื่อลองเสวย นั้นแสดงว่าการปลูกกาแฟของไทยเคยพยายามทำให้เป็นลำเป็นสันกันมาแล้วแต่จะเป็นด้วยคนไทยในสมัยนั้นไม่นิยมดื่มกาแฟ หรือจะเป็นด้วยกาแฟพันธุ์ไม่ดีจึงไม่ได้รับความนิยมก็มีอาจทราบได้

มิสโคล ผู้ก่อตั้งร้าน “Red Cross Tea Room” เรื่อง ทำสวนกาแฟเห็นจะหยุดชะงักมานานจนเลิกกิจการไป ไม่มีใครคิดจะปลูกกันอีก แต่สำหรับการดื่มกาแฟเห็นจะมีแพร่หลายมากขึ้น

ร้านกาแฟในกรุงเทพฯ เริ่มมีกันมากขึ้นในสมัยไหนไม่พบหลักฐานแต่ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2460 ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 มีสโกลชาวอเมริกันได้ตั้งร้านขายกาแฟชื่อ “Red Cross TeaRoom” อยู่แถวถนนสี่กั๊กพระยาศรี โดยขายทุกวันพฤหัสบดี หน้าร้านปักธงกาชาดปรากฏว่ามีเจ้านายและข้าราชการตลอดจนชาวต่างประเทศพากันมาอุดหนุน ผลกำไรที่ได้จากการขายกาแฟมีสโกลได้ส่งไปบำรุงกาชาดของสัมพันธมิตรจึงเป็นที่เข้าใจว่าร้านกาแฟคงเริ่มมีมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 นี้เอง

ในประเทศไทยมีการปลูกกาแฟอาราบิก้าเมื่อปี พ.ศ. 2393 โดยครั้งแรกไปปลูกไว้ที่จังหวัดจันทบุรี ซึ่งต่อมามีชื่อเรียกกันว่า “กาแฟจันทบูร” ต่อมาในปี พ.ศ. 2500 กรมกสิกรรม (กรมวิชาการเกษตรในปัจจุบัน) ได้ส่งเมล็ดกาแฟอาราบิก้าจำนวน 4 พันธุ์ คือ มุนดูนูว (Mundo Novo) เบอ์บอง (Bourbon) แคทูร่า (Catura) และทีปีก้า (Typica) จากประเทศบราซิลมาปลูกทดลองที่สถานีทดลองพืชไร่แม่โจ้ สถานีทดลองพืชสวนฝาง จังหวัดเชียงใหม่ และสถานีทดลองพืชสวนดอยมูลเซอ จังหวัดตาก แต่ต้นกาแฟส่วนใหญ่ไม่สามารถต้านทานต่อโรคราสนิมได้ จึงโหมและตายต่อมาในปี พ.ศ. 2518 โครงการหลวงพัฒนาชาวเขาได้มีโครงการทำการวิจัยกาแฟอาราบิก้าเพื่อทดแทนการปลูกฝิ่นของชาวไทยภูเขาในภาคเหนือ โดยทางโครงการหลวงได้ส่งพันธุ์กาแฟอาราบิก้ากลุ่มผสมที่ได้รับการปรับปรุงให้สามารถต้านทานต่อโรคราสนิมได้ โดยได้รับความร่วมมือจากกองโรคพืชและชีววิทยากับสถาบันวิจัยพืชสวน กรมวิชาการเกษตร ดำเนินการคัดเลือกสายพันธุ์ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่บนที่สูงทางภาคเหนือของประเทศไทย ประกอบกับมีการจัดตั้งโครงการปลูกพืชทดแทนและพัฒนาเศรษฐกิจของชาวไทยภูเขา เป็นโครงการร่วมระหว่างไทยและสหประชาชาติเพื่อทดแทนการปลูกฝิ่น ซึ่งการปลูกกาแฟอาราบิก้าเป็นพืชความหวังใหม่ ในขณะนั้นระยะเวลาโครงการรวม 10 ปี โดยมีผู้เชี่ยวชาญจากสหรัฐอเมริกาเป็นผู้ให้คำปรึกษาและแนะนำพันธุ์กาแฟอาราบิก้าที่จะนำมาปลูกในไทย หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2526 กรมวิชาการเกษตรได้ส่งนักวิชาการไปประชุมเรื่องโรคราสนิมและ ได้นำพันธุ์กาแฟใหม่ ๆ เข้ามาทดลองปลูกที่สถานีทดลองเกษตรหลวงขุนวาง และศูนย์วิจัยและส่งเสริมกาแฟอาราบิก้า บ้านแม่หลอด อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ และในปี พ.ศ. 2529-2532 ได้มีการจัดตั้งโครงการส่งเสริมการปลูกกาแฟอาราบิก้าภาคเหนือ ซึ่งกรมวิชาการเกษตร โดยสถาบันวิจัยพืชสวนได้ผลิตต้นกล้ากาแฟอาราบิก้าจำนวน 2,000,000 ต้น เพื่อแจกจ่ายให้แก่เกษตรกรในจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ (ธีระเดช พรหมวงศ์ และประเสริฐ คำออน, 2544)

2.2 แนวคิดวิสาหกิจชุมชน (Community – Enterprise)

คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนได้ให้ความหมาย ของ วิสาหกิจชุมชน (community enterprise) ว่าหมายถึง กิจกรรมของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบ กิจกรรมดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลในรูปแบบใด หรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อ การพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน ดังนั้นความหมายของวิสาหกิจชุมชนโดย สรุบ คือ การประกอบการเพื่อการจัดการ "ทุนของชุมชน" อย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง ซึ่ง "ทุนของชุมชน" ไม่ได้หมายถึงแต่เพียงเงิน แต่รวมถึงทรัพยากร ผลผลิต ความรู้ภูมิปัญญา ทุนทาง วัฒนธรรม

ทุนทางสังคม (กฎเกณฑ์ทางสังคมที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นพี่เป็นน้อง ไว้ใจกัน) การดำเนินธุรกิจของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้กลายเป็นประเด็นสำคัญที่รัฐบาลให้ความสำคัญเพราะเป็นรากฐานของเศรษฐกิจของประเทศรัฐบาลได้สูญเสียเงินเพื่อการสร้างโครงการต่าง ๆ ให้กับชุมชนเป็นจำนวนมากประเด็นสำคัญคือทำอย่างไร รัฐบาลจะไม่ต้องพบกับปัญหาการสูญเสียเงินทุนที่ได้นำมาผลักดันธุรกิจเหล่านี้และทำอย่างไรวิสาหกิจชุมชนจึงจะสร้างขีดความสามารถของตนให้สามารถพัฒนาสินค้าและบริการได้แต่เนื่องจากในชุมชนยังขาดความเข้มแข็งในการพึ่งตนเองในด้านการดำเนินธุรกิจเช่น

วิสาหกิจชุมชนเกิดจากการที่คนกลุ่มหนึ่งในชุมชน ร่วมมือกันทำอะไรบางอย่างเกี่ยวกับการผลิต การแปรรูป การจัดการทรัพยากร การจัดการทุน การจัดการตลาด โดยมีการซื้อขายในลักษณะสหกรณ์แต่แตกต่างกันที่ระเบียบและกฎเกณฑ์ซึ่งวิสาหกิจชุมชนเน้นการแบ่งปันการช่วยเหลือกันมากกว่าการแข่งขัน วิสาหกิจชุมชนจึงเป็นหน่วยที่ทำให้เกิดความร่วมแรงร่วมใจไม่แตกแยก แบ่งพวก และไม่ต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของตนและพวกพ้อง เพราะวิสาหกิจชุมชนคือ การเน้นการช่วยเหลือกัน (เสรี พงศ์พิศ, 2552) โดยหลักการของวิสาหกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชน ส่งเสริมและสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชน ถือเป็นพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจของประเทศ รวมทั้ง ส่งเสริมให้กลุ่มธุรกิจชุมชนที่ยังไม่มีความพร้อมในการทำธุรกิจให้สามารถพัฒนาไปสู่เศรษฐกิจ ชุมชนที่มีความเข้มแข็งต่อไป เสรีพงศ์พิศ นำเสนอลักษณะสำคัญ 7 ประการของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งมีดังต่อไปนี้ (เสรี พงศ์พิศ, 2546)

1. ชุมชนเป็นเจ้าของและดำเนินงานเองโดยอาจมีคนนอกมีส่วนร่วมให้ความช่วยเหลือ แต่ไม่ใช่หุ้นส่วนใหญ่
2. ผลผลิตเกิดจากการใช้ทรัพยากร และกระบวนการจัดการการผลิตภายในชุมชน แต่อาจนำวัตถุดิบบางส่วนมาจากภายนอกได้
3. ชุมชนเป็นผู้ริเริ่ม สร้างสรรค์ธุรกิจ เพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชนในกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม โดยไม่เลียนแบบหรือใช้สูตรการดำเนินงานสำเร็จรูป
4. ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐาน ผสมผสานเข้ากับความรู้ภูมิปัญญาสากล
5. ดำเนินงานแบบบูรณาการ เชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ ในลักษณะฉีกกำลังและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
6. กระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นหัวใจหลัก
7. เน้นการพึ่งพาตนเองเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก และสำคัญที่สุดสถาบันส่งเสริม

วิสาหกิจชุมชน (ม.ป.ป.) ได้กำหนดประเภทและรูปแบบของวิสาหกิจ ชุมชนไว้ดังต่อไปนี้ ประเภทของวิสาหกิจชุมชนแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน ซึ่งเป็นการดำเนินงานเพื่อกินเพื่อใช้ในท้องถิ่นเป็นการพึ่งพาตนเอง ด้วยการดำเนินการเองเพื่อลดรายจ่าย วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า เป็นการดำเนินงานเพื่อนำผลผลิตเข้าสู่ตลาดโดย การพัฒนาคุณภาพผลผลิต หีบห่อ การตลาดและการจัดการต่าง ๆ เพื่อให้สามารถแข่งขันได้ รูปแบบของวิสาหกิจชุมชนนั้นแบ่งออกเป็น 4 รูปแบบ ได้แก่

รูปแบบที่ 1 การแปรรูปหรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากผลผลิตภายใน ชุมชนเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องจากการผลิตทางการเกษตร เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิต

รูปแบบที่ 2 การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรและภูมิปัญญาของชุมชน เป็นการ

นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์เข้ากับผลผลิตทางการเกษตร พัฒนาสู่ผลิตภัณฑ์ใหม่ที่มีคุณค่าและมูลค่าเพิ่มขึ้น เช่น ยาสมุนไพร หัตถกรรมพื้นบ้าน และแหล่งท่องเที่ยว

รูปแบบที่ 3 การพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน และ องค์กร เครือข่าย เช่น น้ำปลากะปิปุย เครื่องมือทางการเกษตร

รูปแบบที่ 4 การพัฒนาระบบการตลาด การบริการและสวัสดิการชุมชน เช่น ร้านค้า แหล่งนันทนาการและศูนย์สุขภาพ ได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไว้ 3 ข้อ สรุปได้ดังนี้

1. การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนควรเน้นการใช้ทรัพยากรและบุคคลภายในชุมชนเอง เพื่อการพึ่งพาตนเอง และเป็นรากฐานให้กับระบบเศรษฐกิจในภาพรวม

2. การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนจึงควรเริ่มต้นและดำเนินงานจากภายในชุมชน ใช้การบริหารจัดการที่เป็นอิสระสอดคล้องกับศักยภาพขององค์กรชุมชน โดยใช้ปัจจัยการผลิตและภูมิปัญญาท้องถิ่นเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เรียนรู้ ทั้งด้านการจัดการผลิต การพัฒนาระบบทุน และสวัสดิการชุมชน ไม่ใช่การคอยโอกาสหรือแสวงหากำไรสูงสุด

3. การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ควรเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนด้วยการแสวงหาความร่วมมือกับองค์กรภายนอก โดยชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ เอง

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าชุมชนควรมีบทบาทในการริเริ่มสร้างวิสาหกิจชุมชนด้วยตนเอง ด้วยการระดมศักยภาพของชุมชน มีการวางแผนและการจัดการแหล่งวัตถุดิบ แหล่งเรียนรู้และสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชนเพื่อให้เกิดระบบการจัดการ และการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดวิสาหกิจชุมชนที่กรมการพัฒนาชุมชน ได้นำเสนอแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชการที่ 9 ได้ทรงพระราชทานพระราชดำริในการพัฒนาชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยหลักการ “ทฤษฎีใหม่” 3 ชั้น คือ (ศรีปริยญา ฐปกระจ่าง, 2546)

ชั้นที่ 1 มีความพอเพียง เลี้ยงตนเองได้บนพื้นฐานของความประหยัด และขจัดการใช้จ่าย

ชั้นที่ 2 รวมพลังกันในรูปกลุ่มเพื่อการผลิต การตลาด การจัดการ รวมทั้งด้านสวัสดิการการศึกษา และการพัฒนาสังคม

ชั้นที่ 3 สร้างเครือข่าย กลุ่มอาชีพและขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย โดย ประสานความร่วมมือกับภาคธุรกิจ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคราชการในด้านเงินทุน การตลาด การผลิต การจัดการและข่าวสารข้อมูล ซึ่งแนวทางดังกล่าวเป็นหลักการที่พึงระลึกถึงอยู่เสมอ เพื่อให้ผู้ที่ดำเนินการในเรื่อง วิสาหกิจชุมชนได้เข้าใจถึงหลักการและเหตุผลของวิสาหกิจชุมชนที่ถูกต้อง และนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม ซึ่งในปัจจุบันมี ระดับของวิสาหกิจชุมชนที่สอดคล้องตามแนวพระราชดำริแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ วิสาหกิจชุมชนระดับพื้นฐาน ที่มุ่งเน้นประกอบการเพื่อให้เกิดผลผลิตในการนำไปใช้อย่างพออยู่พอกิน วิสาหกิจชุมชนระดับพัฒนา มุ่งสู่การนำส่วนที่เหลือจากการใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว นำไปแบ่งปัน แลกเปลี่ยน หรือจำหน่ายให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้น และ วิสาหกิจชุมชนระดับก้าวหน้า มุ่งเน้นสู่การเพิ่มรายได้มีการลงทุน ขยายการลงทุน ส่งออก ผลิตภัณฑ์ มีการจัดสรรผลกำไรเพื่อสวัสดิการชุมชนหรือกิจการสาธารณประโยชน์ มุ่งสู่การเป็นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต่อไป สำหรับในส่วนของปัญหาวิสาหกิจชุมชนนั้นเกิดจากภาครัฐเองที่ทำให้ชาวบ้านคุ้นเคย กับการพัฒนาแบบสงเคราะห์ที่ภาครัฐได้นำโครงการต่าง ๆ ไปให้

ชุมชน แบบที่ภาครัฐหรือส่วนราชการนั้น ๆ ต้องการ แต่ไม่ได้เป็นความต้องการหรือชุมชนมีความพร้อมที่จะทำโครงการทั้งหลาย เหล่านี้ทำให้โครงการไม่เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ชาวบ้านจึงเข้าใจว่า วิสาหกิจชุมชน เป็น “โครงการ” ที่รัฐไปบอกชาวบ้านให้รวมตัวกันทำโดยจะให้การสนับสนุน ซึ่งการสนับสนุนที่ ชาวบ้านคิดเป็นอย่างอื่นไม่ได้นอกจากงบประมาณที่จะตกถึงชุมชนในรูปเงินให้เปล่าหรือเงินกู้เงิน ยืม วิสาหกิจชุมชนเป็นแนวคิดที่เกิดจากชุมชน ที่ต้องการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือกันในการดำเนินกิจการต่าง ๆ ที่มีลักษณะเป็นการประกอบการ บริหารจัดการเชิงธุรกิจ แต่ไม่ได้ต้องการทำธุรกิจเต็มรูปแบบ แต่เพื่อสร้างรากฐานความมั่นคงให้สมาชิก ซึ่งถ้าทำคนเดียวจะทำได้หรือ ถ้าไปรวมกับสหกรณ์ใหญ่ๆ ก็ลำบาก เป็นการร่วมกันสร้างระบบสวัสดิการให้ตนเอง หรืออีกนัยหนึ่ง สร้างภูมิคุ้มกันให้กลุ่ม ให้ชุมชน

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า วิสาหกิจชุมชนเป็นการรวมกลุ่มประกอบการเพื่อการจัดการ "ทุนของชุมชน" ผลผลิต ความรู้ภูมิปัญญา ทุนทาง วัฒนธรรม ทุนทางสังคม อย่างสร้างสรรค์เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน เน้นการแบ่งปันการช่วยเหลือกันมากกว่าการแข่งขัน วิสาหกิจชุมชนจึงเป็นหน่วยที่ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจไม่แตกแยก แบ่งพวก และไม่ต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของตนและพวกพ้อง เพราะวิสาหกิจชุมชนคือ การเน้นการช่วยเหลือกัน

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน และการจัดการป่าชุมชน

สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2550) ป่าชุมชนในความหมายอย่างกว้างหมายถึงพื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชนและองค์กรชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อมตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืนเป็นป่าที่ประชาชนเข้าไปใช้สอยตามวิถีชีวิตของคนทุกคนในชุมชนนั้นทั้งเรื่องการทำมาหากิน ระบบครอบครัว เครือญาติ ประเพณี ความเชื่อ อำนาจ และกฎระเบียบในชุมชน ป่าชุมชนจึงมีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิโนเวศและวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนในท้องถิ่นป่าชุมชนจึงถือได้ว่า เป็นหนึ่งในฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญโดยเฉพาะการเป็นที่มาของทรัพยากรอาหาร (food resource) ให้แก่ชุมชนในประเทศตั้งแต่อดีตจนถึงในปัจจุบันประเทศไทยเริ่มเห็นความสำคัญของความมั่นคงทางอาหาร (food security) อันเป็นหนึ่งในการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ (human security) และได้บรรจุแนวคิดนี้ไว้ในยุทธศาสตร์การพัฒนาบนความหลากหลายทางชีวภาพ (biodiversity) และการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมภายใต้แผนพัฒนาฯฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 – 2554) จากในอดีตที่ องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ออกมาให้นิยามป่าชุมชนหรือวนศาสตร์ชุมชน (community forest หรือ social forestry) ว่าหมายถึง “สภาพการณ์ใด ๆ ก็ตามที่ให้คนท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวกับป่าไม้” ยังคงถือเป็น นิยามที่กว้างเพราะเท่าที่ผ่านมากลุ่มมีส่วนร่วมในทรัพยากรป่าไม้ โดยทั่วไปต่างดำเนินไปเพื่อประโยชน์ ของป่ามากกว่าประโยชน์ของคนภายหลังแนวคิดดังกล่าวเริ่มได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในเวที การประชุมการป่าไม้ครั้งที่ 8 ณ กรุงจาการ์ตา ภายใต้หัวข้อ การป่าไม้เพื่อประชาชน (Forestry for People) และมี ส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติเป็นเรื่องที่กล่าวถึงมากและได้รับ การยอมรับในเวทีระหว่างประเทศ

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2534) กล่าวว่า ป่าชุมชนคือรูปแบบการใช้ที่ดิน ป่า และทรัพยากรต่าง ๆ จากที่ชาวบ้านตามชุมชนในชนบทที่อยู่ในป่าหรือใกล้ป่าได้ใช้กันมาเป็นเวลานานแล้ว โดยมีระบบการจำแนกการใช้ที่ดิน ป่า และทรัพยากรต่าง ๆ มีอาณาเขตและกฎเกณฑ์การใช้เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง พร้อมทั้งมีองค์กรชาวบ้านรูปแบบหนึ่งรูปแบบใดรับผิดชอบด้านการจัดการอย่างเหมาะสมบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเกิดจากการสะสมประสบการณ์แห่งการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคมวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดและสะสมภูมิปัญญานั้นมาหลายชั่วอายุคน อาจกล่าวได้ว่าป่า ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของป่าไม้สังคม อันหมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ทางด้านการป่าไม้ที่ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ เพื่อตอบสนองความจำเป็นและความปรารถนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ เป็นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

โกมล แพรกทอง (2533) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชน มาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการและให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าเป็นผู้กำหนดแผนการควบคุมและการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน จึงได้สรุปหลักการที่สำคัญในการพัฒนาป่าชุมชน ได้อยู่บนพื้นฐานของความคิด 4 ประการ คือ

1. แนวความคิดทางด้านนิเวศวิทยา ซึ่งได้ยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศน์ (Ecosystem) ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสิ่งมีชีวิต คือ คน ต้นไม้ สัตว์ป่าและสิ่งที่ไม่มีชีวิต ซึ่ง ประกอบเป็นระบบนิเวศน์อยู่ภายใต้การโยงโยงของระบบเชื่อมโยงต่าง ๆ ที่สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้น ในระบบนิเวศน์ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงและอาศัยอยู่ในระบบนิเวศน์ จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งในระบบนิเวศน์อย่างไรก็ดี โดยที่พฤติกรรมของมนุษย์อันเกิดจากระบบสังคมของมนุษย์เป็น องค์ประกอบที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศน์ การจัดการที่มุ่งหวังให้เกิดสมดุลของระบบนิเวศน์ จึงมุ่งถึงการที่จะให้มนุษย์สามารถอาศัยและพึ่งพิงกับระบบนิเวศน์โดยไม่มีการทำลาย

2. แนวคิดของการพัฒนาชนบท ซึ่งมองเห็นว่ากิจกรรมทางด้านป่าไม้เป็นกิจกรรมที่มีผลต่อ การพัฒนาชุมชนในชนบทให้สามารถยืนอยู่ได้ เนื่องจากแหล่งป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชนบทได้พึ่งพิงในลักษณะต่าง ๆ เช่น แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ไม้ใช้สอยเป็นศูนย์รวมจากจิตใจอันเกิดจากความเชื่อและประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ประชาชนผู้อาศัยอยู่ในชนบทได้มีการดำรงชีวิตและมีวิธีการรักษาแหล่งป่าไม้ของประชาชนแตกต่างกันออกไปตามประโยชน์ที่ได้รับจากป่านี้ว่าเป็นความรู้ และประสบการณ์พื้นบ้านที่ควรได้รับการสนับสนุนให้เข้มแข็ง เพื่อการพัฒนาชนบท กิจกรรมของป่าไม้จึงเป็นกิจกรรมที่อำนวยความสะดวกต่อการดำรงชีพของประชาชนในชนบทสมควรที่จะถูกนำมาใช้ เป็นส่วนหนึ่งร่วมกับกิจกรรมอื่น ๆ ในการพัฒนาเพื่อให้ชุมชนชนบทอยู่รอดและพัฒนาตนเองได้

3. แนวคิดของการกระจายอำนาจ เป็นแนวความคิดในการกระจายอำนาจในการดูแลรักษาป่าไม้จากที่ดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐให้เป็นการร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้โดยประชาชน เพื่อให้เกิดการร่วมมือในการรักษาดูแลทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้สามารถอำนวยความสะดวกประโยชน์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้พื้นที่ป่าไม้ได้โดยตรงมากขึ้น และเน้นการกระจายงานให้หน่วยงานใน

ภูมิภาคให้ สามารถที่จะให้การบริการแก่ประชาชนได้ตรงกับความต้องการมากขึ้น

4. แนวความคิดทางด้านการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่งอกเงยได้ สามารถที่จะได้รับการจัดการให้มีผลประโยชน์ต่อเนื่องสม่ำเสมอ และเนื่องจากป่าเป็นแหล่งของ ทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยผลต่อมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เช่น ป่าใช้สอยแหล่งซับน้ำ การพักผ่อน หย่อนใจ และเป็นศูนย์รักษา และควบคุมดุลธรรมชาติระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ภายใต้การจัดการ ที่เหมาะสมสามารถให้ประโยชน์หลาย ๆ อย่างในลักษณะเอนกประสงค์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้ แหล่งป่าไม้

กรมป่าไม้ (2540) ได้เสนอแนวคิดเรื่องการจัดการป่าชุมชนว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ที่สำคัญที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อมนุษยชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม การขยายตัวของจำนวน ประชากรการพัฒนาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ทำให้มีการใช้สอยทรัพยากร ป่าไม้เพิ่มมากขึ้น พื้นที่ป่าไม้ที่ถูกบุกรุกทำลายลงอย่างต่อเนื่อง จึงก่อให้เกิดความเสียหายส่ง ผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมโดยส่วนรวม ประกอบกับภายหลังเริ่มเป็นที่ยอมรับแล้วว่า การดำเนินการจัดการและรักษาทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า โดยความพยายามของเจ้าหน้าที่รัฐเพียง ฝ่ายเดียวไม่สามารถสัมฤทธิ์ผลได้รวมทั้งแนวความคิดการใช้ประโยชน์แบบยั่งยืนได้รับความสนใจอย่าง กว้างขวางในสังคมปัจจุบัน มีการแสวงหาแนวทางและรูปแบบการจัดการที่เหมาะสมโดยให้ ความสำคัญต่อชาวบ้านผู้อยู่ใกล้ชิดป่าที่สุดและได้พึงพิงอาศัยป่าไม้ในการดำรงชีวิตให้เข้ามามีส่วน ร่วมในการดูรักษาป่าและการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ใกล้หมู่บ้านเพื่อผลประโยชน์ของชาวบ้านเป็น สำคัญในรูปของป่าชุมชน และได้สรุปหลักการที่สำคัญของป่าชุมชนไว้ 4 ประการ คือ ประการแรก เป็นการจัดการเพื่อรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศวิทยาของชุมชนและของประเทศโดยรวม ประการที่สอง เพื่อตอบสนองต่อเศรษฐกิจในการยังชีพของชุมชนประการที่สาม เป็นการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อ และ วัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า และประการสุดท้ายสิทธิในการดูแลรักษา จัดการ และประโยชน์จากป่าชุมชน เป็นสิทธิร่วมของทั้งชุมชน

ส่วนส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้ (2559) โครงการบริหารจัดการพื้นที่โดย การสนับสนุนจากภาครัฐ เป็นโครงการที่กรมป่าไม้ให้มีการจัดสรรงบประมาณโดยตรง เพื่อประชาชน ในหมู่บ้านและชุมชนได้นำไปบริหารจัดการป่า ตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต โดยประชาชนเป็นผู้บริหารจัดการเอง ร่วมคิด ร่วมทำ และถือเป็นที่อีกขั้นหนึ่งของการพัฒนา ประชาธิปไตย โดยมีหลักการสำคัญของโครงการ คือ ให้ประชาชนมีอิสระในการดำเนินงาน ระดม ความคิด สังเคราะห์ความต้องการ ตามปัญหาของหมู่บ้านและชุมชน บริหารจัดการ ลำดับ ความสำคัญของโครงการ เพื่อใช้งบประมาณตามความต้องการของคนส่วนใหญ่โดยมีเจ้าหน้าที่ ส่งเสริมป่าชุมชนทำหน้าที่ในฐานะที่ปรึกษาและให้การสนับสนุนแก่ประชาชนกรมป่าไม้โดยสำนัก จัดการป่าชุมชน ได้เริ่มส่งเสริมให้หมู่บ้านเป้าหมายดำเนินการบริหารจัดการป่า โดยสนับสนุน งบประมาณ (งบเงินอุดหนุน) มาตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. 2548 งบประมาณทั้งสิ้น 245 ล้านบาท และจากการรวบรวมรายงานสรุปผลการปฏิบัติงานกิจกรรมบริหารจัดการพื้นที่โดยการสนับสนุนจาก ภาครัฐ พบว่ากิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการสามารถจำแนกออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการเผยแพร่และ ประชาสัมพันธ์ ด้านการดูแลรักษาป่า ด้านการบำรุงและฟื้นฟูป่า และด้านการศึกษาและถ่ายทอดองค์ ความรู้

ส่วนป่าชุมชน กรมป่าไม้ (2540) แนวคิดการจัดการป่าชุมชนได้กำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ของป่าแตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิประเทศ นิเวศวิทยา และสังคม สำหรับชุมชนที่จะเป็นผู้จัดการป่านั้นอาจจำแนกตามความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงป่าได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1) ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ไกลจากแหล่งป่าไม้ มีความขาดแคลนไม้ใช้สอยในลักษณะต่าง ๆ เช่น ไม้เพื่อการก่อสร้าง ไม้เพื่อพลังงาน มีการแข่งขันที่ดินเพื่อกิจการต่าง ๆ แหล่งป่าไม้จะมีขึ้นได้จึงเป็นแหล่งป่าไม้ที่ตั้งอยู่บนที่ดินซึ่งมีการคุ้มครองและควบคุมโดยหลายหน่วยงาน

2) ชุมชนที่อยู่ใกล้เขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีการประกอบการเกษตรกรรม ซึ่งอาจจะมีที่ดินไม่เพียงพอ มีความต้องการที่ดินเพิ่มและในขณะเดียวกันได้อาศัยแหล่งป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงเป็นที่พึ่งพิงทางด้านไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งซบน้ำ

3) ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีชีวิตพึ่งพิงกับพื้นที่ป่าไม้ ต้องการให้ป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งซบน้ำต่าง ๆ นอกจากนั้นได้มีการจำแนกรูปแบบป่าชุมชนตามวัตถุประสงค์ในการรักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้เป็น 2 รูปแบบ คือ ป่าชุมชนแบบดั้งเดิมกับป่าชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาใหม่

1. ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นป่าชุมชนที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติไว้โดยมี รูปแบบดั้งเดิมต่อไปนี้

1.1) ป่าดอนปู่ตาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ ป่าที่ประชาชนได้ดูแลรักษามี การตั้งศาลปู่ตาเป็นที่อยู่ของวิญญาณบรรพบุรุษ ในแต่ละปีชาวบ้านจะจัดพิธีเซ่นไหว้ตามวัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น

1.2) ป่าช้าในภาคเหนือ คือ ป่าในเขตหมู่บ้านหรือวัดที่ใช้เป็นสถานที่เฝ้าหรือ ผังศพ

1.3) ป่าหวนา คือ ป่าที่ชุมชนดูแลรักษาไว้เพื่อป้องกันการพังทลายของหน้าดิน หรือกรวดทรายไหลลงไปพื้นที่นาจะอยู่ติดกับพื้นที่นาหรือจะเป็นป่าพกรอให้คืนสภาพความอุดม สมบูรณ์ของพื้นที่นาเล็ก ๆ รอบบริเวณหมู่บ้านหรือพื้นที่นา

1.4) ป่าซบน้ำ คือ เป็นป่าที่ชาวบ้านดูแลรักษาไว้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำสำหรับ อุปโภคบริโภคและใช้ในการเกษตรของชุมชนแล้วไหลลงในแม่น้ำให้ชาวเมืองให้มึน้ำใช้ตลอดปี

1.5) ป่าธรรมชาติในวัด เป็นป่าที่ได้เก็บรักษาป่าธรรมชาติไว้เพื่อความร่มรื่นและใช้ปฏิบัติธรรม

1.6) ป่าภัยทาน เป็นป่าที่เก็บรักษาไว้เพื่อการห้ามล่าสัตว์ทุกประเภท ส่วนใหญ่ป่าภัยทานจะอยู่ในความดูแลของวัดหรือมีการกำหนดเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า

1.7) ป่าอนุรักษ์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นป่าที่เน้นรักษาสภาพป่าไว้ตาม สภาพธรรมชาติ ป่าเหล่านี้จะมีจุดสนใจ เช่น ถ้ำ น้ำตก ได้ถูกรักษาไว้เพื่อเป็นสาธารณสมบัติให้ทุกคน ใช้พักผ่อนหย่อนใจ

1.8) ป่าอนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งอาหารและใช้สอยอื่น ๆ โดยทั่วไปประชาชนจะรักษาป่าใกล้เคียงหมู่บ้านไว้เพื่อการเก็บอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผลไม้ ยาสมุนไพร พื้นที่ป่าได้ถูกรักษาไว้เพื่อการใช้ประโยชน์ดังกล่าว ซึ่งบางครั้งเป็นแหล่งเสริมรายได้ให้กับประชาชนในหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง

1.9) ป่าชุมชนที่มีลักษณะพิเศษอื่น ๆ เช่น ป่าพรุ(ภาคใต้) ป่าชายเลน (ชายทะเล) ป่าบุง ป่าทาม (ภาคอีสาน) เป็นแหล่งอาหารและประกอบอาชีพ เช่น หาปลา ทำประมง ครั้วเรือน และเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ

2. ป่าชุมชนพัฒนา ป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นผลอันเกิดขึ้นมาจากการส่งเสริมให้สร้างป่าชุมชนขึ้นใหม่ สำหรับหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพาอาศัยได้ เนื่องจากขาดแคลนแหล่งป่าไม้ หรือแหล่งป่าไม้เดิมที่มีอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมไม่สามารถที่จะอำนวยประโยชน์ให้ได้ ป่าชุมชนที่ พัฒนาขึ้นมาใหม่จะมีรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

2.1) ป่าปลูกรอบอ่างเก็บน้ำ คือ ป่าชุมชนแบบพัฒนาที่ปลูกในที่สาธารณะบริเวณรอบอ่างเก็บน้ำเพื่อป้องกันการพังทลายของดินและใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ

2.2) ป่าปลูกสองข้างทาง เป็นการปลูกต้นไม้ขึ้นบริเวณ 2 ข้างทางเพื่อเป็นแนวถนนแนวกันลม เกิดร่มเงา ทั้งยังรักษาสภาพแวดล้อม

2.3) ป่าปลูกเป็นแปลงหรือเป็นหย่อม เนื่องจากสภาพขาดแคลนไม้ใช้สอยในชุมชน และเพื่อรักษาระบบนิเวศน์สิ่งแวดล้อมให้กับหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงได้ร่วมมือปลูกต้นไม้ขึ้นมาเพื่อการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในลักษณะต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

2.4) ป่าปลูกในโรงเรียน เป็นป่าที่ปลูกใหม่ในบริเวณโรงเรียนเพื่อให้ความร่มรื่นเป็นแหล่งศึกษาพันธุ์ไม้และใช้ประโยชน์ของโรงเรียน

2.5) ป่าปลูกในวัด เป็นป่าที่ปลูกต้นไม้ขึ้นในบริเวณวัดเพื่อให้เกิดความร่มรื่นเหมาะสมกับปฏิบัติธรรม

สนธิสัญญา กากูจนพันธุ์ (2543) ได้เสนอวิธีการจัดการป่าชุมชนไว้ 5 ประเด็น คือ

1. การกระจายตัวของป่าชุมชน ซึ่งชุมชนท้องถิ่นที่อนุรักษ์ป่าส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานบนที่ราบเชิงดอย ทำนาค้าเป็นหลัก และมักจะมีการทำไร่ตามที่ดินเพิ่มเติมด้วยป่าที่อนุรักษ์ไว้มักจะเป็นป่าบนดอย ซึ่งเป็นต้นน้ำลำธารของลำห้วยที่ไหลมาหล่อเลี้ยงพื้นที่นา โดยอาศัยระบบเหมืองฝาย

2. การจำแนกประเภทป่า ซึ่งไม่ว่าจะเรียกชื่อเป็นอย่างไรก็ตาม ชาวบ้านมักจะมีการจำแนกพื้นที่ป่าอย่างคร่าว ๆ เป็น 3 ประเภทคือ

2.1 ป่าต้นน้ำลำธาร ซึ่งเป็นต้นกำเนิดลำห้วยที่ไหลผ่านหมู่บ้าน มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป ในแต่ละท้องถิ่นตามลักษณะต้นน้ำ เช่น ป่าชันน้ำ ป่าน้ำจ๋า ป่าน้ำรู้ ป่าขุนน้ำ ป่าขุนห้วย

2.2 ป่าใช้สอย เป็นป่าแพะหรือป่าเบญจพรรณที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการเก็บเห็ด หน่อไม้ ผักป่าสมุนไพร ไม้พิน ไม้สำหรับสร้างบ้านเรือน ตลอดจนเป็นที่เลี้ยง วัว ควาย นอกจากนี้ ป่าใช้สอยยังอาจเป็นแหล่งผลิตของพืชยืนต้นที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ลูกตาว เมียง และตองติง

2.3 ป่าตามประเพณี ซึ่งผูกพันกับศาสนาและความเชื่อ เช่น ป่าเขตอภัยทาน ป่าช้า ป่าที เป็นที่สิงสถิตของผี ความคิดเรื่องเขตอภัยทานเป็นความคิดในศาสนาพุทธ สำหรับคนเมือง ลื้อ และ ไทยใหญ่มีความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า ผีเจ้านาย เสือบ้านเสือเมือง ผีขุนน้ำ ตลอดจนผีฝาย

3. การกำหนดขอบเขตป่า ต้องมีขอบเขตแสดงสิทธิในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เพื่อให้ชุมชนนั้น ส่วนมากชาวบ้านมักจะกำหนดขอบเขตป่าอย่างคร่าว ๆ โดยอาศัยสันปันน้ำแนวลำห้วย ถนน หรือแม้แต่เขตภาษีบำรุงท้องที่ เป็นเส้นแบ่งเขต

4. ระบบการจัดการป่า ป่าชุมชนถือเป็นสมบัติของส่วนร่วมของชุมชน สมาชิกของชุมชนทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการใช้ประโยชน์จากป่า สมาชิกของชุมชนอื่นไม่มีสิทธิใช้ทรัพยากรในป่าโดยไม่ได้รับอนุญาต แต่ถ้าได้รับอนุญาตก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของชุมชนเจ้าของป่า เช่น อนุญาตให้เก็บหาของป่าบางประเภทไปใช้หรือไปบริโภค แต่ห้ามนำไปขาย เพราะจะเกิณกำลังการผลิตของป่าชุมชนนั้น ซึ่งในการจัดสรรทรัพยากรป่าเพื่อใช้ภายในชุมชน ชาวบ้านจะแบ่งประเภทป่า ดังที่ได้กล่าวมาแล้วและจะกำหนดระดับการใช้ประโยชน์จากป่าและการดูแลป่า ดังนี้

4.1 ป่าต้นน้ำ มักจะเป็นป่าที่ชาวบ้านหวงแหนที่สุด เพราะต้องพึ่งพาน้ำใช้ในการเกษตร จึงมักห้ามตัดหรือรบกวนสภาพป่าโดยเด็ดขาด แต่อย่างไรก็ตามชุมชนบางแห่งอาจจะอนุโลมให้เก็บไม้ ล้มเพราะถูกลมพัดโค่นหรือไม้ที่ยืนต้นตายได้

4.2 ป่าใช้สอย มักเป็นป่าที่ชาวบ้านหวงแหนรองลงมาจากป่าต้นน้ำ ชาวบ้านมีสิทธิถอน วัช ถอนควายไปเลี้ยงในป่า เก็บหาของป่า ไม้แห้งที่ใช้ทำฟืน ตลอดจนขออนุญาตตัดไม้จำนวนไม่มาก นักมาใช้สร้างบ้านเรือน ซ่อมแซมวัดหรือฝาย

4.3 ป่าตามประเพณี เป็นป่าที่ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดจนเป็นที่สิงสถิตของผีจึงเป็นที่ เคารพยำเกรง ชาวบ้านไม่ค่อยกล้าเข้าไปตัดไม้หรือรบกวนความสงบป่านอกเขตชุมชนอาจจะ เป็นป่าที่ ชุมชนข้างเคียงดูแลรักษาต้องทำตามกฎกติกาของชุมชนที่เป็นเจ้าของ แต่อย่างไรก็ตามในกรณีที่มีการ แ่งแย่งทรัพยากรกันมาก ชาวบ้านอาจจะถือว่าเป็นป่าสงวนของรัฐที่ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ ทั้งนี้การใช้ ประโยชน์จากป่าชุมชนมักจะควบคู่ไปกับการดูแลตรวจป่า ชาวบ้านที่ไปเลี้ยงสัตว์ หรือเก็บหาของป่า มักจะช่วยสอดส่องไม่ให้คนภายนอกชุมชนเข้ามาลักลอบตัดไม้หรือเก็บของป่าที่มี จำนวนน้อยไปขาย บางพื้นที่การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านอาจจะมีกฎเกณฑ์ที่เป็นหรือไม่ได้เป็น ลายลักษณ์อักษรและ ส่วนใหญ่แล้วคำปรับที่ได้มักจะนำไปใช้ในกิจกรรมส่วนร่วม เช่น สร้างศาลาใน หมู่บ้าน บูรณะวัด ซ่อมแซมโรงเรียน หรือบางพื้นที่อาจแบ่งเงินบางส่วนเป็นค่าเบี้ยเลี้ยงเสียสละเวลา ทำงานในไร่ร่นมา เดินตรวจป่า

5. ปัจจัยที่เอื้ออำนวยในการรักษาป่า จากการสำรวจป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน พบว่า ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาจิตสำนึกถึงคุณค่าของป่าและแสดงความจำเป็นที่ต้องอนุรักษ์ป่า แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มการสืบทอดประเพณีการรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อของชุมชน กลุ่ม การสืบทอดประเพณีการรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อของชุมชน กลุ่มการเผชิญปัญหาการขัดแย้ง ทรัพยากรกับบุคคลภายนอกชุมชน และกลุ่มการประสพภัยธรรมชาติที่เป็นผลมาจากการทำลายป่า

รตยา จันทรเทียร (2544) กล่าวว่าป่าชุมชนคือผืนป่าที่ชุมชนช่วยกันจัดการฟื้นฟูดูแลรักษา ทั้งจากปัญหาไฟป่าการบุกรุกแผ้วถางทำลายการปกป้องการหาของป่าจนเกิณกำลังที่ป่าจะรับได้โดยมี ลักษณะคล้ายกันคือชุมชนหรือหมู่บ้านที่ดูแลป่าชุมชนใดจะมีกฎระเบียบในการดูแลและใช้ประโยชน์ เป็นต้นว่าการร่วมกันทำแนวกันไฟการจัดการเวรยามเดินลาดตระเวนกตีกาในการเก็บเห็ดเก็บหน่อ ฯลฯ ป่าชุมชนจะแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองบริเวณคือบริเวณพื้นที่อนุรักษ์และบริเวณพื้นที่ใช้สอยส่วนสถานะ ทางกฎหมายของพื้นที่ที่จัดตั้งเป็นป่าชุมชนอาจเป็นป่าสงวนแห่งชาติพื้นที่สาธารณะประโยชน์และ อาจจะอยู่ในพื้นที่ของเขตอุทยานแห่งชาติเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า (กรณีประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับป่า สงวนแห่งชาติที่ใช้เป็นป่าชุมชนอยู่ก่อนป่าชุมชน)เหตุผลสำคัญของการจัดให้มีป่าชุมชนก็คือการอาศัย พลังของชุมชนท้องถิ่นที่อยู่ใกล้ป่านั้น ๆ ฟื้นฟูดูแลพื้นที่ป่าให้เป็นป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์เป็นพื้นที่ที่มี

ประโยชน์ต่อการรักษาระบบนิเวศพื้นฟูแหล่งน้ำและความชุ่มชื้นตลอดจนการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพทั้งนี้โดยชุมชนนั้น ๆ จะได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามที่กล่าวมาแล้วตลอดไป ซึ่ง ประโยชน์ที่ได้รับนี้ก็จะเอื้อไปถึงประชาชนที่อยู่ใกล้เคียงไปรวมถึงประชาชนที่อยู่ในลุ่มน้ำเดียวกันเป็นความยุติธรรมในสังคมพร้อมทั้งยังเป็นการเอื้อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการและรักษาทรัพยากรธรรมชาติของประเทศตามกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญปีพุทธศักราช 2540

บัวเรศ ประไซโย และคณะ (2538) แบ่งลักษณะการจัดการป่าชุมชนในชนบทออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

1. การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิม โดยลักษณะระบบความเชื่อ โดยมีพื้นฐานจากความเชื่อในเรื่องที่อยู่เหนือธรรมชาติหรือหลักปฏิบัติทางศาสนา ซึ่งมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติความเชื่อดังกล่าวช่วยให้มนุษย์ได้ประโยชน์จากธรรมชาติได้อย่างเหมาะสมและพอดี แต่ปัจจุบันแนวโน้มเรื่องความเชื่อลดความสำคัญลง ดังนั้น จึงต้องสร้างกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มาเสริมความเชื่อ ตัวอย่างป่าชุมชนที่มีลักษณะการจัดการโดยอาศัยความเชื่อ ได้แก่ ป่าปู่ตา ป่าแพะ ป่าของวัด เป็นต้น

2. การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมชุมชน เป็นกลไกอันสำคัญในการวางแผนการดำเนินงาน และการรักษาป่าชุมชน เป้าหมายในการจัดการป่าชุมชนมีทั้งเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาการจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ เกิดจากชาวบ้านร่วมกันวางกฎระเบียบร่วมกันเพื่อรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกันจากป่าชุมชน จุดประสงค์ของการจัดการป่าชุมชนให้เกิดการใช้ประโยชน์ระยะยาวและเกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน สำหรับการจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมเพื่อการพัฒนา มักจะดำเนินงานในรูปคณะกรรมการป่าชุมชนหรือองค์กรชุมชน กิจกรรมดำเนินการปลูกสวนป่า วัตถุประสงค์เพื่อการสร้างแหล่งไม้พื้นของชุมชนซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญในการจัดการป่าชุมชนประเภทนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานดั้งเดิมก็เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันนั่นเอง

อำนาจ คอวนิช (2535) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขของการจัดการป่าชุมชนว่าเป็นการประยุกต์วิชาวนศาสตร์ชุมชน เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์รัฐศาสตร์เข้าด้วยกันโดยยึดหลักเกณฑ์ตามหลักการพัฒนาของสากลดังนี้ 1. การใช้ประโยชน์และการจัดการต้องมีลักษณะที่แสดงออกถึงความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของทรัพยากรดิน น้ำ ป่ากับคนในชุมชน 2. ชุมชนจะต้องมีการจำแนกป่าออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามการจัดลำดับขั้นของต้นไม้และ พืชพรรณในป่า ถิ่นที่อยู่ของพืชที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เช่น ผักป่า สมุนไพร เพื่อประโยชน์ของการ อนุรักษ์และการใช้สอยในชีวิตประจำวัน 3. การจัดการและการใช้ประโยชน์ต้องแสดงถึงความเข้าใจในเรื่องขีดความสามารถในการ รองรับการใช้ประโยชน์ (carrying capacity) ของป่าและสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นเพื่อกำหนดเป็นแนวทาง วิธีการและข้อห้าม เพื่อป้องกันไม่ให้มีการใช้ประโยชน์ป่ามากเกินไปจนทำลายสมดุลธรรมชาติ 4. ในการใช้ประโยชน์จากป่าจะต้องแสดงถึงการรักษาธาตุอาหารในดินและความเชื่อมโยง ของมวลชีวภาพในระบบนิเวศเขตร้อน 5. ในการใช้ประโยชน์จากป่าต้องมีการทดแทนในสังคมพืช หลังจากมีการรบกวนระบบนิเวศ

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่าป่าชุมชนและการจัดการป่าชุมชน เป็นแนวทางหนึ่งในการรักษาพื้นที่ป่าและความสมบูรณ์ของนิเวศป่าไม้ เพื่อให้ระบบนิเวศคงความสมดุล ซึ่งเป็นหนึ่งในฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ โดยเฉพาะการเป็นที่มาของทรัพยากรอาหารอันเป็นหนึ่งในการสร้าง

ความมั่นคงของมนุษย์ และความหลากหลายทางชีวภาพอันเป็นการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม และเป็นวิถีปฏิบัติและเป็นการปรับตัวของการจัดการทรัพยากรภายในชุมชน เนื่องจากป่าชุมชนเป็นกลไกที่สำคัญที่เป็นช่องทางให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จัดการ พื้นฟูให้ป่ามีความสมบูรณ์เพิ่มขึ้น และมีการใช้ทรัพยากรและผลผลิตจากป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อความมั่นคงแห่งชีวิตของคนในชุมชน

2.4 แนวคิดการสร้างเสริมความเข้มแข็ง (Strengthening)

แนวคิดและทฤษฎีความเข้มแข็งของชุมชน

ความหมายของคำว่า ชุมชนเข้มแข็ง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2540, หน้า 145) ได้ให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็งไว้ว่า ชุมชนเข้มแข็งหมายถึงการที่ประชาชนในชุมชนมีการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน โดยมีการเรียนรู้การจัดการและการแก้ไขปัญหาของชุมชนซึ่งทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงหรือเกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนสำหรับกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน จะต้องเป็นการดำเนินงานแบบร่วมคิดร่วมทำและมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2524 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524, หน้า 238) ให้ความหมายว่าชุมชน คือ หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัย อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน

สนธยา พลศรี (2545, หน้า 22) ให้ความหมายของชุมชนว่า “ชุมชน” หมายถึง กลุ่ม ทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียก เป็นอย่างอื่นมีความเกี่ยวข้องกันสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพันเอื้ออาทรกันภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกันร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน

ประเวศ วะสี (ออนไลน์, 2546) ได้อธิบายความเป็นชุมชนว่า ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์

สรุป ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนรวมตัวกัน มีการเรียนรู้ ร่วมกันในการกระทำมีการติดต่อสื่อสาร การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันก่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้น ตามลำดับ การร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน

องค์ประกอบของชุมชน

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2524, หน้า 16 – 17) ได้จำแนก องค์ประกอบของชุมชนไว้ 3 ประการ คือ

1. องค์ประกอบด้านมนุษย์ (Human Component) มนุษย์ชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม จะเห็นได้ว่า ในทุกชุมชนไม่มีใครถูกทอดทิ้งอยู่คนเดียว โดยไม่มีการไปมาหาสู่กัน การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มมีหลากหลายลักษณะและหลายรูปแบบ เช่น ครอบครัว กลุ่มพ่อค้า กลุ่มองค์กร กลุ่มเครือข่ายที่

อยู่ใน ชุมชน เป็นต้น คือ มีทั้งกลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตลอดจนกลุ่มที่เรียกว่า กลุ่มปฐมนิเทศ และ กลุ่มทฤษฎีปฏิบัติ ความจำเป็นที่มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม หรือต้องมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่น ก็เนื่องจากกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน และคนที่เป็สมาชิกของกลุ่มใด ๆ ก็ตามย่อมมีความสัมพันธ์ต่อสมาชิกในกลุ่มเดียวกันหรือกับกลุ่มอื่น ๆ

2. องค์ประกอบด้านที่สิ่งมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น (Man - Made Component) สิ่งที่มีมนุษย์คิดค้นประดิษฐ์ขึ้นมีหลากหลายลักษณะ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมและได้นำไปใช้ในชุมชนไม่ว่าจะเป็นเครื่องอำนวยความสะดวก หรือสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต

3. องค์ประกอบด้านสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้น (Natural Component) สิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นมาหมายรวมทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับพืช สัตว์ ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลาย ซึ่งทุกชุมชนจะมีสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นเป็นส่วนประกอบอยู่ทั้งนั้น สิ่งต่าง ๆ แต่ละชนิดในชุมชนที่ธรรมชาติสร้างขึ้นจะมีความสัมพันธ์ต่อกันเหมือนองค์ประกอบที่กล่าวมาแล้วทั้ง 2 ประเภท เช่น สภาพอากาศที่แห้งแล้งจะทำให้ดินแตกระแหงและไม่มีน้ำเพียงพอสำหรับการเจริญเติบโตของพืชผลทั้งหลาย เป็นต้น

องค์ประกอบทั้ง 3 ประการนี้จะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา แต่อย่างไรก็ตามองค์ประกอบดังกล่าวนี้จะมีความเจริญที่ไม่เท่าเทียมกัน เพราะว่ามีตัวบ่งการ (Control Point) หรือกลไกที่มีบทบาทในการควบคุม สนับสนุน หรือส่งเสริมองค์ประกอบทั้ง 3 ของชุมชนให้เจริญก้าวหน้า หยุดอยู่กับที่ หรือมีการเปลี่ยนแปลงไป ตัวบ่งการสำคัญนี้คือระบบต่าง ๆ ในชุมชนนั่นเอง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (ไพรัตน์ เดชะรินทร์, 2524, หน้า 19 - 20)

1. ระบบการปกครอง การบริหารประเทศย่อมขึ้นอยู่กับการจัดรูปการปกครองอาจเป็น (Centralization) และรูปแบบการปกครองย่อมมีอิทธิพลในการกำหนดหรือบ่งการองค์ประกอบของชุมชนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่น การปกครองแบบคอมมิวนิสต์ แบบเสรีประชาธิปไตย ชุมชนที่มีระบบการปกครองต่างกันย่อมมีเสรีภาพ อิสระภาพ แสดงออกต่างกันและย่อมส่งผลสะท้อนมาถึงวิถีชีวิตของบุคคลที่อยู่ในชุมชนนั้นและความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อกันกับองค์ประกอบอื่น ๆ ย่อมผิดแผกแตกต่างกันไป

2. ระบบเศรษฐกิจ ปัจจุบันระบบเศรษฐกิจมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อระบบของชุมชน สังคมการที่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งหรือประเทศใดประเทศหนึ่งจะเป็นประเทศอุตสาหกรรมหรือเกษตรกรรมนั้นระบบเศรษฐกิจถือเป็นตัวกำหนดเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ดังประเทศไทยมักกล่าวกันอยู่เสมอว่าเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรม ผลผลิตและรายได้ประชาชาติส่วนใหญ่ได้จากผลผลิตทางการเกษตร เครื่องมือที่ใช้ในชุมชนจึงเป็นเครื่องมือเพื่อการเกษตรเสียเป็นส่วนใหญ่ปัญหาเรื่องการตลาด การผลิต จึงเป็นปัญหาของการเกษตร แต่หากเป็นชุมชนที่ระบบเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับการอุตสาหกรรมมากกว่าการเกษตร ชุมชนนั้นก็จะมีเครื่องมือเครื่องใช้เพื่ออุตสาหกรรมมากกว่าการเกษตรกรรม

3. ระบบการศึกษา ระบบการศึกษามีอิทธิพลต่อความเจริญและความล้ำหลังของชุมชนสมาชิกในชุมชนใดมีการศึกษาสูง ย่อมเกิดการถ่ายทอดวิชาความรู้และการคิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ มากขึ้นกว่าชุมชนที่สมาชิกในชุมชนนั้นไม่มีการศึกษา และที่สำคัญปัจจุบันการศึกษามีส่วนสำคัญ

ในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน สังคม ประเทศชาติ ดังนั้นหากระบบการศึกษาที่มีความเข้มแข็งสามารถ สร้างคนให้มีประสิทธิภาพได้ย่อมส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนให้มีความยั่งยืน

4. ศาสนา ตัวกำหนดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในชุมชนหนึ่ง ๆ ที่มีความสำคัญไม่น้อย โดยเฉพาะในชุมชนที่ยังอยู่ในขั้นพัฒนา (Developing Community) คือ ศาสนาในที่นี้ ย่อมหมายความรวมถึงความเชื่อในสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ และการกระทำต่าง ๆ ทางศาสนา ซึ่งนักมานุษยวิทยาพบว่า อิทธิพลเรื่องความเชื่อศาสนาหรือลัทธิศาสนาของชุมชนนั้น มีอิทธิพลมากที่จะสร้างความสัมพันธ์ หรือเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของชุมชนหนึ่ง ๆ เช่น ชุมชนที่เอามนุษย์มาฆ่าเพื่อบูชาตัวยู โดยเชื่อว่า พระเจ้าจะบันดาลประโยชน์ให้หากได้มีการบูชาตัวยูแล้ว

5. ตัวบ่งการอื่น ๆ นอกจากตัวบ่งการใหญ่ทั้งสี่ประการดังกล่าวมาแล้วอาจมีตัวบ่งการอื่น ๆ อีก เช่น ตัวบ่งการที่ธรรมชาติสร้างสรรค์ให้ เช่น การเกิดอุทกภัย หรือมีอากาศหนาวจัด ร้อนจัด มีภูเขาไฟ สิ่งเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลต่อองค์ประกอบของชุมชนอยู่มาก

สายัณห์ ไพชาญจิต (2549, หน้า 13) ได้กล่าวถึง ความเป็นชุมชนว่า มีองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการด้วยกัน ได้แก่

1. มีขอบเขต/ขนาดที่ไม่เกินความสามารถของมนุษย์ที่จะสามารถทำความรู้จักคุ้นเคยได้ (Human Scale) คือ มีขนาดตั้งแต่พอประมาณจนถึงใหญ่ ไม่เป็นส่วนตัว มีศูนย์รวมจิตใจที่โยงยึดผู้คนเข้าด้วยกันอย่างเหนียวแน่น เป็นระบบปฏิสัมพันธ์ของคนส่วนใหญ่ ซึ่งขนาดของหน่วยหรือชุมชนมักมีขอบเขตอยู่ในระดับที่สมาชิกคนหนึ่งสามารถทำความรู้จักคุ้นกับคนอื่น ๆ ได้เท่าที่ต้องการ และก็เป็นขนาดที่ทุกคนในนั้นสามารถเข้าถึงและมีส่วนร่วมในกิจกรรมของส่วนรวมได้โดยไม่มีอุปสรรค ชุมชนต้องมีโครงสร้างไม่ใหญ่โตเกินกว่าที่คนที่เป็สมาชิกจะสามารถรู้สึกได้ถึงความเป็นเจ้าของ และรู้สึกว่ามีความหมาย ควบคุมความเป็นไปในชุมชนได้ ซึ่งในความเป็นจริงเราไม่สามารถระบุตัวเลขเฉพาะเจาะจงลงไปได้ว่าจะต้องมีจำนวนคนเท่าไร บางครั้งก็อาจจะเป็นเพียงกลุ่มคนจำนวนไม่กี่คนไป จนถึงเป็นพันเป็นหมื่นหรือจำนวนมากในระดับประเทศก็ได้

2. มีอัตภาวะ (ความเป็นตัวตน) และความเป็นเจ้าของ (Identity And Belonging) ใน ความเป็นชุมชนโดยทั่วไปมักมีสาระเกี่ยวกับความรู้สึกเป็นเจ้าของแฝงอยู่ หรือไม่ก็มีการยอมรับ และ เห็นคุณค่าร่วมกันภายในกลุ่มอันเป็นที่มาของคำว่า สมาชิกของชุมชน มีความหมายครอบคลุมคำว่า ความเป็นเจ้าของ การยอมรับจากคนอื่น ๆ ความจงรักภักดีและการยอมรับในความคาดหวังของกลุ่มด้วย ความเต็มใจ ซึ่งความรู้สึกเป็นเจ้าของหรือเป็นสมาชิกมักจะแทรกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นตัวตน ในปัจเจกบุคคลที่สร้างความรู้สึกว่าเป็นใครอยู่ที่ไหน ซึ่งมีความสำคัญมากในสังคมโลกปัจจุบัน เนื่องจากสถาบันชุมชนที่เคยเอื้อต่อการแสดงตัวตนของคนในอดีตได้คลายความสำคัญลงไปมาก ไม่ว่าจะเป็นตระกูล เผ่า หมู่บ้าน โบสถ์ หรือวัด ที่เคยสร้างความรู้สึกร่วมกัน ในขณะที่ทุกวันนี้สถานที่ทำงานโรงงาน บริษัท องค์กร สถาบันการศึกษา ลักษณะอาชีพ กำลังมีความสำคัญมากขึ้นในฐานะแหล่งกำหนดสถานภาพและบทบาทของบุคคลอย่างเป็นทางการ

3. มีพันธะหน้าที่ (Obligations) สมาชิกของชุมชนต้องมีพันธกิจ หรือภาระหน้าที่ที่ชัดเจนที่รู้สึกได้โดยอัตโนมัติว่าต้องทำอะไรและอย่างไรให้กับชุมชนที่ตนอาศัย โดยสมาชิกเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทุกอย่างของชุมชน เพื่อสร้างและดำรงวิถีชีวิตของชุมชน

4. มีความใกล้ชิดสนิทสนมแบบสังคมนิยม (Gemeinschaft) ชุมชนต้องมีโครงสร้างที่ก่อให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมของหมู่สมาชิก สมาชิกสามารถมีสัมพันธ์ภาพต่อกันและกันได้ ในหลาย ๆ บทบาทในสภาพที่เปิดกว้างสำหรับทุกคน ไม่มีเงื่อนไขที่ส่อไปในทางขีดวงจำกัดเฉพาะกลุ่ม หรือ เฉพาะพวกซึ่งเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับการเสริมสร้างศักยภาพของบุคคลในการที่จะแสดงความสามารถในเรื่องต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่คนหมู่มากและเป็นคุณแก่ชุมชนโดยตรง

5. มีวัฒนธรรม (Culture) ชุมชนเป็นแหล่งกำเนิดของระบบคุณค่า การสร้างสรรค์ และการแสดงออกซึ่งวิถีวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งที่ต่างก็มีคุณลักษณะเฉพาะตัวที่ติดตรึงอยู่กับชุมชนนั้น ๆ ซึ่งเป็นกลไกหนุนเสริมให้สมาชิกของชุมชนเป็นผู้ผลิตวัฒนธรรมเพื่อใช้เองมากกว่า เป็นเพียงผู้บริโภควัฒนธรรมที่หยิบยืมมาจากชุมชนอื่น อีกทั้งมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้เกิดความแตกต่างหลากหลายระหว่างชุมชนต่าง ๆ และเกิดภาวะการณ์มีส่วนร่วมที่กว้างขวางมากขึ้น โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าองค์ประกอบของชุมชนนั้นมีลักษณะที่สำคัญคือมีพื้นที่ มีขอบเขตที่แน่นอน โดยคนใน ชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ เข้าใจตรงกันถึงขอบเขตและพื้นที่นั้น มีทรัพยากรทั้งที่เป็นธรรมชาติ หรือที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงมีวัฒนธรรม ประเพณีที่ชุมชนท้องถิ่นสร้างขึ้นหรือรับมาซึ่งสะท้อนรับรู้ หรือบ่งบอกได้ถึง ความเป็นชุมชน ๆ นั้น

ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

สมณะ โปธิรัถย์ (ออนไลน์, 2555) ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง ประกอบไปด้วย 14 ประการ ดังนี้

1. เป็นสังคมที่เห็นได้ชัดถึงลักษณะของคนมีศีล มีคุณธรรม มีอารยธรรม
2. เป็นสังคมที่สามารถพึ่งตนเองได้ไม่เป็นภาระผู้อื่น
3. มีงาน มีกิจการที่มั่นคง
4. ชยัน สร้างสรรค์ ขวนขวาย กระตือรือร้น
5. อยู่กันอย่างผาสุก สุขภาพแข็งแรง จิตใจเบิกบานร่าเริง
6. ไม่ฟุ้งเฟ้อ แต่รุ่งเรือง ฟุ้งเฟื่อง ไม่ผลาญพร่า สรุ่ยสร่าย
7. มีความประณีต ประหยัด แต่เอื้อเฟื้อสละแจกจ่าย
8. ไม่มีอาชญากรรม ไม่มีอบายมุข ไม่มีทุจริตกรรม
9. มีความพร้อมเพรียง ความสามัคคี อบอุ่น เป็นเอกภาพ
10. สัมผัสได้ในความเป็นปึกแผ่น แน่นหนา ของความเป็นภราดรภาพ
11. มีความแข็งแรง มั่นคง ยืนหยัด ยั่งยืน
12. เป็นสังคมที่สร้าง “ทุนทางสังคม” มีประโยชน์ คุณค่าต่อผู้อื่นและสังคม ทั่วไป

ใน รอบกว้าง

13. อุดมสมบูรณ์ แต่ไม่สะสม ไม่กักตุนหรือกอบโกย
14. มีน้ำใจ ไม่เอาเปรียบ เสียสละ อย่างเป็นสุข และเห็นเป็นคุณค่าของคนตาม

สังคมนิยม

คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตภาคใต้ (2546, หน้า 60) ได้ให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหา

และ พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง

2. สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน
3. มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหว
4. มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน ภายใต้อำนาจสนับสนุนของผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใส และพร้อมที่จะให้ตรวจสอบ
5. สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน
6. มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุก ๆ คน และมุ่งหวังการพัฒนาการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน
7. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป

สรุป ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง โดยสรุป 4 ประการ คือ 1) เป็นชุมชนแห่ง การเรียนรู้ (Learning Community) กล่าวคือ การที่ชุมชน มีการเรียนรู้ และรู้เท่าทันข่าวทั้ง เศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งการที่ชุมชนมีการเพิ่มพูนความรู้ในด้านต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ 2) เป็นชุมชนที่มีการจัดการตนเอง (Community Management) ด้วยระบบการบริหารจัดการใน กิจกรรมที่สำคัญ 4 ประการ คือ การวางแผน การจัดกระบวนการขององค์กรภายในชุมชน การลงมือ ปฏิบัติตาม แผนงาน และมีการประเมินผล 3) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) กล่าวคือ ชุมชนมีจิตสำนึก มีจิตวิญญาณ ซึ่งอาจหมายถึงความภักดี ความรัก ความห่วงหาพัน ความรู้สึกเป็น เจ้าของในชุมชน โดยมีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกันในชุมชน 4) เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (Peaceful) กล่าวคือ เป็น ชุมชนที่มีความสงบสุขและคนในชุมชนมีจิตใจที่เยือกเย็น มีคุณภาพ และมีคุณธรรม

การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

ความหมายของคำว่า การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

อัจฉรา สโรบล โดย ภาควิชามนุษยสัมพันธ์ คณะมนุษยศาสตร์ เรื่องชุมชนกับการพัฒนา (2553, หน้า 8 – 9) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การพัฒนาเป็นกระบวนการ เปลี่ยนแปลงที่มีมิติครอบคลุม การเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ของสังคมได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา ศาสนา ครอบครัว เครือญาติ วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี บรรทัดฐาน ค่านิยม กฎเกณฑ์ ข้อบังคับของสังคม แนวทางการพัฒนา กระแสหลัก ถูกใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศต่าง ๆ เป็น การพัฒนาที่มองสังคมเหมือน สิ่งมีชีวิตประกอบจากส่วน ๆ เป็นระบบเพื่อการดำรงอยู่ได้ ผลหรือการ เปลี่ยนแปลงที่เกิดคือการ พึ่งพิง

การพัฒนาชุมชน คือ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่ตั้งใจ กระทำให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อวัตถุประสงค์ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท ปรับปรุงสภาพการดำรงชีวิตโดยทั่วไปของชาวชนบท ส่งเสริมให้ชาวชนบทสามารถพึ่งพาตนเองได้ ปรับปรุงตัดแปลง ควบคุมทรัพยากรและสภาพแวดล้อม ในการมีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองกับชุมชนภายนอก และมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

เป้าหมายการพัฒนา

- การส่งเสริมให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้
- ควบคุมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้
- มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง กับชุมชนภายนอก
- การเพิ่มระดับความเป็นประชาธิปไตยเป็นการลดอำนาจการควบคุมจากศูนย์กลางและเพิ่มอำนาจการปกครองตนเองให้แก่ท้องถิ่น

หลักการพัฒนาชุมชน

- การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการหาสาเหตุของปัญหา ริเริ่มกิจกรรม การตัดสินใจวางแผนดำเนินการปฏิบัติการดำเนินงาน ติดตามประเมินผล
- ยึดหลักการพึ่งพาตนเอง แนวคิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

แนวคิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

สำหรับแนวคิดและการหนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยภาครัฐนั้นได้ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยมาโดยลำดับและเด่นชัดขึ้นตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540 - 2544) เป็นต้นมา ซึ่งมีหลักการ กระบวนการ และแนวทางการหนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยสังเขป ดังต่อไปนี้ (โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า 232 - 234) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540 - 2544) ได้กำหนดยุทธศาสตร์การสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งด้วยชุมชน เองซึ่งชุมชนจะพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งได้มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ ชุมชนต้องมีความพร้อมในเบื้องต้น และมีภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาช่วยสนับสนุนเพื่อให้เติบโตอย่างมั่นคง และเป็นฐานสำหรับการพัฒนาไปสู่ด้านอื่น ๆ ต่อไป ขณะเดียวกันภาครัฐจะมีส่วนสนับสนุนในการเตรียมความพร้อมของชุมชนและองค์กรชุมชน การสนับสนุนเงินทุนแก่ชุมชน รวมทั้งสร้างบรรยากาศและการจูงใจให้ภาคธุรกิจเอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งสถาบันการเงินที่จะเข้ามาหนุนเสริมด้านอื่น ๆ อาทิการพัฒนาทักษะ การบริหารจัดการและการตลาด เป็นต้น ซึ่งมีแนวทางหลัก ๆ ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ดังกล่าว ดังนี้

1. การเตรียมความพร้อมของชุมชน
 2. การเพิ่มศักยภาพขององค์กรชุมชน
 3. การสนับสนุนธุรกิจเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาธุรกิจชุมชนตามความพร้อมความถนัด และความสมัครใจในแต่ละองค์กรธุรกิจ
 4. การสนับสนุนแหล่งเงินทุนสำหรับการพัฒนาชุมชน
 5. การเพิ่มบทบาทของภาครัฐในการส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน
 6. สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของประชาชนและชุมชน
- ในชนบทนอกจากนี้ในแผนพัฒนาฯ ยังได้สนับสนุนให้ประชาชนทั้งในเมืองและชนบทรวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง และสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรื่องของตนเอง ชุมชน และสังคมได้ในทุกมิติ โดยมีประเด็นสำคัญ คือ

1. สนับสนุนการรวมกลุ่มของชุมชนในทุกรูปแบบอาทิ
 - 1.1 ให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการรวมตัวกันของชุมชน ทั้งในเรื่องสิทธิหน้าที่บทบาทขององค์กรชุมชน รวมทั้งทักษะในการพัฒนาองค์กรให้สามารถดำเนินการได้อย่างมี

ประสิทธิภาพ เช่น ทักษะการบริหารจัดการองค์กร ทักษะในการบริหารจัดการการเงินและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

1.2 กระตุ้นให้เกิดการรวมตัวของชุมชน ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่ม ชมรม สหกรณ์ออมทรัพย์ หรือ องค์กรในรูปแบบต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการก่อตั้ง

2. ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายชุมชนอย่างกว้างขวาง อาทิ

2.1 สนับสนุนให้องค์กรชุมชนประสานเครือข่ายการพัฒนาทั้งในพื้นที่ใกล้เคียง ทั้งในระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค และระหว่างภูมิภาค เพื่อให้มีการประสานผลประโยชน์แลกเปลี่ยนความรู้และร่วมมือกันทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนจัดการปัญหาของชุมชนร่วมกัน เช่น ปัญหาป่าชุมชน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาการดูแลทรัพย์สินสาธารณะ และความปลอดภัยของชุมชน และปัญหาการเอาเปรียบกันในชุมชน เป็นต้น

2.2 สร้างกลไกการประสานเครือข่ายการพัฒนาชุมชน ระหว่างประชาชน องค์กรชุมชนหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ทั้งในระดับพื้นที่และส่วนกลางอย่างเป็นรูปธรรมรวมทั้งสร้างเครือข่ายข้อมูลระหว่างองค์กรต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้รับข่าวสารอย่างทั่วถึงและเป็นจริง

2.3 เสริมสร้างเครือข่ายการประสานงานขององค์กรชุมชนในเมืองกับชุมชนในชนบท

2.4 สนับสนุนให้องค์กรชุมชนใช้กลไกทางสังคมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาท้องถิ่น และเสริมสร้างความสามัคคีภายในชุมชน โดยให้มีการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การฟื้นฟูประเพณี วัฒนธรรมอันดีงาม การทอดผ้าป่าต้นไม้ การสืบชะตาลำน้ำ รวมถึงการรณรงค์สร้างจิตสำนึกและค่านิยมที่ดีในการเคารพสิทธิมนุษยชน การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การมีวินัยและวิถีประชาธิปไตยด้วย

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (2545 - 2549) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการส่งเสริมการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยมีประเด็นที่น่าสนใจโดยสังเขป ดังนี้ (โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า 236 - 239)

1. การพัฒนาคุณภาพคนและคุ้มครองทางสังคม โดยให้ความสำคัญกับประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงการส่งเสริมให้คนมีงานทำโดยมุ่งสร้างผู้ประกอบการอาชีพส่วนตัวและผู้ประกอบการขนาดเล็กกระจายโอกาสการมีงานทำให้ทุก ๆ พื้นที่ทั่วประเทศการปรับปรุงระบบคุ้มครองทางสังคมให้มีประสิทธิภาพครอบคลุมทั่วถึงและเป็นธรรมเพื่อสร้างหลักประกันแก่คนทุกช่วงวัย การป้องกันและแก้ไขปัญหาอาเสพติดและความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินโดยปรับปรุงรูปแบบการบริหารจัดการให้มีเอกภาพและประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน การส่งเสริมบทบาทครอบครัว องค์กรทางศาสนา องค์กรชุมชนองค์กรพัฒนาเอกชน อาสาสมัครและสื่อมวลชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยส่งเสริมให้สถาบันครอบครัวมีความเข้มแข็งในการดูแลและพัฒนาอาชีพในทุกด้าน สร้างและปลูกจิตสำนึกในความรักชาติ และความเป็นไทยอย่างจริงจัง

2. การปรับโครงสร้างการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ เน้นการพัฒนากระบวนการชุมชนเข้มแข็งให้เป็นฐานรากที่มั่นคงของสังคม การแก้ปัญหาความยากจน

ในเขต ชนบทและเมืองภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม การสร้างความเชื่อมโยงของการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างเกื้อกูลเพื่อกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมให้เท่าเทียมกัน โดยให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในระดับฐานราก การจัดการพื้นที่เชิงบูรณาการ ที่ยึดพื้นที่ภารกิจและการมีส่วนร่วม และเตรียมความพร้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีคนดีและระบบดีเพื่อรองรับการกระจายอำนาจ

3. การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยให้ความสำคัญกับประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของประเทศ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์ โดยคุ้มครองและกำหนดเขตพื้นที่อนุรักษ์เพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศของประเทศ การอนุรักษ์ฟื้นฟูและรักษาสภาพแวดล้อมชุมชน ศิลปวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยวให้เกื้อหนุนการพัฒนา คุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน รวมถึงการบริหารจัดการปัญหามลพิษอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อพัฒนาให้เมืองและชุมชนมีความน่าอยู่

สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 – 2564) มุ่งต่อยอดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาระยะยาวตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ได้กำหนดหลักการสำคัญไว้ 6 ประการ โดยมี 2 ประการที่อาจกล่าวได้ว่าให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, หน้า 4) คือ

1. ยึด “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ต่อเนื่องมาตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เพื่อให้เกิดบูรณาการการพัฒนาในทุกมิติอย่างสมเหตุสมผล มีความพอประมาณ และมีระบบภูมิคุ้มกัน และการบริหารจัดการความเสี่ยงที่ดี ซึ่งเป็นเงื่อนไขจำเป็นสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยมุ่งเน้นการพัฒนาคนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์ สังคมไทยเป็นสังคมคุณภาพ สร้างโอกาสและมีที่ยืนให้กับทุกคนในสังคมได้ดำเนินชีวิตที่ดี มีความสุขและอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจของประเทศก็เจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง มีคุณภาพ และมีเสถียรภาพ การกระจายความมั่งคั่งอย่างทั่วถึง และเป็นธรรมเป็นการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ชุมชนวิถีชีวิต ค่านิยม ประเพณี และวัฒนธรรม

2. ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” มุ่งสร้างคุณภาพชีวิตและสุขภาวะที่ดีสำหรับคนไทย พัฒนาคนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์มีวินัย ใฝ่รู้ มีความรู้ มีทักษะ มีความคิดสร้างสรรค์ มีทัศนคติที่ดีรับผิดชอบต่อสังคม มีจริยธรรมและคุณธรรม พัฒนาคนทุกช่วงวัยและเตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างมีคุณภาพ รวมถึงการสร้างคนให้ใช้ประโยชน์และอยู่กับสิ่งแวดล้อมอย่างเกื้อกูล อนุรักษ์ฟื้นฟู ใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม

ขณะที่ส่วนที่ 4 ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ เป้าหมายที่ 5 มีสาระสำคัญคือ สถาบันทางสังคมมีความเข้มแข็งและมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันทางศาสนา ชุมชน สื่อมวลชน และภาคเอกชน โดยมีแนวทางการพัฒนาที่สำคัญเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชน ในประเด็นดังต่อไปนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, หน้า 67 – 70) คือ 1. เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการมีส่วนร่วมจัด

กิจกรรมสาธารณสุขประโยชน์ จัดระเบียบทางสังคม และกำหนดบทบาทของแก่ผู้ละเว้นการปฏิบัติตามบรรทัดฐานในสังคม 2. ปรับปรุงแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์และมีชีวิตอาทิ พิพิธภัณฑ์ห้องสมุด โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ โรงเรียนผู้สูงอายุ รวมทั้งส่งเสริมให้มีระบบการจัดการความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ขณะที่ยุทธศาสตร์ที่ 2 การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม เป้าหมายที่ 3 ได้มีสาระสำคัญถึงการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และการ สร้างความเข้มแข็งการเงินฐานรากตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง ได้ มีสิทธิในการจัดการทุน ที่ดินและทรัพยากรภายในชุมชน ได้มีแนวทางการพัฒนา (สำนักงาน คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, หน้า 78 – 79) คือ

1. สร้างและพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชนให้มีขีดความสามารถในการสร้างแรง บันดาลใจให้เกิดความเชื่อมั่น ศรัทธา มีจุดยืนทางความคิด มีธรรมาภิบาลในการบริหาร และพัฒนาชุมชนส่งเสริมการรวมกลุ่มและสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนพึ่งพาตนเอง รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุน

2. ส่งเสริมให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิจัย และการถ่ายทอดองค์ความรู้ในชุมชนเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในพื้นที่และการต่อยอดองค์ความรู้ไปสู่เชิงพาณิชย์ รวมทั้งส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการสร้างการจัดการความรู้ในชุมชน

3. พัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยส่งเสริมการประกอบอาชีพของผู้ประกอบการระดับชุมชนการสนับสนุนศูนย์ฝึกอาชีพชุมชน การส่งเสริมการเชื่อมต่อระหว่างเครือข่ายอุตสาหกรรม (Cluster) ในพื้นที่กับเศรษฐกิจชุมชน การสร้างความร่วมมือกับภาคเอกชนและสถาบันการศึกษาในการร่วมกันพัฒนาความรู้ในเชิงทฤษฎีและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติเพื่อสร้างศักยภาพให้กับชุมชนในการประกอบธุรกิจการสนับสนุนการประกอบธุรกิจแบบวิสาหกิจเพื่อสังคม รวมถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวท้องถิ่นและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยว

4. สนับสนุนการให้ความรู้ในการบริหารจัดการทางการเงินแก่ชุมชนและครัวเรือน การป้องกันภัยการเงินของชุมชนให้ทำหน้าที่เป็นสถาบันการเงินในระดับหมู่บ้านตำบลที่ทำหน้าที่ทั้งการให้กู้ยืมและการออม และจัดตั้งโครงข่ายการเงินฐานรากโดยมีธนาคารออมสินและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เป็นแม่ข่าย

5. สนับสนุนชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการ บริการ และการจัดการทรัพยากรในชุมชนในลักษณะเป็นหุ้นส่วนกับหน่วยงานภาครัฐ อปท. ในการดูแลคุณภาพชีวิตประชาชน โดย เปิดรับสมาชิกทุกคนในท้องถิ่นโดยไม่เลือกปฏิบัติ ผลักดัน พ.ร.บ.โฉนดชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากที่ดินและทรัพยากรในพื้นที่ร่วมกัน

เป้าหมายการพัฒนาดังกล่าวข้างต้นมีแผนงานรองรับที่สำคัญคือ แผนงานการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากและชุมชนเข้มแข็ง โดยมีสาระสำคัญคือ มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนผ่านเครือข่ายวิสาหกิจเพื่อสังคม/วิสาหกิจชุมชน โดยการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคเอกชนและวิสาหกิจเพื่อสังคม (วิสาหกิจชุมชน) และความร่วมมือระหว่างวิสาหกิจเพื่อสังคม (วิสาหกิจชุมชน) ในแต่ละพื้นที่ เพื่อการสร้างองค์ความรู้ รูปแบบการจัดการ เพื่อสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนของวิสาหกิจในระยะยาวรวมทั้งเผยแพร่ความรู้ด้านการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนฐานราก พร้อมทั้ง

ประสานงานกับจังหวัดและท้องถิ่นเพื่อขยายผลจากชุมชนต้นแบบให้มีการนำไปใช้ในชุมชนอื่น ๆ อย่างกว้างขวางเพื่อสนับสนุนนโยบายของรัฐภายใต้ยุทธศาสตร์ด้านการแก้ไขปัญหาความยากจน ลดความเหลื่อมล้ำ และสร้างการเติบโตจากภายใน

โดยสรุปจากการศึกษาแผนพัฒนาฯ ตั้งแต่ฉบับที่ 8 เป็นต้นมาจนถึงฉบับปัจจุบันจะเห็นได้ว่าแนวคิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้นั้นได้ถูกบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยมาอย่างยาวนานแสดงให้ถึงแนวนโยบายของชาติที่ต้องการให้รากฐานของประเทศมีความเข้มแข็งมาจากฐานราก ดังนั้นการให้ความสำคัญกับการพัฒนาหน่วยพื้นฐานต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนไม่ว่าจะเป็น คน ครอบครัว องค์กร รวมถึงพื้นที่/สภาพแวดล้อมจึงมีความจำเป็นและสำคัญ

ปัจจัยที่จะทำให้การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งขึ้น

1. ได้รับการแนะนำ ส่งเสริม และสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ซึ่งพบว่าส่วนใหญ่หน่วยงานของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนจะเป็นกลไกสำคัญในการกระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดความตื่นตัวและรวมกลุ่มขึ้น
2. ความต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยร่วมกันอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาแหล่งต้นน้ำ ลำธาร การอนุรักษ์ป่า ชายเลน การรักษาระบบนิเวศชายฝั่ง เป็นต้น
3. การต้องการรายได้เพิ่มขึ้น อันเป็นมูลเหตุหลักที่พบในชุมชนเกือบทุกแห่งที่สำรวจ เนื่องจากคนในชุมชนมีรายได้ไม่พอเพียงต่อการครองชีพ
4. สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการรวมกลุ่มเพื่อถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมไปยังรุ่นลูก รุ่นหลาน รวมทั้งเพื่อเพิ่มผลผลิตให้เพียงพอต่อความต้องการของตลาด เช่น กลุ่มทอผ้าไหม กลุ่มจักสาน กลุ่มทำน้ำตาลโตนด เป็นต้น
5. ผู้นำและแกนนำของชุมชนต้องการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน โดยกระตุ้นให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนตั้งแต่การร่วมคิดร่วมทำ ตลอดจนจนร่วมกันแก้ไขปัญหา
6. กระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เห็นได้ชัดเจน คือ กระแสชีวิต ซึ่งทำให้คนหันมาบริโภคผลผลิตหรือหันมาใช้ผลิตภัณฑ์ที่ทำมาจากธรรมชาติมากขึ้น จึงได้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อการแปรรูปสมุนไพร การปลูกผักปลอดสารพิษ การผลิตข้าวหอมมะลิ เป็นต้น
7. คนในชุมชนมีปัญหาด้านสุขภาพ จึงเกิดการรวมกลุ่มขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว
8. ความต้องการเงินทุนและความรู้เพื่อประกอบอาชีพ พบว่าหน่วยงานของรัฐและเอกชนที่ให้การสนับสนุนเงินทุนหรือความรู้เพื่อประกอบอาชีพเสริม จะดำเนินงานโดยรวมกลุ่มกัน

2.5 แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation)

1) ความหมายการมีส่วนร่วม

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527, หน้า 6) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่าเป็นกระบวนการที่รัฐบาลทำการชักนำ ส่งเสริม สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในรูปบุคคล กลุ่มคน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครรูปแบบ

ต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องรวมกันให้บรรลุที่พึงประสงค์

อคิน ระพีพัฒน์ (2527, หน้า 320) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่าเป็นการให้ประชาชนค้นคิดปัญหา เป็นผู้ทำทุกอย่างมิใช่เป็นการกำหนดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเกิดจากประชาชนค้นคิดขึ้นมา

Erwin. (1976, p. 138) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาไว้ว่าเป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชน แก้ไขปัญหาร่วมกัน และการใช้วิทยาการที่เหมาะสมในการสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

เทพศักดิ์ บุญยรัตพันธุ์ และคณะ (2551, หน้า 302-309) ได้กล่าวว่า การพัฒนาการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมโดยจัดให้รัฐมีการบริหารแบบมีส่วนร่วมใน 5 มิติ ได้แก่ ร่วมคิดและเสนอความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการร่วมรับประโยชน์และร่วมติดตามผลการดำเนินงาน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2549, หน้า 50-51) ได้กล่าวว่า ทฤษฎีความร่วมมืออย่างเป็นทางการได้อธิบายการเกิดขององค์การสังคมว่า เกิดการสื่อสารกันจนเป็นที่เข้าใจแล้วยินดีร่วมมือกันทำงานเพื่อส่วนรวม และองค์การจะสามารถดำรงอยู่ต่อไปหรือไม่จะขึ้นอยู่กับการรักษาความสมดุลหรือประสิทธิภาพแห่งความร่วมมือของหน่วยงานต่าง ๆ ถ้ายังคงมีประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกัน องค์การก็จะสามารถดำรงอยู่ได้

2) แนวคิดการจัดการแบบมีส่วนร่วม

ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ประเด็นหลักคือประชาชนขาดการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ทำให้นโยบายที่ออกมามีความขัดแย้งกับบริบทพื้นที่ และประชาชนขาดความเข้าใจไปในแนวทางเดียวกัน เป็นผลให้การดำเนินงานมีอุปสรรคด้านต่าง ๆ และบางกรณีเกิดการต่อต้านจากชุมชนท้องถิ่นที่มีความรู้สึกถูกเอารัดเอาเปรียบ

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้กำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรประชาชนอีกทั้งส่งเสริมความร่วมมือระหว่างรัฐ ชุมชน องค์กรท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อส่งผลในการพัฒนาท้องถิ่นเป็นไปอย่างยั่งยืน

ประกอบกับรัฐธรรมนูญฉบับปีพ.ศ. 2540 ได้เน้นการกระจายอำนาจการตัดสินใจสู่ประชาชนมากขึ้นส่งผลให้การบริหารเกิดการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ส่วนท้องถิ่นมากขึ้น รวมถึงเรื่องการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นของตนเอง เพื่อเน้นเรื่องสิทธิชุมชนมากขึ้น เมื่อคนส่วนใหญ่เป็นผู้ใช้อำนาจในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ตามแนวทางประชาธิปไตย แต่การจัดการทรัพยากรต้องจัดให้ประชาชนมีส่วนร่วมเพื่อให้มีประสิทธิภาพสูงสุดและเป็นธรรมในรูปของการกระจายอำนาจหรือการทำงานอย่างโปร่งใสเพื่อก่อให้เกิดความเป็นธรรมต่อคนส่วนใหญ่ และไม่ละเมิดสิทธิของคนส่วนน้อย (ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ, 2536: 51-62) ซึ่งจะพบได้จากงานศึกษาต่าง ๆ เช่น สิทธิในการจัดการทรัพยากรป่า

ไม่ระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชน ซึ่งมีสาเหตุพื้นฐานเกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชุมชนมากที่สุด (ดร.ณิ จงประสิทธิ์กุล, 2544)

จากแนวคิดดังกล่าวจึงมีการนำแนวคิดการมีส่วนร่วมและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรมาใช้ กับกรณีปัญหาในการกันเขตอุทยานแห่งชาติแห่งต่าง ๆ เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างอุทยานกับชุมชน

การมีส่วนร่วมคือ กระบวนการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนของการพัฒนาชุมชนของเขา ซึ่งหมายถึงว่าเขาจะต้องเป็นผู้ตัดสินใจในส่วนของ 1) การวิจัย 2) การวางแผน 3) การดำเนินการและการจัดการ 4) การติดตามและประเมินผล และ 5) การกระจายผลประโยชน์

การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่มนั้นต้องเกิดขึ้นในสามระดับคือ ระดับแรกเป็นการเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องด้วยการให้อย่างเดียว ระดับที่สูงขึ้นมาอีกระดับหนึ่งคือการเริ่มรวมตัวเป็นกลุ่มเพื่อทำงานร่วมกัน และการมีส่วนร่วมในระดับสูงสุดนั้น คือ การที่ประชาชนตระหนักแน่ชัดว่าเขาต้องเป็นผู้ควบคุมสถานการณ์ที่มีผลกระทบต่อชีวิต ความเป็นอยู่ของเขาได้ (ธีรวงศ์ คงทอง, 2543: 21)

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรกับสิ่งแวดล้อมในกระบวนการตัดสินใจทางการปกครองของรัฐ จะส่งผลให้การจัดการทรัพยากรประสบความสำเร็จได้ โดยควรที่จะดำเนินการตั้งแต่กระบวนการสร้างระบบให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการปกครองของรัฐมีการส่งเสริมให้ประชาชนรวมกลุ่มกันในทุกระดับเพื่อที่จะได้มีการแลกเปลี่ยนความเห็นเพิ่มศักยภาพของตนรวมถึงการร่วมทำกิจกรรมภายในกลุ่มเพื่อที่จะแสดงพลังและสิทธิของตนภายใต้ระบอบประชาธิปไตย หรือการตรวจสอบการทำงานของฝ่ายปกครอง อีกทั้งต้องได้รับข่าวสารที่แท้จริง สุดท้ายคือการปรับปรุงองค์กรของรัฐเพื่อที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของตนเองอย่างแท้จริง

แต่ในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่และระบบราชการก็เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนใน 2 ด้าน คือ ประการแรก ชาวชนบทมีความเป็นปัจเจกบุคคลสูงและยังอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์หรือพึ่งตัวบุคคลมากเกินไป จนทำให้เสมือนดูถูกตนเอง และมักจะเลือกผู้นำที่สามารถอุปถัมภ์ตนเองได้ เช่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน นั้น ชาวบ้านมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยเข้าใจว่าป่าชุมชนมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวันเป็นศูนย์กลางของการผลิตที่มีชาวบ้านเป็นผู้จัดการ และมีประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม แม้ว่าส่วนใหญ่จะไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน หากแต่จะมอบให้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการหรือผู้นำหมู่บ้านในการพิจารณากิจกรรมต่าง ๆ แล้วนำมาแจ้งให้ที่ประชุมของหมู่บ้านทราบและให้คำรับรอง มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนในระดับน้อย นอกจากเป็นการเก็บหาอาหารเพื่อการบริโภคและนำไปจำหน่ายและรายได้เสริมเท่านั้น เนื่องจากมีจุดประสงค์ในด้านการรักษาป่าชุมชนเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของสภาพป่ามากกว่าจะคำนึงถึงการใช้ประโยชน์

ประการที่สอง เจ้าหน้าที่และระบบราชการ คือ นโยบาย มักเป็นกระแสเดียว ขาดการมีส่วนร่วมทำให้ไม่ตรงกับความต้องการ การจัดสรรงบประมาณที่คำนึงถึงกิจกรรมที่มาจากส่วนกลาง ส่วนใหญ่รวมถึงการที่ขาดการประสานงานและการปฏิบัติงานเฉพาะนโยบายหลัก ของเจ้าหน้าที่

ระดับต่าง ๆ การปฏิบัติงานที่อยู่ในสำนักงานไม่ปฏิบัติงานจริง และรวมถึงการปฏิบัติงานเพื่อให้ผู้บังคับบัญชาพอใจโดยมิได้ปฏิบัติเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง (ดวงทิพย์ แก้วประเสริฐ, 2543: 24)

อีกอุปสรรคของการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นจากการที่ไม่ได้กระจายอำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบให้แก่ประชาชน โครงสร้างอำนาจทางการเมือง การปกครองการบริหารที่ดี โครงสร้างอำนาจทางการเมืองเศรษฐกิจที่ดี โครงสร้างทางวัฒนธรรมที่ดี เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชนในชนบทจะมีความสัมพันธ์กับระดับการให้ความช่วยเหลือของรัฐแก่ประชาชนในชนบท กล่าวคือหากประชาชนมีความพร้อมมาก ระดับการช่วยเหลือของรัฐจะน้อยมาก คือให้เพียงค่าปรึกษาหรือหากประชาชนมีความพร้อมปานกลาง ระดับการช่วยเหลือของรัฐก็จะอยู่ในระดับปานกลางคือสนับสนุนบางส่วน และหากประชาชนมีความพร้อมต่ำระดับการช่วยเหลือของรัฐต้องมีมาก คือ ต้องส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปกระตุ้นและให้ความช่วยเหลือทุกวิถีทาง อย่างครบวงจร (อนันทชาติ เขียวชอุ่ม, 2544: 40)

จะเห็นว่าอำนาจทั้งโครงสร้างทางการเมือง การปกครอง การบริหาร โครงสร้างเศรษฐกิจเหล่านี้ล้วนตกอยู่ในมือของคน 3 กลุ่ม คือ ทหาร (ระดับสูง) นายทุนและข้าราชการ หากไม่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไข โครงสร้างที่ลักษณะผูกขาดดังกล่าวนี้ ก็ยากที่การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชนจะเกิดขึ้น เหตุผลง่าย ๆ ก็คือ ประชาชนไม่มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมนั่นเอง (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2527: 90-94)

ในเรื่องของระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน พบว่าผลประโยชน์เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าไม้ เพื่อบรรเทาหรือป้องกันผลประโยชน์ของตนเอง ประกอบกับเงื่อนไขของอิสรภาพในการมีส่วนร่วม ซึ่งสิ่งจูงใจทั้งหมดคือ ผลประโยชน์หรือผลตอบแทนที่จะได้รับจากป่า ไม่ว่าจะรูปแบบใดอาจจะไม่ใช่ตัวเงินเพียงอย่างเดียว เช่น การได้รับค่าจ้าง การมีไม้ไว้ใช้สอย หรือสร้างสุขภาพในชุมชนเป็นต้น และ การมีส่วนร่วมของประชาชนยังประโยชน์ให้ชุมชนได้รับการยอมรับจากภายนอก และเพิ่มขีดความสามารถในการใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น สรุปแล้วผลประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับ เป็นปัจจัยหลัก ของระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากร (ดุสิต เวชกิจ, 2535)

การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการจัดการทรัพยากรสามารถจำแนกออกได้ 3 รูปแบบคือ

1. การมีส่วนร่วมโดยตรง ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในป่าไม้ชุมชนด้วยตนเอง เช่นได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบกิจกรรมต่าง ๆ การเข้าร่วมกิจกรรมประชาคมหมู่บ้าน กลุ่มอนุรักษ์
2. การมีส่วนร่วมโดยผ่านกลุ่ม ประชาชนจะคัดเลือกตัวแทนของตนเป็นคณะกรรมการต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในบางกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทน ประชาชนจะได้ตัวแทนที่ตนเองเห็นว่ามีความรู้เพียงพอก็จะดำเนินการแทนตน เช่น เลือกบุคคลที่วางใจให้เข้าไปทำงานแทนตน

ประโยชน์ของการให้ชาวชนบทได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยเป็นการทำให้ชาวชนบทรู้จักวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ที่ตนเองเป็นอยู่ และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงเมื่อจำเป็น เมื่อคนเกิดความสำนึกและมีความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงแล้วขบวนการพัฒนาที่จะเกิดความสนใจและมีความเป็นตัวของตัวเอง ผลแห่งการพัฒนาจะตกอยู่กับประชาชนส่วนใหญ่ โดยที่การมีส่วนร่วม

ร่วมของชุมชนในงานพัฒนาชนบทนั้น ชุมชนควรมีบทบาทใน 4 ลักษณะคือ ขั้นตอนการตัดสินใจ ขั้นตอนการดำเนินงาน ขั้นตอนผลประโยชน์ และขั้นตอนการประเมินผล

นอกจากนี้จากงานศึกษาพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีความเห็นสนับสนุนกับแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะของป่าชุมชน เพราะว่าประชากรต้องการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์และรักษาป่าไม้ ซึ่งเป็นของชุมชนมากกว่าที่จะเห็นผู้อื่นมาลักลอบตัดหรือสัมปทานป่าไม้ โดยประชาชนไม่มีสิทธิและอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจ (ชูศักดิ์ วิทยาภัก, 2531:219-228)

สอดคล้องกับ Borrini-Feyerabend ที่มองว่าการจัดการพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมเป็นสถานการณ์ที่ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องหลัก ๆ ในพื้นที่คุ้มครองเข้ามาร่วมในวิถีทางที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานหรือการจัดการพื้นที่คุ้มครอง ซึ่งในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่หรือผู้มีหน้าที่ตามกฎหมายในการจัดการคุ้มครองพื้นที่คุ้มครองพยายามสร้างพันธมิตรกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสำคัญ เพื่อให้แน่ใจว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตระหนักในบทบาทหน้าที่สิทธิและความรับผิดชอบที่มีต่อพื้นที่คุ้มครอง (Borrini-Feyerabend, 1996)

ทั้งนี้ Borrini-Feyerabend ยังได้วางแนวทางการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วมเป็นช่วง ๆ และมีขั้นตอนหลัก ๆ ในการพัฒนากระบวนการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วมเป็น 3 ระดับ (Borrini-Feyerabend, 1996)

- ช่วงสร้างพันธมิตร เป็นระยะเวลาของการประเมินทรัพยากร การจำแนกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในบริบท รวมไปถึงวิเคราะห์ความจำเป็นหรือความเป็นได้ในการหาข้อตกลงต่าง ๆ และสรุปถึงประเด็นที่อาจจะต้องสนับสนุนการจัดตั้งองค์กร เลือกตัวแทน หรือสร้างมิติในประเด็นสำคัญของการจัดการพื้นที่อนุรักษ์

- ช่วงพัฒนาข้อตกลงโดยในขั้นตอนดังกล่าวเริ่มตั้งแต่ตั้งผู้สนับสนุนกระบวนการที่เป็นอิสระต่อการทำงาน จัดการประชุมเพื่อกำหนดเป้าหมายและลำดับการทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบพื้นที่อนุรักษ์รวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สนับสนุนกระบวนการของเวทีเจรจาต่าง ๆ เพื่อหาข้อตกลงและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเพื่อหามติ ข้อตกลงเบื้องต้น เป้าหมายร่วมกันในการดำเนินการ

- ช่วงดำเนินงานและทบทวนข้อตกลง เป็นช่วงที่จะเริ่มนำข้อตกลงและแนวทางต่าง ๆ ไปปฏิบัติเพื่อให้ไปถึงเป้าหมายที่ได้รับการกำหนดไว้รวมถึงการติดตามกิจกรรมและสรุปผลการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ สิทธิรัฐ ประพุทธินิติสาร ยังสนับสนุนให้มีการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยการจัดการแบบมีส่วนร่วม ภายใต้บริบทความขัดแย้งที่มีพลวัตและซับซ้อนที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งของกลุ่มคนหลายกลุ่มหรือเรียกว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และมีความซับซ้อนของความสัมพันธ์ในแต่ละกลุ่มไม่ว่าจะเป็นรัฐกับชุมชน หรือชุมชนต่อชุมชน และกลุ่มอื่น ๆ ดังนั้นในการจัดการกับความขัดแย้งดังกล่าวควรจะมีการจัดการอย่างมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลาย (สิทธิรัฐ ประพุทธินิติสาร, 2550)

2.6 แนวคิดศาสตร์พระราชา

1) ความเป็นมาของศาสตร์พระราชา

ศาสตร์พระราชา คือ หลักการทรงงานเพื่อการพัฒนาของ พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่พระราชทานพระราชดำริและแนวปฏิบัติเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทย ทั้งด้านการศึกษาและสุขภาพ การเพิ่มผลผลิต การค้นคว้าวิจัย การบริหารความเสี่ยง การอนุรักษ์ธรรมชาติ และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีกระบวนการแก้ปัญหาแบบองค์รวมที่คำนึงบริบททางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมของแต่ละพื้นที่เป็นสำคัญ การทำงานตามแนวศาสตร์พระราชนั้น มีลำดับขั้นการพัฒนาที่ชัดเจน คือ เพื่ออยู่รอด (Survival) พึ่งตนเอง (Self-reliance) และยั่งยืน (Sustainable) มีการค้นคว้าวิจัยในศาสตร์ต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำที่เกิดจากความยากจน ลดการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติที่มากเกินไปจนส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมโดยรวมถึงเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะมิติด้านจิตใจ และทัศนคติดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง (ปรัชญา ปานเกตุ, 2561: คำนำสำนักพิมพ์)

นับแต่ปี 2493 ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติจนถึงปัจจุบันเป็นเวลา 70 ปีแล้วที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยามสมดังพระปฐมบรมราชโองการโดยแท้ แม้ทุกวันนี้พระองค์จะมีได้เสด็จฯ ไปทรงงานตามสถานที่ต่าง ๆ เหมือนก่อน หากแต่ “องค์ความรู้” ที่ทรงใช้ในการพัฒนาเพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุขราษฎรนั้น ยังคงต่อยอดขยายออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ผ่านผู้เกี่ยวข้องและหน่วยงานในโครงการพระราชดำริต่าง ๆ

ม.ร.ว.ดิศนัดดา ดิศกุล เลขาธิการมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นหนึ่งในผู้ที่ได้สัมผัสและริเริ่มนำองค์ความรู้ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปใช้และเกิดผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมได้ให้นิยามองค์ความรู้ที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนี้ว่าเป็น “ศาสตร์พระราชา” โดยกล่าวว่า “ศาสตร์พระราชา คือ การลงไปศึกษาเรียนรู้จากชุมชน ให้ชุมชนบอกว่าปัญหาคืออะไร ความต้องการของชาวบ้านคืออะไร พระเจ้าอยู่หัวทรงทำให้เห็นมาตลอด หรือแม้แต่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงไปนั่งคุยกับชาวบ้าน นำผ้าเอามาดูที่ละชิ้นแล้วบอกว่า อันนี้ดี อันนี้ไม่ดี และควรจะทำอย่างไรต่อคุณภาพของผ้าจึงดีขึ้นเรื่อย ๆ ถ้าไม่มีพระองค์ ป่านนี้ผ้าไหมคงสูญหายไปจากเมืองไทยแล้ว และนี่ก็คือ ศาสตร์พระราชานี้” ไม่เพียงเท่านั้น ผู้ทำงานสนองคุณแผ่นดินมาเกือบ 5 ทศวรรษยังบอกว่า นอกจากศาสตร์พระราชาแล้ว ยังมีศาสตร์พระราชานี้ ศาสตร์สมเด็จพระย่า ศาสตร์สมเด็จพระเทพฯ โดยมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็น “ผู้นำ” ของศาสตร์ทุกศาสตร์นั่นเอง “เท่าที่พบร้อยละ 90 ของปัญหาคือเรื่องหนี้สิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรียนรู้จากชุมชนแล้วมาศึกษาจนได้หนทางแก้ไข ผมก็เรียนรู้จากพระองค์ท่านโดยเอาศาสตร์พระราชามาศึกษากับชุมชนว่าปัญหาคืออะไร ความต้องการคืออะไร แล้วดูว่ามีโครงการพระราชดำรินไหนของพระองค์ไหนที่จะนำไปแก้ไขได้ ผมไปศึกษาความรู้ของพระองค์แล้วได้คำตอบมาน่าจะเป็นแบบนี้ ๆ แล้วก็ให้ชาวบ้านมาดูโครงการพระราชดำรินั้น ๆ ถ้าชาวบ้านบอกว่าใช้ก็จะนำไปปฏิบัติจริงต่อไป ศาสตร์ของพระราชาก็เป็นการทำจากล่างขึ้นบน”

ฉะนั้นจึงไม่น่าแปลกใจว่า ศาสตร์พระราชา เป็นศาสตร์ที่ทันสมัยมาตั้งแต่เมื่อ 60 กว่าปีที่แล้วจนถึงปัจจุบัน เพราะมีศูนย์กลางการเรียนรู้และการแก้ปัญหา คือ “คน” นั่นเอง

โดย ม.ร.ว.ดิศนัดดา ดิศกุล ได้กล่าวสรุปวบยอดถึงคุณูปการของศาสตร์พระราชาและพระมหากษัตริย์คุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “พระองค์มิได้ทรงเป็นครูที่ดีของผมเท่านั้น แต่ทรงเป็นครูที่ดีของคนไทย และของโลกด้วย”

ดังนั้นศาสตร์พระราชา คือ แนวทางการพัฒนาของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่มีความลุ่มลึกรอบด้าน มองการณ์ไกล และเน้นความยั่งยืนยาวนาน ก่อนที่ประชาคมโลกจะตื่นตัวในเรื่องนี้เป็นแนวทางการพัฒนาที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิต ของคนไทยทุกหมู่เหล่า องค์ประกอบของศาสตร์พระราชา คือ การศึกษา และสุขภาพ การเพิ่มผลผลิตการผลิต การค้นคว้าวิจัยการบริหารความเสี่ยง การอนุรักษ์ธรรมชาติ และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ล้วนมีส่วนช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของทุกผู้ทุกคน โดยเฉพาะ คนจนผู้ยากไร้ หลักการทำงาน ตามศาสตร์พระราชา เข้าใจ เข้าถึงพัฒนา เป็นวิธีการแห่งศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนที่พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงใช้เป็นวิธีการทรงงานมาตลอดรัชสมัย ศาสตร์พระราชา มีนัยยะกว้างขวางมาก ศาสตร์แปลว่า ความรู้ที่เป็นระบบ เชื่อถือได้ผ่านการพิสูจน์มาแล้ว ความรู้ของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ มีทั้งด้านที่เป็นวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมีทั้งวิทยาศาสตร์ประยุกต์มีทั้งสังคมศาสตร์ มีทั้งมานุษยวิทยา มนุษยศาสตร์ คือ มีทุกมิติ ถ้าเราติดตาม/ดูงานที่พระองค์ท่านทรงงานมามากกว่า 70 ปี พระองค์ทรง ทำเป็นตัวอย่างมาให้ดูทั้งหมด 1,500 กว่าแห่ง มีทุกศาสตร์ มีทั้งจริยธรรมศาสตร์ ศาสนามีทุกมิติ

2) วิธีการแห่งศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในการพัฒนานั้นเมื่อทรงเข้าใจ เข้าถึงแล้วจึงพัฒนานั้นทรงมีหลักการสำคัญคือ 1. เริ่มต้นด้วยตนเอง (Self-initiated) 2. พึ่งพาตนเองได้ (Self-reliance) และ 3. ต้นแบบเผยแพร่ความรู้ (Prototype and role model)

1. เริ่มต้นด้วยตนเอง (Self-initiated)

ประเทศไทยมีปัญหาด้านทรัพยากรป่าไม้อย่างรุนแรง ทรงเข้าใจปัญหาดังกล่าวเป็นอย่างดี เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินไปหน่วยงานต้นน้ำพัฒนาทุ่งจื่อ จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2514 พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสกับเจ้าหน้าที่ที่เฝ้ารับเสด็จฯ ความว่า “...ควรจะปลูกต้นไม้ในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง...” แนวพระราชดำริในการพัฒนาทรงเน้นการพัฒนาที่เกิดจากประชาชนต้องการจะพัฒนา ตลอดรัชสมัยในการทรงงานในบางครั้ง ประชาชนก็ไม่ได้ให้ความร่วมมือกับโครงการพระราชดำริเช่นกัน ไม่เคยทรงฝืนบังคับประชาชนให้ร่วมมือแต่อย่างใดด้วยเหตุผลที่แตกต่างกัน กลับทรงเริ่มต้นโครงการพระราชดำริใหม่ อย่างสม่ำเสมอจนมีโครงการพระราชดำริกว่าสี่พันโครงการ ทรงเคยมีรับสั่งกับนายปราโมทย์ ไม้กลัดว่า “...พระราชดำริเป็นแนวคิดของฉัน ไม่ได้เป็นพระบรมราชโองการ หรือคำสั่งนะ...” ซึ่งสะท้อนความเป็นประชาธิปไตยและความต้องการให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างเต็มที่ ดังที่ทรงเน้นเสมอว่าการพัฒนานั้นต้องระเบิดจากข้างในก่อน

2. พึ่งพาตนเองได้ (Self-reliance)

พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเน้นว่าการพัฒนาต้องทำให้ประชาชนพึ่งพาตนเองได้ ทรงโปรดให้ประชาชนทำอะไรได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องรอ

ความช่วยเหลือจากรัฐ พระราชดำรัสเกี่ยวกับในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2516 ได้เน้นเรื่องของการพึ่งพาตนเองเอาไว้ว่า ...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อนโดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับ...อีกตอนหนึ่งของพระราชดำรัสที่รับสั่งกับนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2523 ว่า...ในการสร้างความเจริญก้าวหน้านี้ ควรอย่างยิ่งที่จะค่อยสร้างค่อยเสริมทีละเล็กทีละน้อยให้เป็นลำดับ ให้เป็นการทำไปพิจารณาไป และปรับปรุงไป ไม่ทำด้วยอาการเร่งรีบตามความกระหายที่จะสร้างของใหม่เพื่อความแปลกใหม่ เพราะความจริงสิ่งใหม่แท้ๆ นั้นไม่มี สิ่งใหม่ทั้งปวงย่อมสืบเนื่องมาจากสิ่งเก่าและต่อไปย่อมจะต้องกลายเป็นสิ่งเก่า...ทรงโปรดความเรียบง่ายและพึ่งพาตนเองได้ ดังที่ได้พระราชทานพระราชดำริ “การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก” ปลอ่ยให้ธรรมชาติช่วยในการฟื้นฟูธรรมชาติ หรือแม้กระทั่ง “การปลูกป่า 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง” ได้แก่ ปลูกไม้เศรษฐกิจ ไม้ผลและไม้พิน นอกจากนี้ได้ประโยชน์ตามประเภทของการปลูกแล้วยังช่วยสร้างความชุ่มชื้นให้แก่ พื้นดินด้วย พระองค์จึงทรงเข้าใจธรรมชาติและมนุษย์ที่อยู่อย่างเกื้อกูลกัน ทำให้คนอยู่ร่วมกับป่าไม่ได้อย่างยิ่งย่น แนวพระราชดำริในเรื่องการพึ่งพาตนเองได้ ปลอ่ยให้ เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่เร่งร้อนจะพัฒนาโดยการยึดยึดเทคโนโลยีต่าง ๆ หรือเงิน เข้าไปในการพัฒนาที่สะท้อนออกมาอย่างชัดเจนในเรื่องของการปลูกป่าดังพระราชดำรัสเกี่ยวกับการปลูกป่าในหลายโอกาสดังนี้

“...ทั้งป่านั้นไว้ 5 ปี ตรงนั้นไม่ต้องทำอะไรเลย แต่ป่าเจริญเติบโตเป็นป่าสมบูรณ์ โดยไม่ต้องปลูกสักต้นเดียว คือว่าการปลูกป่านั้น สำคัญอยู่ที่ปลอ่ยให้เขาขึ้นเอง...”

“ถ้าเลือกได้ที่ที่เหมาะสมแล้ว ก็ทั้งป่านั้นไว้ตรงนั้น ไม่ต้องไปทำอะไรเลย ป่าจะเจริญเติบโตขึ้นมาเป็นป่าสมบูรณ์โดยไม่ต้องไปปลูกเลยสักต้นเดียว”

“ไม่ไปรังแกป่าหรือตัดต้นไม้เพียงแต่คุ้มครองให้ขึ้นเองได้เท่านั้น...”

“ในสภาพป่าเต็งรังป่าเสื่อมโทรมไม่ต้องทำอะไรเพราะต่อไม้ก็จะแตกกิ่งออกมาอีกถึงแม้ต้นไม้สวยแต่ก็เป็นต้นไม้ใหญ่ได้”

3. ต้นแบบเผยแพร่ความรู้ (Prototype and role model)

พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงโปรดการ สร้างต้นแบบการเผยแพร่ความรู้ โดยทรงตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ต่าง ๆ เช่น ที่ห้วยทราย เขาหินซ้อน ภูพาน ห้วยฮ่องไคร้ อ่าวคุ้งกระเบน และ พิกุลทอง โครงการซึ่งห้วย หรือแม้แต่พระตำหนักจิตรลดารโหฐานที่เปิดโอกาสให้เกษตรกรได้ศึกษา เรียนรู้ ดูงาน สำหรับเกษตรกร ทฤษฎีใหม่ทรงสร้างต้นแบบแห่งการเรียนรู้ให้ประชาชนได้ศึกษาที่วัดมิ่งมงคลชัยพัฒนา จังหวัดสระบุรี ทรงโปรดที่จะเลือกพื้นที่ที่มีปัญหาที่สุดเพื่อตั้งเป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนา ยกตัวอย่างเช่น บริเวณห้วย ทรายนั้น มีการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า ทำการเกษตรแบบผิดวิธีจนดินเสื่อมโทรม แห้งแล้ง เป็นดินดาน เพราะหน้าดินพังทลายไปหมดสิ้น เมื่อวันที่ 5 เมษายน พุทธศักราช 2526 ได้เสด็จพระราชดำเนินไป ทอดพระเนตรพื้นที่ ห้วยทราย มีพระราชดำรัสด้วยน้ำพระราชหฤทัยห่วงใยว่า “หากปลอ่ยทิ้งไว้ จะกลายเป็นทะเลทรายในที่สุด” ทรงใช้ความอุตสาหะพยายามในการพัฒนาห้วยทราย ซึ่งมีแต่ดิน

ดานแข็ง ในขั้นแรกต้องเจาะดินดาน เพื่อปลูกแฝกให้หญ้าแฝกหยั่งรากลึกหลายดินดานออกให้โปร่ง เพื่อให้รากพืชอื่น ๆ สามารถชอนไชไปเติบโตได้ เนื่องจากพื้นที่แห้งแล้งและมีการกัดเซาะของหน้าดินมากต้องมีการสร้างฝายชะลอน้ำและหลุมกักเก็บน้ำเล็ก ๆ ไว้ในพื้นที่เพิ่มความชุ่มชื้น

ในขณะที่ที่ตั้งของโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทอง เป็นพื้นที่ป่าพรุ ดินพรุ ซึ่งเปรี้ยวจัดมากจนไม่สามารถจะปลูกพืชใด ๆ ได้เลย ก็ทรงใช้การแก้ดินในการแก้ปัญหาจนเป็นพื้นที่การเกษตรได้การที่ทรงเลือกใช้พื้นที่ที่มีปัญหาและความยากลำบากในการพัฒนานั้นก็เพื่อเป็นต้นแบบให้ประชาชนได้เห็นและทำตาม ซึ่งหากแม้พื้นที่ที่มีปัญหามากที่สุดก็ยังพัฒนาให้ดีขึ้น ประชาชนเองก็มักจะทำตามได้เป็นการเรียนรู้จากตัวแบบ (Role model) ที่เป็นแรงบันดาลใจการพัฒนาประชาชนและประเทศชาติ เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา จึงเป็นวิธีการแห่งศาสตร์พระราชารเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และเป็นการปกครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยามอย่างแท้จริง

3) ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ประกอบด้วยหลักสำคัญ คือ

1. จากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะหลักการนำทาง ประกอบด้วยสามห่วง สองฐาน คือความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัว มีฐานความรู้ และ ฐานคุณธรรม
2. วิธีการของศาสตร์พระราชาคือ เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา โดยต้องเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา คน วัตถุประสงค์ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม

เข้าใจ หมายถึง การใช้ข้อมูลที่มีอยู่แล้ว การใช้และแสวงหาข้อมูลเชิงประจักษ์ การวิเคราะห์และการวิจัย การทดลองใช้จนได้ผลจริงก่อน

เข้าถึง หมายถึง การระเบิดจากข้างใน เข้าใจกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนา และสร้างปัญญาสังคม

พัฒนา หมายถึง การพัฒนาที่ประชาชนเริ่มต้นด้วยตนเอง พึ่งพาตนเองได้ และมีต้นแบบในการเผยแพร่ความรู้ให้ประชาชนได้เรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้

3. การประยุกต์แห่งศาสตร์พระราชา ต้องทำให้ด้วยความรัก ความปรารถนาและด้วยใจ ต้องประยุกต์ใช้อย่างยั่งยืน ไม่ยึดติดตำรา ปรับตามบุคคล ภูมิสังคม สภาพพื้นที่และสถานการณ์ตัวอย่างของการประยุกต์แห่งศาสตร์พระราชาได้แก่ โครงการพระราชดำริกว่า 4,000 โครงการ เกษตรทฤษฎีใหม่ แก้มลิง แก้มลิง ฝนหลวง กังหันน้ำชัยพัฒนา หญ้าแฝก เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ทางด่วนลอยฟ้า ถนนบรมราชชนนี สะพานพระราม 8 ฟอนท์ไทยจิตรลดา และเสอากาศสุธี เป็นต้น

4. ผลลัพธ์ ของศาสตร์พระราชา คือแผ่นดินโดยธรรมและประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม ตามพระปฐมบรมราชโองการ พออยู่พอกิน และ รู้รักสามัคคี อันเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน

4) หลักการของศาสตร์พระราชา

1. จะทำอะไรต้องศึกษาข้อมูลให้เป็นระบบ

คณะผู้วิจัยจะต้องศึกษาข้อมูลรายละเอียดอย่างเป็นระบบจากข้อมูลเบื้องต้น ทั้งเอกสาร แผนที่ สอบถามจากเจ้าหน้าที่ นักวิชาการ และประชาชนในพื้นที่ให้ได้รายละเอียดที่ถูกต้อง เพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นไปใช้ประโยชน์ได้จริงอย่างถูกต้อง รวดเร็ว และตรงตามเป้าหมาย

2. ระเบิดจากภายใน

เริ่มจากคนที่เกี่ยวข้อง ต้องสร้างความเข้มแข็งจากภายในให้เกิดความเข้าใจและอยากทำ ไม่ใช่การสั่งให้ทำ คนไม่เข้าใจก็อาจจะไม่ทำก็เป็นได้ ในการทำงานนั้นอาจจะต้องคุยหรือประชุมกับลูกน้อง เพื่อนร่วมงาน หรือคนในทีมเสียก่อน เพื่อให้ทราบถึงเป้าหมายและวิธีการต่อไป

3. แก้ปัญหาจากจุดเล็ก

มองปัญหาภาพรวมก่อนเสมอ แต่เมื่อจะลงมือแก้ปัญหาที่นั้น ควรมองในสิ่งที่คนมักจะมองข้าม แล้วเริ่มแก้ปัญหาจากจุดเล็ก ๆ เสียก่อน เมื่อสำเร็จแล้วจึงค่อยๆ ขยับขยายแก้ไปเรื่อย ๆ ทีละจุด เราสามารถเอามาประยุกต์ใช้กับการทำงานได้ โดยมองไปที่เป้าหมายใหญ่ของงานแต่ละชิ้น แล้วเริ่มลงมือทำจากจุดเล็ก ๆ ก่อน ค่อยๆ ทำ ค่อยๆ แก้ไปที่ละจุด งานแต่ละชิ้นก็จะลุล่วงไปได้ตามเป้าหมายที่วางไว้ “ถ้าปวดหัวคิดอะไรไม่ออก ก็ต้องแก้ไขการปวดหัวนี้ก่อน มันไม่ได้แก้อาการจริง แต่ต้องแก้ปัญหาที่ทำให้เราปวดหัวให้ได้เสียก่อน เพื่อจะให้อยู่ในสภาพที่ดีได้...”

4. ทำตามลำดับขั้น

เริ่มต้นจากการลงมือทำในสิ่งที่จำเป็นก่อน เมื่อสำเร็จแล้วก็เริ่มลงมือสิ่งที่จำเป็นลำดับต่อไป ด้วยความรอบคอบและระมัดระวัง ถ้าทำตามหลักนี้ได้ งานทุกสิ่งก็จะสำเร็จได้โดยง่าย... ในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงเริ่มต้นจากสิ่งที่จำเป็นที่สุดของประชาชนเสียก่อน ได้แก่ สุขภาพสาธารณสุข จากนั้นจึงเป็นเรื่องสาธารณสุขโภชนาการขั้นพื้นฐาน และสิ่งจำเป็นในการประกอบอาชีพ อาทิ ถนน แหล่งน้ำ เพื่อการเกษตร การอุปโภคบริโภค เน้นการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ราษฎรสามารถนำไปปฏิบัติได้ และเกิดประโยชน์สูงสุด “การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน ใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอสมควร สามารถปฏิบัติได้แล้วจึงค่อยสร้างเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป...” พระบรมราโชวาทของในหลวงรัชกาลที่ 9 เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517

5. ภูมิสังคม ภูมิศาสตร์ สังคมศาสตร์

ในการพัฒนาต้องคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศของบริเวณนั้นว่าเป็นอย่างไร และสังคมวิทยาเกี่ยวกับลักษณะนิสัยใจคอคน ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน “การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ ในสังคมวิทยา คือนิสัยใจคอของคนเรา จะไปบังคับให้คนอื่นคิดอย่างอื่นไม่ได้ เราต้องแนะนำ เข้าไปดูว่าเขาต้องการอะไรจริง ๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจหลักการของการพัฒนานี้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง

6. ทำงานแบบองค์รวม

การมองสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดอย่างเป็นระบบครบวงจร ทุกสิ่งทุกอย่างมีมิติเชื่อมต่อกัน มองสิ่งที่เกิดขึ้นและแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยง

7. ไม่ติดตำรา

ควรทำงานอย่างยืดหยุ่นกับสภาพและสถานการณ์นั้น ๆ ไม่ใช่การยึดติดอยู่กับแคในตำราวิชาการ เพราะบางทีความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด บางครั้งเรายึดติดทฤษฎีมากจนเกินไปจนทำอะไรไม่ได้เลย สิ่งที่เราทำบางครั้งต้องโอบอ้อมต่อสภาพธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม และจิตวิทยาด้วย

8. รู้จักประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์สูงสุด

ในการพัฒนาและช่วยเหลือต้องใช้หลักในการแก้ปัญหาด้วยความเรียบง่ายและประหยัด ราษฎรสามารถทำได้เอง หาได้ในท้องถิ่นและประยุกต์ใช้สิ่งที่มีอยู่ในภูมิภาคนั้นมาแก้ไข ปรับปรุง โดยไม่ต้องลงทุนสูงหรือใช้เทคโนโลยีที่ยุ่งยากมากนัก ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า “...ให้ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกโดยปล่อยให้ขึ้นเองตามธรรมชาติจะได้ประหยัดงบประมาณ...”

9. ทำให้ง่าย

ทรงคิดค้น ดัดแปลง ปรับปรุงและแก้ไขงาน การพัฒนาประเทศตามแนวพระราชดำริไปได้โดยง่าย ไม่ยุ่งยากซับซ้อนและที่สำคัญอย่างยิ่งคือ สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนและระบบนิเวศโดยรวม “ทำให้ง่าย”

10. การมีส่วนร่วม

เป็นนักประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้สาธารณชน ประชาชนหรือเจ้าหน้าที่ทุกระดับได้มาร่วมแสดงความคิดเห็น “สำคัญที่สุดจะต้องหัดทำให้กว้างขวาง หนักแน่น รู้จักรับฟังความคิดเห็น แม้กระทั่งความวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อื่นอย่างฉลาดนั้น แท้จริงคือ การระดมสติปัญญาและประสบการณ์อันหลากหลายมาอำนวยความสะดวกการปฏิบัติบริหารงานให้ประสบผลสำเร็จที่สมบูรณ์นั่นเอง

11. ต้องยึดประโยชน์ส่วนรวม

คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า “...ใครต่อใครบอก ว่า ขอให้เสียสละส่วนตัวเพื่อส่วนรวม อันนี้ฟังจนเบื่อ อาจรำคาญด้วยซ้ำว่า ใครต่อใครมาก็บอกว่า ขอให้คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม อาจมานึกในใจว่า ให้อะไร อยู่เรื่อยแล้วส่วนตัวจะได้อะไร ขอให้คิดว่าคนที่ให้เพื่อส่วนรวมนั้น มิได้ให้ส่วนรวมแต่อย่างเดียว เป็นการให้เพื่อตัวเองสามารถที่จะมีส่วนรวมที่จะอาศัยได้...”

12. บริการที่จุดเดียว

ทรงมีพระราชดำริมากกว่า 20 ปีแล้ว ให้บริหารศูนย์ศึกษาการพัฒนาหลายแห่งทั่วประเทศ โดยใช้หลักการ “การบริการรวมที่จุดเดียว : One Stop Service” โดยทรงเน้นเรื่องรู้จักสามัคคีและการร่วมมือร่วมใจกันด้วยการปรับลดช่องว่างระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

13. ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ

เข้าใจถึงธรรมชาติและต้องการให้ประชาชนใกล้ชิดกับทรัพยากรธรรมชาติ ทรงมองปัญหาธรรมชาติอย่างละเอียด โดยหากเราต้องการแก้ไขธรรมชาติจะต้องใช้ธรรมชาติเข้าช่วยเหลือเราด้วย

14. ใช้ธรรมชาติปราบธรรม

นำความจริงในเรื่องธรรมชาติและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติมาเป็นหลักการแนวทางปฏิบัติ ในการแก้ไขปัญหาและปรับปรุงสถานะที่ไม่ปกติเข้าสู่ระบบที่ปกติ เช่น การบำบัดน้ำเน่าเสียโดยให้ ผักตบชวา ซึ่งมีตามธรรมชาติให้ดูดซึมสิ่งสกปรกปนเปื้อนในน้ำ

15. ปลูกป่าในใจคน

การจะทำการใดสำเร็จต้องปลูกจิตสำนึกของคนเสียก่อน ต้องให้เห็นคุณค่า เห็นประโยชน์ กับสิ่งที่จะทำ.... “เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรจะต้องปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากัน ปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและจะรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง”

16. ขาดทุนคือกำไร

หลักการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ที่มีต่อพสกนิกรไทย “การให้” และ “การเสียสละ” เป็นการกระทำอันมีผลเป็นกำไร คือความอยู่ดีมีสุขของราษฎร

17. การพึ่งพาตนเอง

การพัฒนาตามแนวพระราชดำริ เพื่อการแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นด้วยการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อให้มีความแข็งแรงพอที่จะดำรงชีวิตได้ต่อไป แล้วขั้นต่อไปก็คือ การพัฒนาให้ประชาชนสามารถอยู่ในสังคมได้ตามสภาพแวดล้อมและสามารถ พึ่งตนเองได้ในที่สุด

18. พออยู่พอกิน

ให้ประชาชนสามารถอยู่อย่าง “พออยู่พอกิน” ให้ได้เสียก่อน แล้วจึงค่อยขยายให้มีขีดสมรรถนะที่ก้าวหน้าต่อไป

19. เศรษฐกิจพอเพียง

เป็นปรัชญาที่ในหลวงรัชกาลที่ 9 พระราชทานพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิต ให้ดำเนินไปบน “ทางสายกลาง” เพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ซึ่งปรัชญานี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ทั้งระดับบุคคล องค์กร และชุมชน

20. ความซื่อสัตย์สุจริต จริ่งใจต่อกัน

ผู้ที่มีความสุจริตและบริสุทธิ์ใจ แม้จะมีความรู้น้อย ก็ย่อมทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้มากกว่าผู้ที่มีความรู้มาก แต่ไม่มีความสุจริต ไม่มีความบริสุทธิ์ใจ

21. ทำงานอย่างมีความสุข

ทำงานต้องมีความสุขด้วย ถ้าเราทำอย่างไม่มีความสุขเราจะแพ้ แต่ถ้าเรามีความสุขเราจะชนะ สนุกกับการทำงานเพียงเท่านั้น ถ้าวางงานแล้ว หรือจะทำงานโดยคำนึงถึงความสุขที่เกิดจากการได้ทำประโยชน์ให้กับผู้อื่นก็สามารถทำได้ “...ทำงานกับฉัน ฉันไม่มีอะไรจะให้ นอกจากการมีความสุขร่วมกัน ในการทำประโยชน์ให้กับผู้อื่น...”

22. ความเพียร

การเริ่มต้นทำงานหรือทำสิ่งใดนั้นอาจจะไม่ได้มีความพร้อม ต้องอาศัยความอดทนและความมุ่งมั่น ดังเช่นพระราชนิพนธ์ “พระมหาชนก” กษัตริย์ผู้เพียรพยายามแม้จะไม่เห็นฝั่งก็จะว่ายน้ำต่อไป เพราะถ้าไม่เพียรว่ายน้ำก็จะตกเป็นอาหารปู ปลาและไม่ได้พบกับเทวดาที่ช่วยเหลือมิให้จมน้ำ

23. รู้ รัก สามัคคี

รู้ คือ รู้ปัญหาและรู้วิธีแก้ปัญหา นั้น รัก คือ เมื่อเรารู้ถึงปัญหาและวิธีแก้แล้ว เราต้องมีความรัก ที่จะลงมือทำ ลงมือแก้ปัญหา นั้น สามัคคี คือ การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ไม่สามารถลงมือทำคนเดียว ต้องอาศัยความร่วมมือ

ดังนั้น ศาสตร์พระราชนั้นได้มาจากพระราชประสบการณ์ เข้าพระทัยในเหตุการณ์บ้านเมือง สถานการณ์ต่าง ๆ และพระราชกรณียกิจ โดยสาระสำคัญที่เป็นหัวใจของศาสตร์พระราชา คือ ศาสตร์แห่งการพัฒนา, ศาสตร์แห่งการครองตน เพื่อเป็นแบบปฏิบัติ และตัวอย่างที่ดี และศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข การที่พระองค์ทรงอยู่ในราชสมบัติ 70 ปี ทำให้เกิดองค์

ความรู้สำคัญ คือ “ศาสตร์พระราชา” ในศาสตร์ พระราชา มีหลักวิชาต่าง ๆ ทั้ง สังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ฯลฯ ปนกันอยู่ หากได้ศึกษาศาสตร์พระราชา เป็นระบบอย่างเป็นขั้นตอนจะทำให้เกิดประโยชน์มหาศาล” เป้าหมายในการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ ‘การพัฒนาที่ยั่งยืน’ เพื่อปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของคน โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ให้คนมีความสุขโดยไม่ต้องคำนึงเรื่องสภาพภูมิศาสตร์ ความเชื่อทางศาสนา เชื้อชาติ และภูมิหลังทางเศรษฐกิจ สังคม แม้ว่าวิธีการพัฒนามีหลากหลาย แต่ที่สำคัญคือนักพัฒนาจะต้องมีความรัก ความห่วงใย ความรับผิดชอบ และการเคารพในเพื่อนมนุษย์ จะเห็นได้ว่าการพัฒนาเกี่ยวข้องกับมนุษยชาติ และเป็นเรื่องของจิตใจ

2.7 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ภุรีพัฒน์ แก้วศรี (2561) ได้วิจัยเรื่อง การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพการบริหารจัดการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟ อินทรีย์รักษาป่าบ้านผาแดงหลวง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย 2) เสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหา ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟ อินทรีย์รักษาป่าบ้านผาแดงหลวง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย และ 3) ศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมของวิสาหกิจชุมชนกาแฟอินทรีย์รักษา ป่าบ้านผาแดงหลวง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพการบริหารจัดการของกลุ่มวิสาหกิจฯ มีการจัดโครงสร้างการบริหารที่ชัดเจน ปัจจัยหลักสำคัญของการรวมกลุ่มคือผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่สมาชิกได้รับที่ตั้งของพื้นที่เอื้อต่อการผลิตกาแฟอินทรีย์ควบคู่กับการรักษาป่า และมีการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ส่วนปัญหาสำคัญคือข้อจำกัดด้านงบประมาณ ไม่มีตลาดภายนอกรองรับ การขาดความรู้ 2) แนวทางการแก้ไขปัญหา คือการหาตัวแบบหรือแนวทางการบริหารจัดการกลุ่มที่ประสบผลสำเร็จ เสาะแสวงหาวิธีการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ กาแฟ การรักษามาตรฐานของราคา สำรวจความต้องการของสมาชิก ทำการแปรรูปผลผลิต พัฒนา เทคโนโลยีสร้างฐานการเรียนรู้ของชุมชน วิธีการและกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน 3) แนวทางการพัฒนาศักยภาพ คือการปรับปรุงกระบวนการในการผลิต การปรับปรุงด้านการตลาด การสืบทอดวิถีชีวิตการปลูกกาแฟ การเพิ่มระบบสวัสดิการ

ศิริพงษ์ เหมม่น (2561) ได้วิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาธุรกิจชุมชนแบบมีส่วนร่วม ของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟตำบลริมสีมวง อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีวัตถุประสงค์มุ่งศึกษาหาแนวทางที่เหมาะสมร่วมกัน ในการพัฒนาอาชีพของเกษตรกรในท้องถิ่น โดยให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการวิจัยทุกขั้นตอน จนทำให้เกิดภูมิปัญญาใหม่และสามารถ ประสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นนำไปสู่การพึ่งพาตนเองของเกษตรกรและยั่งยืนต่อไปในอนาคต ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเท่านั้น โดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสนทนากลุ่ม โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัย 1) เพื่อศึกษาความมุ่งมั่นในการเข้าร่วมแก้ไขปัญหาของการรวมกลุ่มในการพัฒนาธุรกิจชุมชนของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟตำบลริมสีมวง อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ 2) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาของชุมชน ตำบลริมสีมวง อำเภอเขาค้อจังหวัดเพชรบูรณ์ ที่มีผลต่อการรวมกลุ่มในการพัฒนาธุรกิจชุมชนของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ 3) เพื่อศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหาการรวมกลุ่มในการพัฒนา

ธุรกิจชุมชนของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟตำบลริมสีม่วง อำเภอเขาค้อจังหวัดเพชรบูรณ์

การวิจัยครั้งนี้รายงานผลการสังเคราะห์พร้อมอภิปรายเสนอแนะองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย โดยการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาของใจความที่กลุ่มเป้าหมายแสดงความคิดเห็น แล้วนำมาตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย อภิปรายถึงปรากฏการณ์ความสัมพันธ์และประเด็นสำคัญ จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสนทนากลุ่มของผู้เข้าร่วมการวิจัย 1) จากการศึกษาโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกร ที่เข้าร่วมการวิจัยทั้ง 16 คน พบว่ามีความสนใจและมุ่งมั่นที่จะแก้ไขปัญหา 2) จากการศึกษาปัญหาในการรวมกลุ่มของเกษตรกรโดยการสนทนากลุ่มพบว่า ขาดแคลนเงินทุน แหล่งน้ำไม่เพียงพอขาดความรู้ในการบำรุงรักษาต้นกาแฟ ขาดความรู้ทางการตลาด ขาดความสามัคคีในชุมชน 3) จากการศึกษาหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาการรวมกลุ่มของเกษตรกรด้วยการสนทนากลุ่ม ด้วยการเลือกพื้นที่ในการปลูกกาแฟของกลุ่มที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำแล้วดำเนินการเพาะปลูกโดยใช้วิธีการลงแขก จัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการทำเกษตรที่ทำได้ในกลุ่ม มีการจัดตั้งโครงสร้างองค์กรรับผิดชอบตามหน้าที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาดูแลบำรุงรักษาต้นกาแฟ และใช้ร้านค้าของนางเอก ผาสุก เป็นสถานที่แปรรูปและช่องทางการจำหน่ายกาแฟ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ครั้งนี้มีความเห็นว่า เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟยังขาดแนวคิดในการประกอบธุรกิจแบบสมัยใหม่และยังขาดความรู้ ด้านการจัดการการตลาด ดังนั้น ผู้นำกลุ่มเกษตรกรจำเป็นต้องขอความอนุเคราะห์จากหน่วยงานราชการมาอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการประกอบธุรกิจและการจัดการการตลาดให้กับกลุ่มเกษตรกรเป็นระยะ ๆ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาวิจัยแนวทางในการรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนาธุรกิจชุมชน แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟที่มีขอบเขตการวิจัยกว้างมากกว่านี้ เช่น อาจเป็นระดับอำเภอระดับ จังหวัด มีการเชื่อมโยงทางการตลาดทุกภาคส่วนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มเกษตรกร

ปิยะนุช สิ้นันตา (2557) และคณะได้วิจัย เรื่องการจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพการผลิตกาแฟ และคุณภาพของกาแฟชุมชนบ้านสันเจริญ ตำบลผาทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน มีวัตถุประสงค์ เพื่อรวบรวมจัดการองค์ความรู้ ที่มีอยู่ภายในตัวบุคคล และในชุมชนเกี่ยวกับการผลิตกาแฟและคุณภาพของกาแฟ ด้านการคัดสรรพันธุ์กาแฟ วิธีการปลูก การดูแลรักษาการเก็บเกี่ยวการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์กาแฟคั่ว และกาแฟคั่วบด และเพื่อพัฒนาศักยภาพ การผลิตกาแฟและคุณภาพ ของกาแฟ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปกาแฟสวนยาหลวงจำนวน 30 ราย มาจากการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ใช้แบบสำรวจข้อมูลเบื้องต้น ใช้กระบวนการจัดการความรู้ เทคนิค การประชุมกลุ่มย่อย การระดมสมอง การเรียนรู้จากการปฏิบัติ การสรุปประเมินผลหลังกิจกรรม การรวบรวมองค์ความรู้ และการจัดการความรู้ ใช้วิธีบรรยายเชิงพรรณนา ผลการศึกษา พบว่า 1) ความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลของเกษตรกรบ้านสันเจริญ ถูกกระบุงและยกระดับความรู้ออกมาเป็นความรู้ที่เปิดเผยชัดแจ้ง สามารถจับต้อง ศึกษา และพัฒนาได้เมื่อผ่านกระบวนการจัดการความรู้ มีเวทีสำหรับการบ่งชี้ความรู้ ขุดค้น รวบรวม จัดหมวดหมู่ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ แบ่งปัน ประสบการณ์เกี่ยวกับกระบวนการผลิต การรักษาและพัฒนา

คุณภาพของกาแฟ ตั้งแต่กระบวนการปลูก ได้แก่ การคัดสรร พันธุ์ การดูแลบำรุงรักษา การเก็บผลผลิตกระบวนการแปรรูปกาแฟ ได้แก่ ขั้นตอนการล้าง การหมัก การกะเทาะเปลือก การสีสารกาแฟ การคั่ว การบด การชง จนถึงกระบวนการบริหารจัดการการตลาด การจำหน่ายผลผลิตกาแฟในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งผลกาแฟเชอรี่ กาแฟกะลา กาแฟสาร กาแฟคั่วบด และเครื่องดื่มกาแฟสด 2) การเสริมสร้างศักยภาพการผลิตกาแฟ และคุณภาพของกาแฟ ต้องเพิ่มขีดความสามารถด้านการแปรรูปการรักษาคุณภาพของผลิตภัณฑ์กาแฟให้อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานของตลาด การคัดเกรดตามเกณฑ์สากล มาตรฐานความชื้น การผลิตตามหลักสุขอนามัย การเก็บรักษา ผลผลิตที่เหมาะสมและพัฒนาด้านการบริหารจัดการกิจการได้แก่ การตั้งเกณฑ์เพื่อควบคุมวัตถุดิบที่ป้อนเข้ากระบวนการแปรรูป การเรียนรู้กลไกการตลาด การเพิ่มอำนาจในการต่อรองกับคู่ธุรกิจ เพิ่มความรู้สึกของการเป็นเจ้าของ สร้างความสามัคคี กลมเกลียว ความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของสมาชิก ยึดหลักความโปร่งใส บริสุทธิ์ ยุติธรรมตาม หลักธรรมาภิบาล และ 3) การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีส่วนในการกระตุ้นให้กลุ่มเกษตรกรรับรู้ และตระหนักถึงความสำคัญของการเพิ่มและพัฒนาศักยภาพของตนเองและกลุ่มด้วยการยกระดับความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลแต่ละคน แบ่งปันแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกัน และเปิดโอกาสให้เกษตรกรทุกคนเข้ามามีส่วนร่วม

ชนิดา พันธุ์มณีและคณะ (2557) ได้วิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟอาราบิก้าอินทรีย์ ในภาคเหนือของประเทศไทย : การประยุกต์ใช้แนวคิดห่วงโซ่มูลค่ากาแฟอาราบิก้าเป็นหนึ่งในพืชเศรษฐกิจที่สำคัญที่ช่วยสร้างโอกาสทางอาชีพและรายได้ ให้แก่เกษตรกรในภาคเหนือของประเทศไทย ในทศวรรษที่ผ่านมา ระบบการปลูกกาแฟอาราบิก้า เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากระบบการใช้สารเคมีเข้าสู่ระบบอินทรีย์ซึ่งสาเหตุสำคัญคือกระแสความนิยมในการบริโภคอาหารที่ปลอดภัยและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น เพื่อให้ได้รับมาตรฐาน คุณภาพและการเพิ่มมูลค่าในผลิตภัณฑ์ การพัฒนาห่วงโซ่มูลค่ากาแฟอาราบิก้าอินทรีย์จึงเป็นประเด็นที่หลายคนให้ความสนใจมากขึ้น ดังนั้น ในงานวิจัยนี้จึงได้นำการวิเคราะห์ห่วงโซ่มูลค่าประยุกต์ใช้ในการอธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของผลผลิตกาแฟจากต้นน้ำไปยังปลายน้ำ และสร้างแผนภาพความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการผลิตและผลผลิตเพื่ออธิบายอำนาจของผู้ที่อยู่ในห่วงโซ่ โดยนำเสนอในรูปแบบของปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อผู้ที่เกี่ยวข้องในห่วงโซ่มูลค่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ

ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อมโยงระหว่างผู้ที่อยู่ในห่วงโซ่มูลค่าในพื้นที่เป้าหมาย พื้นที่ที่มีความคล้ายคลึงกันในด้านบุคคลที่เกี่ยวข้องในห่วงโซ่ แต่จะแตกต่างกันในบางกระบวนการทางการตลาด สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร พบว่า การผลิตการจัดการทรัพยากรมนุษย์ การตลาดและการจัดจำหน่าย และปัจจัยส่งเสริมทางด้านสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยอันดับต้น ๆ ที่ควรคำนึงถึงในการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร ในส่วนของความเป็นไปได้ในการเพิ่มมูลค่าของผลผลิตพบว่า ความเป็นไปได้ทั้งทางด้านการตลาด ด้านเทคนิค ด้านการบริหารจัดการและด้านการเงิน ซึ่งผลที่ได้จากการวิจัยเป็นประโยชน์ต่อการสร้างแนวทางการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร ได้แก่ การ

เพิ่มศักยภาพทางด้านการจัดการการผลิตการแบ่งปันข้อมูลข่าวสาร และการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายเกษตรกร

เดือนนภา ภูทอง (2561) ได้วิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะ และจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำเนินงาน จัดการของชุมชน กระบวนทัศน์และรากฐานของการจัดการป่าชุมชน รวมถึงกฎหมายภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับสิทธิป่าชุมชนและ ยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการป่าชุมชน เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ภาคเหนือ นอกจากนี้ยังเสนอแนวทางการร่วมมือ โดยภาครัฐสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนานโยบายผ่านรูปแบบการบริหารจัดการป่าชุมชน อีกทั้งยังสามารถส่งเสริมเป็นแผนพัฒนาโครงสร้างด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่อไป การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ใช้วิธีการศึกษาแบบเชิงคุณภาพผ่านการค้นคว้าจาก เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ผลการศึกษา พบว่า สังคมท้องถิ่นมี การจัดการ ป่าชุมชนโดยการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ ค่านิยม และอาศัยปราชญ์ชาวบ้านหรือพ่อหลวงรวมทั้ง พระสงฆ์ เป็นรากฐานการขับเคลื่อนชุมชนผ่านการปลูกจิตสำนึกรักบ้านเกิด/ถิ่นเกิด/หรือท้องถิ่น และนำเอาวัฒนธรรมจารีตประเพณีท้องถิ่นมาเป็นวิถีปฏิบัติในการจัดการดูแลรักษาป่าของชุมชนท้องถิ่น เช่น การนำความเชื่อเรื่องผีที่ดูแลป่า การรักษาป่าต้นน้ำ การใช้ทรัพยากรจากป่าอย่างรู้คุณค่าและกุศลโยบายในการรักษาป่าผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชนท้องถิ่นในแต่ละแห่ง

มนูญ เทศน์นำ และคณะ (2552) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืนบ้านภาค (ตลาด) ชี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ป่าชุมชนบ้านภาคชี้เหล็กได้เผชิญกับสภาพการถูกบุกรุกทำลาย ทั้งโดยนโยบายของรัฐในการเปิดสัมปทาน การลักลอบตัดไม้ของคนในพื้นที่ และการบุกรุกพื้นที่เพื่อครอบครอง จนเกิดสภาพเสื่อมโทรมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ระบบการผลิตทางการเกษตร แหล่งอาหารเพื่อการบริโภค แหล่งสมุนไพร ความหลากหลายของพันธุ์พืชสัตว์ที่ส่งผลต่อระบบนิเวศน์ ปัญหาล้างแควล้อมความแห้งแล้ง น้ำท่วม จนกระทั่งชาวบ้านต้องรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหา โดยร่วมกันจัดตั้งกลุ่มรักษาป่าเรียกว่า กลุ่มอาสาพิทักษ์ป่า มีการกำหนดระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า และการลงโทษผู้ลักลอบทำลาย การปลูกป่า การทำแนวกันไฟป่า โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการดำเนินงาน ประกอบกับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐด้านการให้ความรู้ในการจัดการป่า การร่วมพัฒนากฎระเบียบให้สอดคล้องกฎระเบียบของรัฐ การสนับสนุนงบประมาณวัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง ทำให้ป่าฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ สามารถตอบสนองเอื้อต่อการใช้ประโยชน์ของชุมชน ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ อาหาร การศึกษา การฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเกิดการรวมกลุ่มกับชุมชนภายนอกสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ชุมชนได้วางแผนการจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชนโดยคำนึงความมั่นคงยั่งยืนและแผนแม่บทการพัฒนาชุมชนภาคชี้เหล็กดังนี้

1. การจัดเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องวนศาสตร์ชุมชน
2. การจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และศึกษาธรรมชาติ มีเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ มีมีคฤหบดีกลุ่มบริการนำเที่ยว

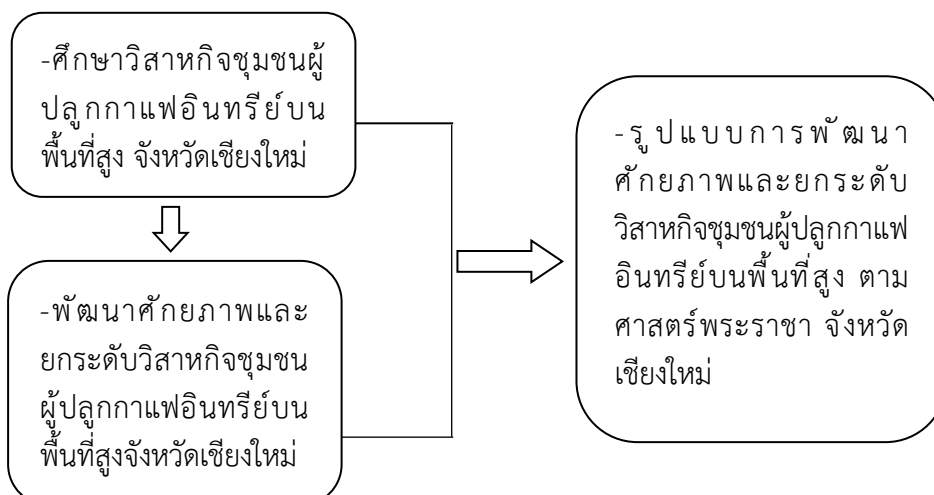
3. พัฒนาศักยภาพของชุมชน / กลุ่ม / องค์กรชุมชน ให้มีความเข้มแข็ง มีขีดความสามารถในการจัดการทุนหรือปัจจัยการผลิต ผลผลิตของชุมชนเพื่อใช้สอยระดับครอบครัวและพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจได้อย่างเป็นระบบโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ การผลิตและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร การอนุรักษ์และพัฒนาการใช้ประโยชน์จากไม้

สมเกียรติ อุ้นท้าว (2549) ได้วิจัยเรื่อง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนบ้านฝาง อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ผลการวิจัยพบว่ามีการใช้ภูมิปัญญาเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน 5 ด้านได้แก่ 1. ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและศาสนา 2. ภาษาและวรรณกรรม 3. ศิลปกรรมและโบราณคดี 4. การละเล่น ดนตรีและการพักผ่อนหย่อนใจ และ 5. วิถีชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ

ทินกฤต นุตวงษ์ (2551) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนกรณีศึกษาเปรียบเทียบชุมชน 2 แห่งในจังหวัดลำพูน โดยศึกษาชุมชนบ้านหนองไซและชุมชนบ้านทุ่งยาว ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ซึ่งพบว่า ชุมชนบ้านหนองไซ ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เป็นชุมชนหนึ่งที่ริเริ่มการดำเนินงานด้านป่าชุมชนมาเป็นระยะเวลาหนึ่งโดยได้มีรูปแบบ และมีการจัดตั้งคณะกรรมการที่มีความชัดเจนในบทบาทและหน้าที่การดำเนินงาน อย่างไรก็ตามปัญหาหนึ่งที่ชุมชนสะท้อนคือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การป้องกันและเฝ้าระวังคนภายนอกพื้นที่ที่เข้ามาหาผลประโยชน์จากผืนป่า รวมถึงข้อกังวลต่อกฎหมายที่เกี่ยวข้องในเรื่องของป่าชุมชน ส่งผลให้กระบวนการดูแลรักษาไม่เข้มแข็งเท่าที่ควร ดังนั้นนักวิจัยร่วมกับคณะกรรมการ และชุมชนจึงได้หารือและวางแผนร่วมกันในการออกแบบกระบวนการทำงานเพื่อสร้างการเรียนรู้และสร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นต่อคนในชุมชนในเรื่องการดูแลรักษา และปกป้องผืนป่า โดยมีแนวทางที่จะศึกษาเปรียบเทียบและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับชุมชนบ้านทุ่งยาวซึ่งมีประสบการณ์ในการต่อสู้ การสร้างแนวทางการบริหารจัดการด้านป่าชุมชน ที่มีความเข้มแข็งและประสบความสำเร็จ เป็นที่ยอมรับของสาธารณะชน โดยคาดหวังจะให้เกิดการกระตุ้นและสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นภายในชุมชนต่อไป

2.8 สรุปกรอบแนวความคิด

การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ ตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ ตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่” คณะวิจัยได้วางกรอบและแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

3.1 รูปแบบการวิจัย

รูปแบบการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ ตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการศึกษารายกรณี การลงพื้นที่ภาคสนาม การสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม การลงพื้นที่ สัมภาษณ์เชิงลึก และประชุมกลุ่มสนทนา โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

3.1.1 ขั้นตอนการวิจัย

1) การเตรียมงานด้านวิชาการและศึกษาบริบท

- (1) ส่องหนังสือขออนุญาตศึกษาวิจัยในชุมชน /รวมทั้งผู้นำในชุมชนที่เกี่ยวข้อง
- (2) ศึกษาจากข้อมูลเอกสาร/งานวิจัยของชุมชน
- (3) ศึกษาจากการสัมภาษณ์
- (4) ศึกษาจากการลงพื้นที่สำรวจชุมชน การร่วมสังเกตการณ์ ซึ่งใช้ทั้งวิธีสังเกตการณ์แบบทั่วไป และวิธีสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมเฝ้าดูปรากฏการณ์กิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

2) ศึกษาวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

จัดเวทีการสัมภาษณ์เชิงลึก(In-Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กับเจ้าอาวาส/แกนนำเยาวชน /แกนนำคณะทำงาน/แกนนำประชาชน โดยผู้วิจัยได้ประสานนัดวันและเวลาในการจัด และผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการสนทนาร่วมกัน ภายใต้กรอบประเด็นการวิจัยที่กำหนดไว้ สำหรับการสัมภาษณ์ กิจกรรมกับกลุ่มเป้าหมายคณะผู้วิจัยได้สร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูล จากการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูล ทั้งจากการสร้างความคุ้นเคยเป็นรายบุคคลและการสร้างความคุ้นเคยในลักษณะกลุ่มจากนั้นจึงเริ่มทำการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล ซึ่งคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์นั้น เป็นคำถามแบบไม่มีโครงสร้างและแบบมีโครงสร้างด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลระดับลึก นอกจากนี้ เพื่อให้ข้อมูลที่ได้รับความครอบคลุม และยังเป็น การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยจัดทั้งหมด 2 ครั้ง 1 พื้นที่

3) พัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

- (1) จัดเวทีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม

(Focus Group Discussion) กับเจ้าอาวาส /คนในชุมชน/รวมทั้งผู้นำในชุมชนที่เกี่ยวข้อง อาทิ ปราชญ์ชาวบ้าน โดยนัดเวลาในการมาพูดคุยกัน ซึ่งผู้วิจัยเองได้เตรียมเนื้อหา คือ การลำดับขั้นตอน การดำเนินการจัดเวทีชุมชน การเตรียมอุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดเวที เช่น เครื่องบันทึกเสียง กระดาษปรีฟปากกาเมจิก สมุด ปากกา เทป โดยผู้วิจัยได้ทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการสนทนาร่วมกัน ภายใต้กรอบประเด็นการวิจัยที่กำหนดไว้ สำหรับการสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยได้พยายามสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูล จากการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูล ทั้งจากการสร้างความคุ้นเคยเป็นรายบุคคล และการสร้างความคุ้นเคยในลักษณะกลุ่มจากนั้นจึงเริ่มทำการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล ซึ่งคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์นั้น เป็นคำถามแบบไม่มีโครงสร้างและแบบมีโครงสร้างด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลระดับลึก นอกจากนี้ เพื่อให้ข้อมูลที่ได้รับ มีความครอบคลุมและยังเป็นการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ซึ่งการจัดเวทีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยจัดทั้งหมด 4 ครั้ง

(2) ใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์ โดยการพัฒนาแบบสัมภาษณ์ นำแบบสอบถามสัมภาษณ์ฉบับร่างเสนอที่ปรึกษางานวิจัย เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง รับข้อเสนอแนะ และดำเนินการปรับปรุงแก้ไขพร้อมทั้งนำแบบสัมภาษณ์ที่แก้ไขเรียบร้อยแล้วเสนอที่ปรึกษางานวิจัยพิจารณา และให้ความเห็นชอบ ส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบแบบสัมภาษณ์ จำนวน 3 ท่านและจัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบฉบับสมบูรณ์ แล้วนำไปใช้ในกิจกรรมประชากรตัวอย่างเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

3.2 ประชากรกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ นอกจากการศึกษาเอกสารแล้วยังเน้นการวิจัยภาคสนาม (Field Study) และการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR) ดังนั้น การกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และผู้ร่วมปฏิบัติการ (Participants) ดังนี้และการวิจัยในครั้งนี้นักวิจัยได้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ครอบคลุมบริบทการศึกษาวิจัย โดยมีการเจาะจงจำนวนเขตการศึกษาวิจัย คือ ประชากรในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ ชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่

1) ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ปราชญ์ชุมชน / ผู้นำจิตวิญญาณ กลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่

2) กลุ่มตัวอย่างที่ได้จากการสุ่มตัวอย่างของประชากร

โดยวิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงจาก ผู้ที่เกี่ยวข้องชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ ปกาเกอญอ บ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่

3) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการศึกษาประกอบด้วย

1. ผู้ใหญ่บ้านชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ 1 คน
 2. ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง 1 คน
 3. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง บ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ 10 คน
 4. ประชาชนชุมชน / ผู้นำจิตวิญญาณ 2 คน
 5. ผู้สูงอายุชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ 3 คน
- รวม 17 รูป/คน

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และไม่มีโครงสร้าง ประกอบกับการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ระดับความคิดร่วมกัน โดยมี กล้องถ่ายรูป สมุดจดบันทึกและเครื่องบันทึกเสียงใช้บันทึกข้อมูลที่ได้จากการ สัมภาษณ์ ประเด็นข้อคิดเห็นต่าง ๆ ที่ได้จากผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งบันทึกข้อสังเกตและการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัยเองในแต่ละช่วงของการลงพื้นที่เก็บข้อมูล

3.3.1 แบบสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ซึ่งใช้สัมภาษณ์เจ้าอาวาส/ รองเจ้าอาวาส /พระภิกษุ/สามเณร /คนในชุมชน/รวมทั้งผู้นำในชุมชนที่เกี่ยวข้องในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ ปกาเกอญอ บ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ มีโครงสร้างดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อคำถามศึกษาวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ และเพื่อพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา

1) ประวัติชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอ ชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ มีประวัติความเป็นมาอย่างไร

1.1 การปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอ ชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่มีประวัติความเป็นมาอย่างไร

1.2 วิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอ ชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ มีความเป็นมาอย่างไร

1.3 โครงสร้างและบทบาทคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอ ชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่เป็นอย่างไร

1.4 ปัจจุบันการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ เป็นอย่างไรบ้าง

1.5 วิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง นำศาสตร์พระราชามาประยุกต์ใช้อย่างไร

2) ในอดีตชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชามา ชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ เคยพัฒนาศักยภาพหรือยกระดับ เช่น การเข้ารับการฝึกอบรมหรือศึกษาดูงานการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจหรือไม่ อย่างไร

2.1 มีภาคีเครือข่ายจากที่ไหนบ้างเข้ามาร่วมพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชามา

2.2 เครือข่ายมีบทบาทอย่างไรต่อการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชามา

3) ปัจจุบันท่านอยากพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชามาชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ อย่างไร

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะการวิจัย

1) ท่านมีข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชามาในอนาคต อย่างไร

3.4 การสร้างและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

การศึกษาและวิจัยในครั้งนี้ ประกอบไปด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก โดยคณะผู้วิจัยพัฒนาแบบสัมภาษณ์ จากนั้นนำแบบสัมภาษณ์ฉบับร่างเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญ โดยมีผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบจำนวน 3 ท่าน ได้แก่ 1) พระมหาวิเศษ ปณฺณวชิโร, รศ.ดร. 2) ผศ.ดร.ตระกูล ชำนาญ 3) ผศ.ดร. โผน นามณี อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา เพื่อตรวจสอบความถูกต้องโดยใช้ดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับจุดประสงค์ (Index of Item Objective Congruence : IOC) และสามารถนำไปทดสอบ (Try -Out) กับกลุ่มลักษณะที่คล้ายกัน จำนวน 30 คน จากนั้นนำความคิดของผู้เชี่ยวชาญและกลุ่มประชาชนที่นำไปทดลองใช้มาปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้มีเครื่องมือวิจัยที่มีคุณภาพ โดยผลการทดสอบได้ค่าความเชื่อมั่นในภาพรวม อยู่ที่ 1.00

3.5 วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น นักวิจัยลงพื้นที่ภาคสนาม และเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ได้แก่ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลด้วยตนเอง และให้นักศึกษาระดับมหาบัณฑิต ของคณะศาสนาและปรัชญา จำนวน 5 ท่าน โดยมีหนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลจากผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

สำหรับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์เกี่ยวกับชุมชนแต่ละชุมชน เกี่ยวกับการเข้าร่วมกิจกรรมของแต่ละวัด/ชุมชน ผู้วิจัยเป็นผู้เก็บรวบรวมด้วยตนเอง ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากการพบเห็นจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และข้อมูลที่เป็นข้อสรุปจากการที่ได้จัดเวทีการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ตลอดจนนำไปสู่การสังเคราะห์ข้อมูลโดยนักวิจัยสังเคราะห์ข้อมูลจากที่รวบรวมและ

จัดเก็บจากกลุ่มเป้าหมาย ทั้งจากเวทีการสัมภาษณ์เชิงลึก (Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การสังเคราะห์จากเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ โดยการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเชิงคุณภาพโดย
นักวิจัย

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพได้แก่ ข้อมูลเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษานั้น ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนาในเนื้อหาสาระ (Content Analysis) ที่มีความสอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และการวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็น จัดประเภท/กลุ่มข้อมูล เพื่อให้ได้ชุดข้อมูลที่สามารถเสนอเป็นข้อเท็จจริง และใช้ประกอบการวิเคราะห์อภิปราย ซึ่งมีการให้เหตุผลเชิงตรรกะ นำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนา เพื่อนำไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้

3.7 การจัดทำคู่มือ

การจัดทำคู่มือ เมื่อได้ผลการศึกษาเชิงคุณภาพแล้ว ผู้วิจัยได้ดำเนินการสังเคราะห์ จากนั้นนำผลจากการสังเคราะห์ที่ได้มาจัดทำร่างคู่มือ และให้ผู้เชี่ยวชาญ พิจารณา จากนั้นดำเนินการจัดพิมพ์ และนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ ตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาและนำเสนอรูปแบบการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

จากผลการศึกษา ผู้วิจัยได้เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลแบบคุณภาพ ตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยแบ่งเป็น 4 ส่วน ดังนี้

4.1 ผลศึกษาวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

4.2 การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

4.3 การนำเสนอรูปแบบการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

4.1 ศึกษาวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

1) บริบทชุมชน

ชุมชนกะเหรี่ยงตั้งถิ่นฐานกระจายตัวอยู่ในภาคเหนือมากที่สุด ทั้งกะเหรี่ยงจกอว์หรือปกากะญอ กะเหรี่ยงโพล่ว โดยการวิจัยครั้งนี้เลือกพื้นที่ศึกษาในชุมชนบ้านขุนแม่หยอด ตำบลแม่ศึก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีชาติพันธุ์เป็นปกากะญอ ชุมชนเหล่านี้เป็นชุมชนกะเหรี่ยงที่พยายามปรับตัวเพื่อคงระบบไร่หมุนเวียนเอาไว้ ท่ามกลางแรงกดดันในด้านเศรษฐกิจ และนโยบายการจัดการทรัพยากรของรัฐ

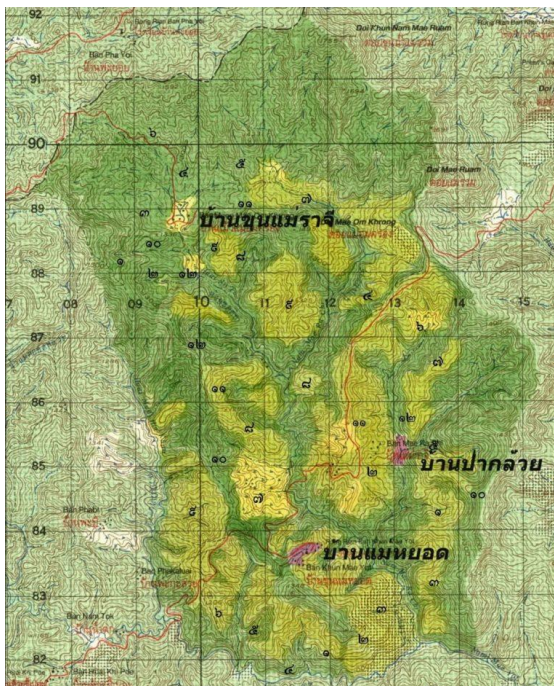
ชุมชนบ้านขุนแม่หยอด ชื่อเดิมบ้านผามะโฮง ตั้งอยู่มานานกว่า 200 ปีปัจจุบันตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 9 ตำบลแม่ศึก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ แต่ได้รับการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ เมื่อปี 2542 ก่อนหน้านั้นเป็นหมู่บ้านสาขาของบ้านผาละปี หมู่ที่ 8 ผู้ก่อตั้งหมู่บ้านคนแรกชื่อนายบอโหล่ โครงสร้างการปกครองหมู่บ้านมีผู้นำที่สืบทอดตระกูลจากพ่อสู่ลูกทำหน้าที่นี้เรียกว่า ฮีโซ ซึ่งเป็นผู้นำที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้านพิธีกรรมบางอย่างไม่มีผู้อื่นทำแทนได้ผู้ที่จะมาปกครองหมู่บ้านหรือผู้ทำหน้าที่เป็นฮีโซ ต้องเป็นลูกชายหรือเครือญาติทางสายพ่อที่เป็นผู้ขายเท่านั้น ผู้นำทางการหรือผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันคือ นายดิลก ตระกูลรุ่งอำไพ

ชุมชนมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 435 คนเป็นผู้ชาย 223 คนเป็นผู้หญิง 212 คน บ้านขุนแม่หยอดยังคงอาศัยด้วยการทำไร่หมุนเวียนเป็นหลักโดยมีการใช้ที่ดินเป็นลักษณะแปลงรวมและยังคงดำเนินวิถีการผลิตแบบดั้งเดิมในการให้ไร่หมุนเวียนมีระยะพักฟื้น 7-10 ปีขึ้นไป ทั้งนี้บ้านขุนแม่

หยอดเป็นหนึ่งในชุมชนนำร่องของเขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษตามมติ ครม. ลงวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2553 ว่าด้วยนโยบายการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงเพื่อให้การแก้ไขปัญหาเรื่องสิทธิในที่ดินและการสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยของชาวกะเหรี่ยงซึ่งแนวคิดเขตวัฒนธรรมพิเศษคือเขตคุ้มครองวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือชุมชนที่ครอบคลุมพื้นที่ที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วิถีที่ตั้งอยู่บนฐานคุณค่าทางภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมควบคู่ไปกับองค์ความรู้ใหม่โดยได้รับการปกป้องคุ้มครองและยอมรับสิทธิทางกฎหมายเพื่อการดำรงอยู่ที่ยั่งยืน

ชุมชนบ้านขุนแม่หยอด-ปากกล้วย เป็นชุมชนกะเหรี่ยงจกอร์หรือปกากะญอ ประกอบด้วย 3 หย่อมบ้านด้วยกันคือ 1) ชุมแม่หยอด จำนวน 43 หลังคาเรือน ทำไร่หมุนเวียนทุกครัวเรือน 2) ปากกล้วย จำนวน 40 ครัวเรือน ทำไร่หมุนเวียนทุกครัวเรือน 3) ชุมแม่ราจี จำนวน 6 ครัวเรือนทำไร่หมุนเวียนทุกครัวเรือน ในลักษณะผืนใหญ่รวมกัน บ้านขุนแม่หยอด-ปากกล้วยทำนากันไม่ที่ครัวเรือน นอกจากทำไร่หมุนเวียนแล้วยังทำสวนปลูกกาแฟและถั่วแดงอาซูกิเป็นพืชเศรษฐกิจหลัก

ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขอบเขตพื้นที่การทำไร่หมุนเวียนไว้ชัดเจน พื้นที่การทำไร่หมุนเวียนจึงไม่มีการขยายเพิ่มเติมในปัจจุบันแต่จำนวนแปลงเพิ่มขึ้น และขนาดแปลงไร่หมุนเวียนของครอบครัวมีขนาดเล็กลง เนื่องจากต้องแบ่งพื้นที่ให้กับลูกหลาน การถือสิทธิการใช้ที่ดินทำไร่หมุนเวียนโดยครอบครัว การหมุนจะกลับมาทำในพื้นที่เดิมของครอบครัว ในส่วนของรอบหมุนเวียนการทำไร่ของชาวบ้านที่นี้อยู่ที่ 12 ปี มีพื้นที่หมุน 12 แปลง จากเดิมที่มีรอบหมุนเวียนยาวนานถึง 20 ปี โดยพื้นที่ทำไร่หมุนเวียนบ้านแม่หยอดปากกล้วยแยกออกเป็น 3 โซนตามหย่อมบ้าน คือ บ้านแม่หยอด 12 แปลง บ้านปากกล้วย 12 แปลง และบ้านแม่ราจี 12 แปลง ซึ่งขนาดพื้นที่มากขึ้นกับจำนวนประชากรของหย่อมบ้าน พื้นที่ทั้ง 12 แปลงของหย่อมบ้าน (แผนภาพที่ 4.1) มีชื่อเรียกตามภาษาปกากะญอ คือ บ้านแม่หยอด ได้แก่ 1. หว่าเกอะหมคี 2. เหล่อโจ๊ะ 3. เซบอเบโจ๊ะ 4. ต่าซุทะ 5. ต่าเตโดโก๊ะ 6. โซจะโซ๊ะ 7. เส่เคาะหลู 8. ลือะซุย 9. เกอซอลอเปอโก๊ะ 10. โทนกอโก๊ะ 11. โทนเส่อมี 12. เซวาโจ๊ะ บ้านปากกล้วย 1. ฉีกีตาอ้อโจ๊ะ 2. ฉีกีต่าคือหมือ 3. ฉีกีมีคี 4. ฉีกีบือโสคี 5. ฉีกีหว่าทะโก๊ะ 6. ฉีกีมี่สำโปะเต 7. ฉีกีหมลือโพคี 8. ฉีกีตุละพะทอ 9. ฉีกีเกะป่ากะโกะคี 10. ฉีกีจะโพฉีกีโก๊ะ 11. ฉีกีสื่อกวีกล้า 12. ฉีกีหว่าลายปา บ้านแม่ราจี 1. ต่าแม่คลือโจ๊ะ 2. เพลอทอหมือทา 3. พอโมบอโก๊ะ 4. หล่าคลือโก๊ะ 5. หมลือจือโก๊ะ 6. ทีทอโก๊ะ 7. เส่เกอเนอเต 8. เตอแกววี 9. ปาปะเอกหลู 10. เพลอทอหมือคี 11. เกอะปาเกโกคี 12. ต่าแม่คลือโจ๊ะขอท

แผนภาพที่ 4.1 พื้นที่ทำไร่หมุนเวียนบ้านขุนแม่หยอด ปากกล้วย และแม่อวด

ที่มา : แบบรายงานโครงการแนวทางการสืบทอดการทำไร่หมุนเวียนสู่คนรุ่นใหม่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลแม่ศึก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ (จัดทำโดยคณะกรรมการชุมชนบ้านขุนแม่หยอด ประจำปี 2563)

พื้นที่ต้องห้ามตามความเชื่อในการทำไร่หมุนเวียน

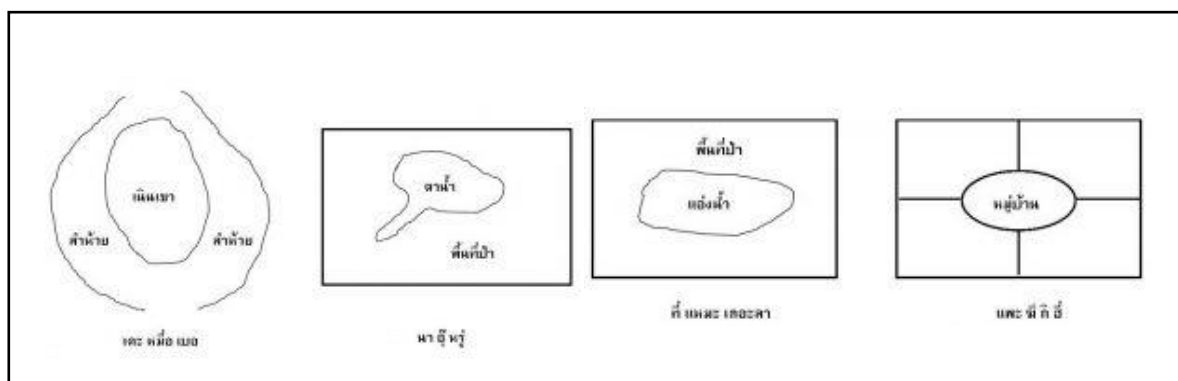
ข้อห้ามทำไร่หมุนเวียนตามคำสอนของบรรพบุรุษชาวปกากะญอในชุมชนมีลักษณะเหมือนกันกับกะเหรี่ยงโพล้อในภาคตะวันตก คือ ข้อห้ามและความเชื่อในการทำไร่ที่อธิบายได้ว่าเป็นพื้นที่ความสำคัญทางนิเวศวิทยา ดังต่อไปนี้

- 1) “**ทีโซ่เม**” พื้นที่ป่าต้นน้ำ ตาน้ำ น้ำออกกู
- 2) “**ตำเตโตะ**” กิวดอยหลวง
- 3) “**ตำโพห่าไกล**” เส้นทางการสัญจรของสัตว์ ถือเป็นความเชื่อ
- 4) “**ตำโจ๊ะโซ**” ยอดดอยสูง
- 5) “**ทีแม่เกอลา**” พื้นที่โป่งน้ำ เชื่อว่ามีผีและเป็นพื้นที่หากินของสัตว์
- 6) “**เดะหมื่อเบอ**” พื้นที่ภูเขาล้อมรอบเกาะบนพื้นที่สูง ถือเป็นศูนย์รวมของผี
- 7) “**ตำเบาปะปู**” พื้นที่ที่เป็นที่อยู่และผสมพันธุ์ของสัตว์ป่า
- 8) “**คูตะ**” ป่าอนุรักษ์ ป่าดงดิบที่เจ้าป่าเจ้าเขาไม่นุญาตให้ทำไร่
- 9) “**คูละ**” ป่าใช้สอย
- 10) “**แควะเกาะ**” พื้นที่สบน้ำสามสบมาบรรจบกันหรือไม่ควบล้ำห้วย
- 11) “**เหมโต**” สันแนวกันไฟ เพื่อป้องกันไฟป่า แนวสันภูเขากันไฟระหว่างพื้นที่ทำกินกับพื้นที่ป่าอนุรักษ์

- 12) “จอหล่อสี” พื้นที่วัดเก่า เจดีย์เก่า
- 13) “ตำหล่อเออ” หรือ “ตำเออปุ” พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มีเจ้าของ
- 14) “ตาสว่าไซ้” พื้นที่ที่มีความสำคัญตามความเชื่อทางวัฒนธรรม เช่น ป่าสุสาน/ป่าช้า ถ้าชาวบ้านทำไร่หมุนเวียนในพื้นที่นี้อาจทำให้ป่วยและล้มตายได้

นอกจากนั้น วิธีการทำไร่หมุนเวียนของคนปกากะญอเมื่อครั้งอดีต แต่ได้เปลี่ยนแปลงและสูญสลายไปแล้ว แต่ยังมีผู้เฒ่าผู้แก่หรือปราชญ์ชุมชนที่ยังพอให้ข้อมูลเพิ่มเติมจากข้อมูลเดิมในพื้นที่ศึกษา ดังนี้

- 1) “ตะ หมื่อ เบอ” แปลว่า “เขียดแลวกกไซ้” หมายถึง เขาลูกหนึ่ง มีลำห้วยไหลล้อมรอบ เราไม่ถางไร่ เราเชื่อว่าเป็นที่อยู่อาศัยของภูติผี เราถือเป็นข้อห้าม
- 2) “นา ฮู้ หู้” แปลว่า “น้ำออกรู” หมายถึง บริเวณตามน้ำผุด เราจะไม่ถางไร่ เราถือเป็นข้อห้าม เราเชื่อว่ามีเจ้าน้ำ (นาที) อาศัยอยู่ หากถางไร่ น้ำจะลงโทษเรา
- 3) “ที แหะ เกอะลา” แปลว่า “แอ่งน้ำกระจก” หมายถึง แอ่งน้ำแห่งใดๆ ที่ห้วยไม่ไหลท้ายไม่ไหล เป็นแอ่งน้ำนิ่ง บริเวณนี้เราไม่ถางไร่ เราถือเป็นข้อห้าม
- 4) “แพะ ฮี ถี ฮี” แปลว่า “ไร่หนีบหมู่บ้าน” หมายถึง ไร่ที่แล้ว หากเราถางไร่หนีบหมู่บ้าน ปีนี้ได้หมู่บ้านเราจะไม่ถาง หรือไร่ที่แล้ว หากเราถางไร่ทางตะวันออกของหมู่บ้าน ปีนี้ทางตะวันตกของหมู่บ้านเราจะไม่ถาง เราถือเป็นข้อห้าม และขณะเดินไปถางไร่ ได้ยินเสียงนกขุนแผนร้องทัก เก้งร้องทัก หรืองูเลื้อยตัดหน้า เราจะไม่ถางไร่ที่นั่น เราถือเป็นข้อห้าม ถือว่ามีลางบอกเหตุที่ไม่ดี แสดงว่าเจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่า เจ้าเขา ไม่อนุญาตให้เราถางไร่ จะต้องไปเลือกที่ใหม่
- 5) “โถ่ หลุย เปย เต๊าะ กะ” หุบเขาหนึ่ง ไร่ที่แล้วถางไร่ด้านหนึ่ง ปีนี้ถางอีกด้านหนึ่ง ผีตรงข้ามจะไม่ถางไร่อีก ถือเป็นข้อห้าม เรียกว่า “นกเขาขันตรงข้าม”
- 6) “หญ่า เปอะลา ถ่อ” ลำห้วยหนึ่ง ไร่ที่แล้วถางไร่ฝั่งหนึ่ง ปีนี้ฝั่งตรงข้ามห้ามไม่ให้ถางไร่อีก ถือเป็นข้อห้าม เรียกว่า “ปลาพลวงขึ้น”
- 7) “หือ เต โพล” เขาลูกหนึ่ง ไร่ที่แล้วถางไร่หน้าเขา ปีนี้หลังเขาไม่ให้ถางไร่อีก ถือเป็นข้อห้าม เรียกว่า “รูหนีหนูห้วย”
- 8) “แส่ว ลอละ” เขาลูกเดียวกัน ไร่ที่แล้วถางไร่ตอนบน ปีนี้ตอนใต้ไม่ให้ถางไร่อีก ถือเป็นข้อห้าม เรียกว่า “ถ่านไหลลง”

แผนภาพที่ 4.2 พื้นที่ต้องห้ามในการทำไร่หมุนเวียน

นอกจากนี้ยังมีบทคำสอนจากบรรพบุรุษของชาวปกากะญอสอนเอาไว้ว่า

ใช้น้ำให้รักษาน้ำ	(อ อ ที่ เกอะตอ ที)
ใช้ผืนดินให้รักษาผืนดิน	(เอาะ ก่อ เกอะตอ ก่อ)
กินเขียดให้รักษาผา	(เอาะ เดะ เกอะตอ เล)
กินปลาให้รักษาห้วย	เอาะ หล่า เกอะตอ กวี)
เรารักษาไม้ที่ขุนน้ำ	(เกอะตอ เส่ ทีโพคี)
เรารักษาไผ่ที่ขุนน้ำ	(เกอะตอ หว่า เลอะ ทีโพคี)
ให้เป็นที่อยู่ของสัตว์ป่า	(เกอะตอ ฉ่าโพ อะหล่อมี่)
ให้เป็นที่นอนของสัตว์ป่า	(เกอะตอ ก่อโพ อะหล่อมี่)
ไก่อ่าไก่อ่าเดินด้วยกัน	(ไถ่กี ซอมี เปาะเหลาะคี)
นึกถึงแล้วช่างน่าห่วงหา	(เมะโซใหม่ เก เสอะหือฮือ)
ใช้ผืนน้ำให้รักษาไว้	(อ อ ที เกอะตอ ที เหม่ เก)
ใช้ผืนดินให้รักษาไว้	(เอาะ ก่อ เกอะตอ ก่อ เหม่ เก)
ถางไร่อย่างพินให้ไม้ตาย	(แพะ ฮี ชู ฮี เส่ เตอะ เก)
พินไร่อย่างถางไฟให้ตาย	(แพะ ฮี ชู ฮีหว่าเตอะเก)
หากไม้และไผ่หมดไป	(เส่ หว่า เมะ ลอตุ ลอเซ)
เราจะอดน้ำอดข้าวตาย	(เปอะ บะ กอวี บะกอล)

ขั้นตอนการทำไร่หมุนเวียน

ขั้นตอนการทำไร่หมุนเวียนของคนปกากะญอนั้นเรียงง่ายตามแนวปฏิบัติและความเชื่อ โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. การตระเวนหาพื้นที่ทำไร่ เรียกว่า “ฉก่าตุละ” พิธีการเสี่ยงทาย เมื่อสมัยบุกเบิก ต้องทำ แต่ปัจจุบันนี้ไม่ได้ทำแล้ว เพราะว่ามีหมู่บ้านมาตั้งนานแล้วและสถานที่ทำกินกลายเป็นไร่เหล่าไปหมดแล้ว

2. การถางไร่ เรียกว่า “แพะ ฮี” สมัยก่อนเมื่อเลือกพื้นที่ทำไร่ได้แล้ว ก็จะถางไร่ หน้าที่การถางไร่จะเป็นของผู้ชาย โดยถางประมาณ 3 วัน แล้วเว้น 1 วัน แล้วถางไปอย่างนั้นจนกว่าจะเสร็จในขั้นตอนนี้มีพิธีกรรมที่เรียกว่า “แพะฮือหล่อฮือ” หมายถึง ไล่ผี ไล่สัตว์ ไล่แมลง และสิ่งมีชีวิตให้ออกไปจากไร่ทั้งหมด และพิธีกรรมอธิฐานขอมาต่อผีต้นไม้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีเจ้าที่ เจ้าดิน เจ้าฟ้า เจ้าฝน เจ้าป่า เจ้าเขา ถ้าหากว่าภายใน 3 วัน บางครอบครัว บางคน บางวันมีแด่หว่ง ขวานหลุดตำ หรือถูกมีดบาด ขวานจามถูกเท้า หรือตกจากต้นไม้ หรือต้นไม้ล้มทับต้นไม้ล้มพาด หากเกิดเหตุการณ์เช่นนี้จะเลิกถางไร่ที่นั่น ต้องไปหาที่ถางไร่ใหม่ หรือกลับไปบ้านฝนไม้ดี เช่น ฝนว่ายงหมี่ ยิงเสียงผาได้ ก็จะเลิกถางไร่ที่นั่นเช่นกัน หากขึ้นถางต่อไป คนใดคนหนึ่งอาจเสียชีวิต เพราะเชื่อว่าเสียงผาคือขวัญของมนุษย์

ในช่วงระหว่างการถางไร่มีข้อห้าม เช่น หากพบรังต่อ รังผึ้ง รังมด ห้ามตีมากินต้องเว้นที่ไว้ไม่ตัดฟันต้นไม้ เชื่อว่าหากตีมากิน ไร่จะไหม้ไม่ดี การตัดฟันต้นไม้ต้นไฟต้องเว้นต่อไว้สูง ไม่ตัดถึงโคน เพื่อให้แตกกอ แตกหน่อ และแตกกิ่งใหม่ได้อีก ต้นไม้ใหญ่ๆ กิ่งมากใบดกไม่ให้ตัดโคน แต่ให้ลิดกิ่งแทน เหลือไว้สามสี่กิ่ง เพื่อเก็บไว้ให้เป็น “ที่เกาะนกพญาไฟ” (บี เบ อะ หล่อ จ่อ)

3. การทำแนวกันไฟก่อนเผาไร่ เรียกว่า “มาเหมโต” เพื่อป้องกันไฟไหม้ป่า ไร่เหล่า ทั้งอ่อนและแก่ป้องกันไฟไหม้สัตว์ป่า ก่อนเผาไร่ต้องทำพิธีกรรมขอให้ไฟไหม้ไร่ดี ด้วยการเลี้ยงข้าวปลา อาหาร ไก่ 1 ตัว อธิษฐานผีเจ้าที่เจ้าทางและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เรียกว่า “พะถ่อเมโซ” ขอให้ไฟไหม้ไร่ดีไม่ให้ไฟลามไปที่อื่นขั้นตอนการทำแนวกันไฟนี้ไม่ได้ทำในสมัยก่อน แต่เพิ่มเข้ามาใหม่ภายหลัง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการดูแลและจัดการทรัพยากรของชุมชน

4. การเผาไร่ เรียกว่า “ซู ซี้” หลังจากถางไร่เสร็จแล้วจะปล่อยให้กิ่งไม้ใบไม้ตากแดดจนแห้ง เรียกว่า “ช่วงตากไร่” (โล เก๊าะ คว) โดยจะตากไว้ประมาณ 1 เดือน เดือนครึ่ง หรือ 2 เดือน เช่น เดือนมกราคมถางไร่ เดือนกุมภาพันธ์ – มีนาคม ตากไร่ พอปลายเดือนมีนาคม หรือต้นเดือนเมษายน หลังจากตากไร่แล้วก็ถึงเวลาเผาไร่ ราวต้นเดือนเมษายนก่อนเผาไร่จะทำพิธีเรียกลม (เก๊าะ เกอะ ลี) และอธิษฐานคำอธิษฐานขณะจุดไฟเผาว่า “ลมเอ๋ย โหมขึ้นไปเถิด...ลมเอ๋ยโหมขึ้นไปเถิด...(ถ่อ เกอะลี หอ...ถ่อ เกอะลี หอ) เจ้าไฟแม่ เจ้าไฟผู้เอ๋ย อยู่ที่ใดมา อยู่แห่งใดมา อยู่ทิศเหนือมา อยู่ทิศใต้มา อยู่ด้านซ้ายมา อยู่ด้านขวามา อยู่ตะวันออกมา อยู่ตะวันตกมา มากินยอดไม้ มากินยอดไม้ มากินท่อนไม้ มากินท่อนไฟ มากินต่อไม้ มากินต่อไฟ เมื่อได้เวลาแล้ว ข้าจะเลี้ยงตอบแทนเจ้าด้วยไก่ผู้แดงใหญ่ตัวหนึ่ง...ลมเอ๋ยโหมขึ้นไปเถิด...ลมเอ๋ยโหมขึ้นไปเถิด”

หลังเผาไร่เสร็จจะมีการทำเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์เรียกว่า “มา หน่อ ซี้” เพื่อประกาศบอกกล่าวแก่ ผีเจ้าที่ เจ้าดินสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีฟ้า ผีฝน เทวดา ว่าปีนี้สถานที่นี้เป็นที่ทำการแล้ว ขอให้พวกท่านทั้งหลายได้รับทราบ อีกวันต่อมาพวกผู้หญิงจะเข้าไปปลูกพืชตามไฟ เรียกว่า “สู๋ แซว เหม่ ซี้” ผู้หญิงจะปลูก ข้าวโพด ฟักทอง เผือก มัน ถั่ว บวบ ฯลฯ ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนพันธุ์กับเพื่อนบ้าน ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ หรือช่วงหน้าหนาว ในช่วงที่เผาไร่ถ้ามีฝนตกจะเว้นไม่เดินเข้าไร่ 3 วัน ถ้าฝนตกและมีลูกเห็บตกด้วย จะเว้นไม่เดินเข้าไร่ 7 วัน และการไปเผาไร่

5. การรื้อไร่หรือ การทำความสะอาดไร่ เรียกว่า “โก๋ ซี้” เป็นการทำความสะอาดเก็บเศษไม้ที่ไหม้ไฟไม่หมด หรือไม้ที่ไม่ไหม้ ไม้เหล่านั้นจะนำมาทำไร่ไร่ (ไร้ตะ) เพื่อป้องกัน วัช ควายไม่ให้เดินเข้าไปในไร่ จากนั้นจะสร้างกระท่อมในไร่ (มาแคต) เพื่อหลบฝน หลบแดด หรือพักผ่อนตอนกลางคืน

6. การหยอดข้าวเรียกว่า “เผ่วป้อ” การหยอดข้าวจะใช้การเอาแรง โดยผู้ชายจะเป็นผู้แหงหลุมสำหรับหยอดเมล็ดข้าว เรียกว่า “โล่ ซี้” ส่วนผู้หญิงจะเป็นผู้หยอดเมล็ดลงหลุมที่ผู้ชายแหงหลุมไว้และเมล็ดของพืชผักบางชนิด เช่น ผักกาด หัวอว งา ฯลฯ จะหยอดไปพร้อมกับเมล็ดข้าวเลย สมัยก่อนจะต้องหยอดแม่ข้าว 7 หลุมก่อน เรียกว่า “มวา แซะ ลอ” หรือ “โดป้อสู่ออ” ปัจจุบันยังเหลือทำอยู่ส่วนน้อยในบ้านแม่หยอด-ปากกล้วย สำหรับช่วงเวลาในการปลูกข้าว หรือ หยอดข้าว มีอยู่ 2 ช่วงเวลา หากพื้นที่อยู่เป็นป่าดงดิบ เริ่มปลูกข้าวปลายเดือนเมษายน แต่ถ้าพื้นที่อยู่ในป่าแพะป่าเต็งรัง หรือป่าเบญจพรรณเริ่มปลูกปลายเดือนพฤษภาคม – เดือนมิถุนายน

7. ดายหญ้า เรียกว่า “กล่อหน่อ” ผู้ที่ปลูกข้าวในเดือนเมษายน จะดายหญ้าช่วงแรกในเดือนพฤษภาคม ถ้าปลูกข้าวในเดือน พฤษภาคม และมีธุนายน จะถอนหญ้าช่วงแรกต้นกรกฎาคม ดายหญ้ารอบแรก เมล็ดข้าวยังไม่งอก เรียกว่า “ดายหญ้าหัวไฟ” (กล่อ หน่อ เหม โข) ถ้าเป็นป่าที่พื้นตัวดีแล้วหญ้าจะไม่รกมาก การดายหญ้าจะเสร็จเร็วยาว 3 สัปดาห์ การดายหญ้าไม่ได้หายไปเรื่อยๆ แต่มีระเบียบกฎเกณฑ์ที่บรรพชนสอนไว้ วิธีการคือจะแบ่งไร่ออกเป็นสวนๆ จากหัวไร่สู่ท้ายไร่ โดยมากจะแบ่งเป็นสามส่วน คือ หัว กลาง ท้าย โดยจะเริ่มดายจากส่วนหัวเป็นส่วนแรกก่อน ดายทีละแนวจากข้างไร่ด้านหนึ่งจนถึงอีกด้านหนึ่ง เสร็จส่วนแรกลงไปดายส่วนที่สองตรงกลาง ดายเช่นเดียวกับส่วนแรก เสร็จส่วนตรงกลางแล้วก็ลงไปดายส่วนที่สามท้ายไร่ เรียกว่า “ดายหญ้าถลกชิ้นไร่” (กล่อ หน่อ โถ่ ลอ หลุ ฮี อ๊ะ หนี)

คนปกากะญอถือว่าไร่เป็นของผู้หญิง ตามคำกล่าวของบรรพชนที่ว่า ผู้หญิงเป็นเจ้าของไร่ (เผาะ หมื่อ แก๊ะ ฮี อ๊ะ เกอะ จ่า) ผู้ชายเป็นเจ้าของนา (เผาะควา แก๊ะ ฉิ เกอะ จ่า) ที่เป็นเช่นนี้เพราะทุกขั้นตอนของการทำไร่ ผู้หญิงจะเกี่ยวข้องและผูกพันกับไร่มากกว่าผู้ชาย การดายหญ้า การพรวนดิน การดูแลรักษา การเฝ้าติดตามการเจริญงอกงามดิน การดูแลรักษา การเฝ้าติดตามการเจริญงอกงามของพืชพันธุ์ การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์พืช การลงมือปลูก การเลือกพื้นที่ปลูก ล้วนแล้วแต่เป็นบทบาทของผู้หญิงทั้งสิ้น เพราะไร่มีความหลากหลายและละเอียดอ่อนมากกว่านา ในนามีแต่ข้าวแต่ในไร่มีพืชหลายสิบชนิด จึงต้องอาศัยความอดทนและความละเอียดก่อนของผู้หญิงเข้าไปจัดการ ถึงจะทำให้การทำไร่มีผลสำเร็จ ถ้าต้นข้าวแคระแกรน ข้าวเหลือง เหี่ยวเฉา เรียกว่าไร่ระเหย จะแก้ไขด้วยการทำพิธี “นั่งไร่” (เฮอ เก ฮี) โดยการตัดเอาปล้องไม้ไผ่มาฝังตรงสี่มุมของไร่หรือกระโจมพร้อมกับอธิษฐานให้สิ่งชั่วร้าย เชื้อโรคต่างๆ ให้ระเหยออกไป และขอให้ข้าวกลับมั่งคั่งงาม แดกหน่อแตกกอ เขียวชอุ่ม ขอให้เจริญเติบโตงอกงามจากหัวไร่จรดท้ายไร่ หรือถ้าข้าวเหลืองและดูแล้วไม่ใช่มาจากไร่ระเหย จะทำพิธีสะเดาะเคราะห์ (เฮอ เก ฮี) โดยจะตัดกาบกล้วยมาหักพับสี่ส่วน ทำเป็นกระทรงรูปสี่เหลี่ยม ฟูพื้นด้วยตะแกรงไม้ไผ่ข้างในใส่อาหาร พริก เกลือ หมากพลู ปูน ยาสูบ ฯลฯ แล้วเอาต้นข้าวที่เหลืองจากสี่มุมของไร่ใส่ไปด้วย นำไปวางไว้บริเวณที่หัวไร่แรก จากนั้นอธิษฐานให้บรรดาเชื้อโรค ตัวหนอน ตัวด้วง สิ่งไม่ดีต่างๆ ที่ทำให้ข้าวเหี่ยวเฉา แห้งเหลือง มากินอาหาร หมากพลู เสร็จแล้วให้ออกไปจากไร่ กลับไปยังที่ของตัวเอง อย่มาเฝ้าอยู่ที่ไร่

การดายหญ้าจะใช้ขอเหล็ก (ขละ) เป็นอุปกรณ์ที่ออกแบบเฉพาะ มีลักษณะโค้งงอขึ้นซึ่งกินเนื้อดินไม่ลึก และไม่คมมากนัก เพราะขณะดายหญ้าก็เป็นการพรวนดินภายในตัว การพรวนดินจะพรวนเฉพาะหน้าดิน ไม่ขุดดินลึกแบบพลิกหน้าดิน เพราะจะทำให้โครงสร้างดินเสีย ไม่ช่วยให้ข้าวและพืชผักเจริญเติบโต และที่สำคัญการกำจัดหญ้าในไร่จะไม่ใช้สารเคมี ยาฆ่าหญ้า เพราะจะทำให้ดินเสื่อมสภาพ ดินจะเสีย น้ำจะเสีย อากาศเป็นพิษ และอันตรายกับคน แต่การทำไร่จะอาศัยความเชื่อที่ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะคอยปกป้อง ดูแลให้ข้าวและพืชผักให้รอดพ้นจากศัตรูทั้งหลาย หลังดายหญ้าหัวไฟเสร็จ หากหญ้าขึ้นรกมาอีก ก็ดายหญ้าอีกเป็นรอบที่สองหรือสามแล้วแต่ว่าหญ้ารกมากหรือน้อย จากนั้นจะดายหญ้าไปจนกระทั่งถึงหลายเดือนกรกฎาคม จะทำพิธีกรรมที่เรียกว่า “เลี้ยงไร่”

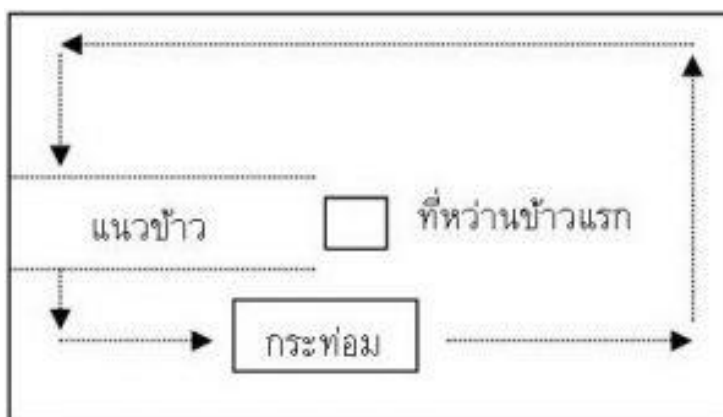
8. เลี้ยงไร่ หรือเลี้ยงผีเจ้าที่เรียกว่า “บกอ ฉี่” พิธีเลี้ยงไร่แต่ละครอบครัวจะทำกันเอง แต่ผู้นำหมู่บ้านจะต้องเป็นผู้ทำคนแรกก่อน หลังจากนั้นลูกบ้านจึงทำตามหลัง พิธีเลี้ยงไร่นี้ยังมีพิธีย่อย ๆ ลงไปอีก 4 อย่าง คือ พิธีเลี้ยงไฟ (ตำ หลื่อ เหม) พิธีเลี้ยงขอพร (ตำ เตอะ เหมอะ) พิธีปัดรังควาญ (ตำ แซะ) พิธีป้องกันไร่ (ตำ คะ แก๊ะ) จึงต้องหาไก่สำหรับทำพิธี 4 ตัว คือ ไก่ตัวผู้สีแดงหนึ่งตัว สำหรับพิธีเลี้ยงไฟ ไก่แม่หนึ่งตัวสำหรับพิธีขอพร ไก่ผู้หนุ่มหนึ่งตัวสำหรับพิธีปัดรังควาญ และไก่สาวรุ่นตัวหนึ่งสำหรับพิธีป้องกันไร่ ทุกพิธีจะมีคำอธิษฐาน เริ่มจากพิธีขอพร อธิษฐานให้ข้าวดี ข้าวงาม โตขึ้น สูงขึ้น แดกหน่อ แดกกอ ให้เขียวขจี ออกดอกออกผล เพิ่มดอกเพิ่มผล ตามมาด้วยพิธีเลี้ยงไฟ อธิษฐาน ขอให้ไฟเย็นลง ให้หมากินเครื่องเช่น อยาร้อนใส่ไร่ใส่สวน อยาร้อนใส่ข้าวเปลือกข้าวสาร อยาร้อนใส่หมู ใส่ไก่ ใส่วัว ใส่ควาย อยาร้อนใส่หมู่บ้าน ชุมชน อยาร้อนใส่ลูก ใส่เมีย ใส่ตัวข้าเอง จากนั้นเป็นพิธีปัดรังควาญ อธิษฐานปัดรังควาญให้ข้าว ปัดสิ่งไม่ดีปัดสิ่งไม่งามทิ้งไป ปัดความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าทิ้งไป ปัดความเจ็บไข้ทิ้งไป ปัดความทุกข์ยากลำบากทิ้งไป จากนั้นต้มไก่ที่เชนไว้กินกัน ก่อนกลับบ้านจึงจะทำพิธีป้องกันไร่ อธิษฐานให้สิ่งที่ไม่ดีไม่งาม สิ่งที่ไม่สุขไม่สบาย เจ้าของนก หนู หนอน ดั๋ง มด ปลวก ขอส่งกลับไปให้หมด ลงมากินข้าวกินน้ำ กินพริกกินเกลือ สุกบู่หรือสุบยา กินหมากพลู เสร็จแล้วให้กลับไป จากนั้นนำเครื่องป้องกันไร่ที่เตรียมไว้ไปวางไว้ริมไร่นาด้านทางกลับบ้าน ซึ่งรุ่งเช้าอีกวันต้องรีบไปเก็บเอาเครื่องป้องกันไร่ออกก่อนที่ใครจะเข้ามาในไร่ เหตุผลที่ต้องทำพิธีเลี้ยงไร่ ก็เพราะคนปกากะญอเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้บันดาลธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า บ้านดาลให้ข้าวและพืชผักในไร่เจริญเติบโต ทั้งยังช่วยปกป้องคุ้มครองไร่และคน เพราะฉะนั้นการทำพิธีเลี้ยงไร่ เพื่อเป็นการขอบคุณ

การทำพิธีเลี้ยงไฟเป็นการนอบน้อมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เคารพต่อธรรมชาติและขอขมาลาโทษต่อ ดิน น้ำ ป่าที่ได้ใช้ประโยชน์ เพราะช่วงเวลาเผาไร่ ไฟได้เผาไหม้ธรรมชาติทุกอย่างในไร่ ต้นไม้ ต้นไผ่ ต้นหญ้า ผืนดิน รวมถึงสิ่งสารพัดต่าง ๆ ขอให้เจ้าแห่งไฟโปรดอภัยให้ สิ่งที่ทำไปเพราะความจำเป็น ในการดำรงชีวิต ขณะเผาไร่ก่อให้เกิดความร้อนไปทั่ว แต่เวลานี้ขอให้เจ้าแห่งไฟโปรดบันดาลให้ทุกสิ่งทุกอย่างเย็นลงสงบลง ให้ระบบนิเวศน์กลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์

การทำพิธีขอพร เป็นการขอพรจากเจ้าแห่งข้าว (ผี หมื่อ แม่) แสดงความเคารพ ขอพร ต่อเจ้าแห่งข้าว ให้บันดาลให้ข้าวเจริญเติบโตงอกงามดี อุดมสมบูรณ์ ออกดอกออกผลเป็นทวีคูณ ปราศจากศัตรูชนิดต่าง ๆ มด แมลง ดั๋ง หนอน ตั๊กแตน ฯลฯ อีกทั้งเป็นโอกาสขอบคุณและยกย่องเจ้าแห่งข้าว การทำพิธีปัดรังควาญ ก็เพื่อให้ปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ไล่นก หนู แมลง ด้วย หนอน ผีเสื้อที่เป็นศัตรูพืช คอยสร้างความเดือดร้อนแก่ข้าวและพืชพันธุ์ให้ออกไปจากไร่ ข้าวและพืชพันธุ์จะได้เจริญเติบโตอย่างอุดมสมบูรณ์ การทำพิธีป้องกันไร่ เป็นการป้องกันสิ่งชั่วร้าย ป้องกันศัตรูพืช ที่อยู่นอกไร่ไม่ได้เข้ามากัดกิน และทำลายข้าวและพืชพันธุ์ในไร่

9. เกี่ยวข้าว เรียกว่า “กู่บือ” หากทำไร่หมุนเวียนในพื้นที่ป่าแพะ ป่าเต็งรัง หรือป่าเบญจพรรณ จะเกี่ยวข้าวในช่วงเดือนตุลาคม แต่หากเป็นป่าดงดิบ จะเกี่ยวข้าวในเดือนพฤศจิกายน จนถึงเข้าสู่เดือนธันวาคม เมื่อข้าวในไร่สุก ถึงเวลาเกี่ยวเกี่ยวข้าว วันลงเกี่ยวข้าวแต่ละครอบครัวถือไม่เหมือนกัน บางครอบครัวถือวันอาทิตย์เป็นวันดี บางครอบครัวถือวันพฤหัสบดีเป็นวันดี บางครอบครัวถือวันเสาร์เป็นวันดี การเกี่ยวข้าวจะใช้การเอาแรง การเกี่ยวข้าวจะเริ่มต้นจากใกล้ๆ กระท่อมก่อน และต้องเกี่ยวให้ถูกตามประเพณีตามที่บรรพบุรุษปฏิบัติมา คือ ต้องเกี่ยวจากขวามือ

แล้วย้อนกลับไปทางซ้าย (ทวนเข็มนาฬิกา) และเริ่มเกี่ยวจากริมไร่แล้วกลับมาหากระท่อม โดยเก็บแนวข้าวจากริมไร่ถึงที่หวานข้าวแรก เพราะเชื่อว่า ข้าวมีขวัญ ก่อนเกี่ยวข้าว และระหว่างเกี่ยวข้าว ขวัญข้าวอาจจะอยู่นอกรั้ว การเก็บแนวข้าวเป็นการไว้ทางเดินให้ข้าว หากไม่เว้นไว้ ทางเดินขวัญข้าวไม่มี ขวัญข้าวก็จะไม่กลับมาในไร่ ไม่กลับเข้ากระท่อม และจะทำให้ผลผลิตข้าวไม่ดี

แผนภาพที่ 4.3 เกี่ยวข้าวที่ถูกต้องตามประเพณี

เมื่อสมัยก่อนหนุ่มสาว จะพบกัน หรือเจอกัน ตอนไปเกี่ยวข้าวด้วยกัน และจะดูใจกันในเรื่องในช่วงเวลาที่เกี่ยวข้าว พุดง่าย ๆ ก็คือ จะหาคู่จับกันในช่งนั้นหนุ่ม ๆ แต่ถ้าถึงเวลาเกี่ยวข้าว ประเพณีดั้งเดิมจะให้พวกผู้หญิงมัดข้าว พวกหนุ่ม ๆ จะเกี่ยวข้าวให้ฝ่ายผู้หญิงมัด และเกี่ยวข้าวเป็นคู่ ๆ และปกากะเหนียวถือว่่าเป็นฤดูกาลหาคู่ของหนุ่มสาว

10. ตีข้าวหรือนวดข้าวเรียกว่า “เผาปะบือ” เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วจะตากข้าว (ไลปะบือแคะ) มัดทิ้งไว้ประมาณ 3 วัน หรือ 7 วัน ขึ้นอยู่กับสภาพอากาศ เช่น อากาศดี แดดดี อาจจะตากแค่ 3 วัน หรือ 4 วัน ก่อนตีข้าวจะทำพิธี “ผูกข้อมือเรียกขวัญลงตีข้าว” (ก็ จี๊ เผาะ ลอ ปือ) ก่อนตีข้าวเสร็จแล้วจึงเริ่มลงมือตีข้าว ถ้าตีข้าวไม่เสร็จภายใน 3 วัน ต้องผูกข้อมืออีกครั้งหนึ่ง ดังนั้นในกรณีที่ไร่กว้าง การตีข้าวใช้เวลานานก็จะผูกข้อมือทุก ๆ 3 วัน จนกว่าจะเสร็จ การผูกข้อมือจะทำในไร่ ใช้ไก่อ่จำนวน 1 คู่ และเหล้า 1 ขวด ในการผูกข้อมือแต่ละครั้ง การตั้งลานตีข้าว นั้น อาจตั้งมากกว่า 1 ลาน ขึ้นกับขนาดของไร่ หากผืนใหญ่จะตั้งหลายลาน โดยจะตั้งลานวนจากขวากลับไปยังซ้ายเช่นเดียวกับการตายหญ้าและเกี่ยวข้าว ตั้งจากด้านขวาของกระท่อมวนกลับไปยังด้านซ้ายของกระท่อม ลานตีข้าวแรกที่ตั้งเรียกชื่อว่า “ลานตีข้าวคนโต” (หล่อ แหว่ โกะ๊ะ) ลานต่อ ๆ ไป เรียกว่า “ลานตีข้าวคนกลาง” (หล่อ หนุ เจอ) และลานตีข้าวสุดท้ายเรียกว่า “ลานตีข้าวคนสุดท้อง” (หล่อ เสอะ ดา) ปุ่เสื่อลงบนลานตีข้าวจากลานตีข้าวคนโตถึงลานคนสุดท้อง หันด้านที่กำหนดให้เป็นหัวเสื่อออกไปนอกรั้ว เพราะต้องการหันให้ขวัญข้าวจากนอกรั้วกลับเข้ามายังไร่ ส่วนลานตีข้าวสุดท้องหันเข้าหากระท่อม เพราะต้องการให้ขวัญข้าวกลับเข้ามาอยู่ในกระท่อม หากไม่ปูเช่นนี้จะได้ผลผลิตข้าวไม่ดี เรียกขวัญข้าวไม่กลับมา เพราะปูทางให้ไม่แน่มั่นนอน ขวัญข้าวจะสับสนและหลงทาง

หัวหน้าครอบครัวหรือหัวหน้างานจะตีข้าวคนแรก และจะทำ “พิธีลงตีข้าว” (เผาปะบือ) โดยยกฟ่อนข้าว 3 ฟ่อนขึ้นเหนือศีรษะแล้วฟาดลงบนรางตีข้าว พร้อมกับอธิษฐาน “ปรี้อ !

ข้าวเอ่ยจ้งขึ้นเถิด นกขวัญข้าว ยายแม่มายเอ่ย วันนี้อัดข้าว ข้านวดข้าว เรียกย้งให้ข้าว เรียกฉางให้ข้าว ช่วยตามหาข้าวเปลือกให้ข้าว ช่วยตามหาข้าวสารให้ข้าว เรียกขิ้นมาให้ข้าว เรียกกลับมาให้ข้าว ข้าวจากเขาหลวง ข้าวจากเขาใหญ่ ข้าวจากแดนไกล ข้าวบนต้นไม้ ข้าวบนยอดไม้ ข้าวในไต้ น้ำ ข้าวที่นกกิน ข้าวที่หนูแทะ ข้าวในปากนก ข้าวในปากหนู ข้าวในปากมด ข้าวในปากปลวก ข้าวที่พัดไปกับลม ข้าวที่ไหลไปกับน้ำ ข้าวที่เร่ร้อน ข้าวที่เพนจร ข้าวที่หลงทิศ ข้าวที่หลงทาง วันนี้อัดกลับมาอยู่ด้วยกัน กลับมาอยู่รวมกัน กลับมาให้เต็มเสื่อ กลับมาให้เต็มสาด กลับมาให้เต็มย้ง กลับมาให้เต็มฉาง กลับมาให้เต็มกระท่อม กลับมาให้เต็มเพิงพัก กลับมาให้เต็มบ้าน กลับมาให้เต็มเรือน กลับมากินเนื่ออก กลับมากินเนื่อไก่ กลับมากินหัวข้าว กลับมาดื่มหัวน้ำเถิด ปรีอ ! ข้าวเอ่ยจ้งขึ้นเถิด ปรีอ ! ข้าวเอ่ยจ้งขึ้นเถิด”

จากนั้นก็แยกข้าวขึ้นฉาง การเทข้าวต้องเททีละนิดๆ ติดต่อกันไม่ขาดสาย จะมีคนหนึ่งคอยยืนอยู่บนหลังคา คอยพัดเศษข้าว เศษฟาง ข้าวลีบ ข้าวกลวงออกไป ขณะเทข้าวก็อธิษฐานไปด้วย ให้ข้าวขิ้นย้งขึ้นฉาง ข้าวจากทุกสารทิศให้มาอยู่รวมกันให้เต็มย้งเต็มฉาง ปัจจุบันไม่มีการแยกข้าวขึ้นฉางแล้ว ข้าวเปลือกที่ได้จะตวงใส่ถุงปุ๋ยและขนด้วยรถมอเตอร์ไซด์ หรือรถยนต์ในกรณีที่อยู่ใกล้ทางรถ คนข้าวกลับไปเก็บที่บ้าน

11. พิธีอัญเชิญแม่โพสพ เรียกว่า “ชะพอโซ่” โดยการเรียกขวัญจากนกขวัญข้าว เรียกว่า “เกือ่ออโถมีซ่า” เพราะเชื่อว่าขวัญข้าวอยู่กับนก “โถมีซ่า” หรือ นกขวัญข้าว เมื่อตีข้าวแล้วเสร็จ หลังจากคนข้าวกลับบ้าน

2) ข้อมูลทั่วไปของชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บ้านขุนแม่หยอด

ชุมชนบ้านขุนแม่หยอด เป็นชุมชนกะเหรี่ยงจอร์หรือปกากะญอ มีการทำไร่หมุนเวียนทุกครัวเรือนในลักษณะผืนใหญ่รวมกัน มีการทำนา และยังทำสวนปลูกกาแฟและถั่วแดง อาชูกิจเป็นพืชเศรษฐกิจหลัก ซึ่งจากการให้ข้อมูลของนายติลก ตระกูลรุ่งอำไพ (ผู้ใหญ่บ้าน บ้านขุนแม่หยอด) ยังพบอีกว่า ที่นี้เป็นแหล่งกาแฟอาราบิก้าในระดับความสูงที่เหมาะสมและดีที่สุดในเชียงใหม่ อีกแห่งหนึ่ง โดยชาวบ้านที่อาศัยอยู่บนที่สูง การเกษตรจำเป็นสำหรับพวกเขา เพราะนั่นคือ อาชีพสำหรับเลี้ยงครอบครัว การทำการเกษตรในพื้นที่ป่าเขา แม้จะมีกฎหมายคุ้มครองพื้นที่ป่า แต่ก็ยังเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าได้ โดยไม่ทำลายป่า เป็นการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่างป่ากับคน จึงได้มีการนำกาแฟไปปลูกแซมในป่าเพื่อเพิ่มความสมบูรณ์ให้กับป่าไม้อีกทางหนึ่ง

อนึ่ง การปลูกกาแฟในป่าของชุมชนขุนแม่หยอด เป็นการปลูกโดยมีการร่วมกันเข้ามาดูแลต้นกาแฟโดยไม่ใช้สารเคมีและปุ๋ย เน้นความเป็นธรรมชาติ และมีการเก็บผลผลิตตามระยะของผลผลิตกาแฟซึ่งไม่มีการทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติของชุมชน ทั้งนี้การปลูกกาแฟของบ้านขุนแม่หยอดมีการสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีกลุ่มเยาวชนนำโดยนายพิเศษ ศิลปาชีวิไล หรือเสกหนึ่งในเยาวชนบ้านขุนแม่หยอดที่เคยออกจากชุมชนเพื่อไปหางานทำในเมือง ซึ่งตัดสินใจกลับมาดูแลครอบครัวและพัฒนาชุมชนของตนเอง ร่วมกับ ยศ ลูกชายของผู้ใหญ่บ้านบ้านขุนแม่หยอดที่หลังจากเรียนจบชั้นปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ก็กลับมาอยู่กับครอบครัว และหันมาพัฒนาชุมชนร่วมกับพ่อซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านที่นี่

หลังจากที่เด็กหนุ่มสองคน เสก และ ยศ กลับมาก็ได้เรียนรู้และศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการจัดการเรื่องกาแฟระยะหนึ่ง จึงมีการเพิ่มเติมกาแฟในระบบวนเกษตรของชุมชน โดยมีการปลูกต้นกาแฟเสริมเข้าไปในป่าชุมชน ให้ต้นกาแฟอยู่ใต้ร่มไม้ในป่าชุมชนรอบหมู่บ้านที่ชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่เก็บพืชผัก เก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งเก็บพินในพื้นที่ป่าชุมชน ชาวบ้านจึงมีอาหารและรายได้ไปพร้อม ๆ กัน

จากประเด็นดังกล่าวจะเห็นได้ว่าในชุมชนใช้หลักการ 3 ห่วง 2 เงื่อนไขของศาสตร์พระราชา มาเป็นแนวทางในการจัดการกลุ่มการปลูกกาแฟอินทรีย์บ้านขุนแม่หยอด ภายใต้ความพอเพียงและอยู่บนฐานคิดของ ปกาเกอญอ คือ การเคารพต่อป่า ตามที่ ส่าบ่อโพ ศักดิ์ประเสริฐกิจ (ผู้นำตามประเพณี หรือ ฮีโซ) กล่าวไว้ว่า “เปอเตรอโอะปวาทีเตง เปอเตรอดอะปวาก่อเตอง ปวาทีโอะ ปวาทีบะเปว ปวาก่อโอะ ปวาก่อบะเปว เกอตอดอะเปอก่อเงง เอะะบะเมะเซาะบะเดอเซ” :อย่ามัวหลงไปชื่นชมบ้านเมืองของคนอื่น พวกเขาต้องซื้อน้ำและที่ดินของตนเอง จงดูแลที่ดินบ้านเกิดของเจ้าอย่างดี เจ้าจะมีข้าวกิน และมีเสื้อผ้าสวมใส่ด้วยตนเอง

การกลับบ้านของเด็กหนุ่มทั้งสองครั้งนี้เป็นการกลับมาที่ทำให้ได้เรียนรู้อะไรมากมาย เราต้องไม่ลืมรากเหง้า เราต้องอนุรักษ์ภาษา ประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของพวกเราต่อไป ทุกสิ่งอย่างที่ถูกลบออกจากบรรพบุรุษคือภูมิปัญญา ให้เราเคารพในธรรมชาติ และอยู่กับธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน

3) การบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บ้านขุนแม่หยอด

กลุ่มผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บ้านขุนแม่หยอด เริ่มพัฒนามาจากการที่ชาวบ้านริเริ่มมีการปลูกต้นกาแฟเสริมเข้าไปในป่าชุมชน ให้ต้นกาแฟอยู่ใต้ร่มไม้ในป่าชุมชนรอบหมู่บ้านที่ชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่เก็บพืชผัก เก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งเก็บพินในพื้นที่ป่าชุมชน ชาวบ้านจึงมีอาหารและรายได้ซึ่งหลังจากที่เด็กหนุ่มสองคน เสก และ ยศ กลับมาก็ได้เรียนรู้และศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการจัดการเรื่องกาแฟนั้น จึงมีการเริ่มขยายผลการปลูกกาแฟให้มีคุณภาพและรสชาติที่ดีมีเอกลักษณ์ โดยมีการเข้าไปเรียนรู้พัฒนาการปลูกกาแฟที่ภาคใต้แล้วนำทักษะและความรู้ที่ได้มาต่อยอดพัฒนาการปลูกกาแฟในชุมชน แต่ก็ยังทำได้น้อยกว่าปริมาณที่นำออกไปจำหน่ายเป็นรายได้ของกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มนี้ ทั้งนี้การจัดตั้งกลุ่มยังเป็นลักษณะของการอุตสาหกรรมในครัวเรือนเล็ก ๆ ซึ่งมีทั้งการผลิต แปรรูป และจัดจำหน่ายเมล็ดกาแฟดิบหรือสารกาแฟก่อนที่จะนำไปสู่ขั้นการการคั่วในระดับต่าง ๆ ต่อไป โดยจากการสัมภาษณ์ เสก และ ยศ ซึ่งเป็นแกนนำในการปลูกกาแฟที่นี้กล่าวไว้ว่า “ในกระบวนการผลิตสารกาแฟนั้น คุณภาพในการทำเมล็ดกาแฟดิบหลังจากการเก็บเกี่ยวหรือการให้ได้มาซึ่งสารกาแฟ เป็นกระบวนการเริ่มต้นที่จะช่วยให้เราได้ชิมรสชาติกาแฟที่มีความหลากหลาย ทั้งกลิ่น ความขม ไปจนถึงรสชาติอมเปรี้ยวต่าง ๆ เหล่านี้ หากเป็นการผลิตที่มีคุณภาพก็จะได้เมล็ดกาแฟดิบที่สมบูรณ์แบบ รสชาติลงตัว เมื่อนำไปเข้าสู่กระบวนการคั่วบดก็จะได้กาแฟที่มีความหอมอร่อยได้อย่างเต็มที่” จากคำกล่าวนี้จึงเห็นได้ว่า เด็กทั้งสองคนมีความมุ่งมั่นที่ต้องการพัฒนากาแฟที่นี้อย่างเต็มกำลังความสามารถ และจึงได้ริเริ่มจัดตั้งกลุ่มกาแฟเล็กๆกลุ่มนี้ว่า “ฟือฟือ coffee” ซึ่งมาจากคำว่า “ปู้ย่า” ของภาษาปกาเกอญอ

สรุป ชุมชนบ้านขุนแม่หยอดเป็นหนึ่งในชุมชนนำร่องของเขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษตามมติ ครม. ลงวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ.2553 ว่าด้วยนโยบายการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงเพื่อให้การแก้ไขปัญหาเรื่องสิทธิในที่ดินและการสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยของชาวกะเหรี่ยงซึ่งแนวคิดเขตวัฒนธรรมพิเศษคือเขตคุ้มครองวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือชุมชนที่ครอบคลุมพื้นที่ที่อยู่อาศัยที่ทำกิน พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วิถีที่ตั้งอยู่บนฐานคุณค่าทางภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมควบคู่ไปกับองค์ความรู้ใหม่โดยได้รับการปกป้องคุ้มครองและยอมรับสิทธิทางกฎหมายเพื่อการดำรงอยู่ที่ยั่งยืนทางชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขอบเขตพื้นที่การทำไร่หมุนเวียนไว้ชัดเจน พื้นที่การทำไร่หมุนเวียนจึงไม่มีการขยายเพิ่มเติมในปัจจุบันแต่จำนวนแปลงเพิ่มขึ้น และขนาดแปลงไร่หมุนเวียนของครอบครัวมีขนาดเล็กลง เนื่องจากต้องแบ่งพื้นที่ให้กับลูกหลาน การถือสิทธิการใช้ที่ดินทำไร่หมุนเวียนโดยครอบครัว การหมุนจะกลับมาทำในพื้นที่เดิมของครอบครัว ในส่วนของรอบหมุนเวียนการทำไร่ของชาวบ้านที่อยู่ที่ 12 ปี มีพื้นที่หมุน 12 แปลง จากเดิมที่มีรอบหมุนเวียนยาวนานถึง 20 ปี

ชุมชนบ้านขุนแม่หยอด เป็นชุมชนกะเหรี่ยงจอร์หรือปกากะญอ มีการทำไร่หมุนเวียนทุกครัวเรือนในลักษณะผืนใหญ่รวมกัน มีการทำนา และยังทำสวนปลุกกาแฟและถั่วแดงอาซูกิเป็นพืชเศรษฐกิจหลัก จากข้อมูลยังพบอีกว่าที่นี่เป็นแหล่งกาแฟอาราบิก้าในระดับความสูงที่เหมาะสมและดีที่สุดของเชียงใหม่อีกแห่งหนึ่ง โดยชาวบ้านที่อาศัยอยู่บนที่สูง การเกษตรจำเป็นสำหรับพวกเขา เพราะนั่นคือ อาชีพสำหรับเลี้ยงครอบครัว การทำการเกษตรในพื้นที่ป่าเขา แม้จะมีกฎหมายคุ้มครองพื้นที่ป่า แต่ก็ยังเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าได้ โดยไม่ทำลายป่า เป็นการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่างป่ากับคน จึงได้มีการนำกาแฟไปปลูกแซมในป่าเพื่อเพิ่มความสมบูรณ์ให้กับป่าไม้ อีกทางหนึ่ง โดยการปลูกกาแฟในป่าของชุมชนขุนแม่หยอด เป็นการปลูกโดยมีการร่วมกันเข้ามาดูแลต้นกาแฟโดยใช้สารเคมีและปุ๋ย เน้นความเป็นธรรมชาติ และมีการเก็บผลผลิตตามระยะของผลผลิตกาแฟซึ่งไม่มีการทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติของชุมชน ทั้งนี้การปลูกกาแฟของบ้านขุนแม่หยอดมีการสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีกลุ่มเยาวชนนำโดยนายพิเศษ ศิลปาชีวิไล หรือเสกหนึ่งในเยาวชนบ้านขุนแม่หยอดที่เคยออกจากชุมชนเพื่อไปหางานทำในเมือง ซึ่งตัดสินใจกลับมาดูแลครอบครัวและพัฒนาชุมชนของตนเอง ร่วมกับ ยศ ลูกชายของผู้ใหญ่บ้านบ้านขุนแม่หยอด ที่หลังจากเรียนจบชั้นปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ก็กลับมาอยู่กับครอบครัว และหันมาพัฒนาชุมชนร่วมกับพ่อซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านที่นี่ และหลังจากที่เด็กหนุ่มสองคน เสก และ ยศ กลับมาก็ได้เรียนรู้และศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการจัดการเรื่องกาแฟระยะหนึ่ง จึงมีการเพิ่มเติมกาแฟในระบบวนเกษตรของชุมชน โดยมีการปลูกต้นกาแฟเสริมเข้าไปในป่าชุมชน ให้ต้นกาแฟอยู่ใต้ร่มไม้ในป่าชุมชนรอบหมู่บ้านที่ชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่เก็บพืชผัก เก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งเก็บฝืนในพื้นที่ป่าชุมชน ชาวบ้านจึงมีอาหารและรายได้ไปพร้อม ๆ กัน

4.2 พัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

1) ลักษณะวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงและบทบาทหน้าที่

วิสาหกิจชุมชนเป็นการนำแนวทางเศรษฐกิจชุมชน หรือแนวเศรษฐกิจพอเพียงมาพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ มีชุมชนเป็นเจ้าของ มีการดำเนินการที่มีได้มุ่งแสวงหากำไร แต่เน้นการพึ่งพาอาศัยกัน วิสาหกิจชุมชนเป็นกิจกรรมของชุมชนที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ เป็นกิจกรรมที่ไม่ซับซ้อน กระทำเพื่อทดแทน การซื้อจากตลาดทำให้ชุมชนลดค่าใช้จ่าย ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศเข้มแข็งขึ้น วิสาหกิจชุมชน มีความสำคัญในการสร้างรากฐานของประเทศ กล่าวคือ หากชุมชนในประเทศเข้มแข็ง ก็จะทำให้ประเทศ มีความมั่นคงตามไปด้วย ซึ่งจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน และกลุ่มปลูกกาแฟชุมชนขุนแม่หยอด “ฟือฟือ coffee” ซึ่งยังมีลักษณะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ หรือเฉพาะกลุ่มที่สนใจในการปลูกและผลิตกาแฟเท่านั้น ยังไม่มีลักษณะที่เป็นกลุ่มขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ ตั้งแต่อดีตยังมีลักษณะปลูกเพื่อสร้างความสมบูรณ์ในป่ามากกว่าการนำไปจำหน่าย แต่เมื่อมีการพัฒนาทางด้านสภาพสังคมและเศรษฐกิจ กาแฟจึงเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้ เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์เหมาะสำหรับการปลูกกาแฟและผลิตสารกาแฟที่ได้คุณภาพแห่งนี้ ทางชุมชนจึงได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาในลักษณะอุตสาหกรรมในครอบครัวที่ยังอิงความเป็นชุมชนขุนแม่หยอด เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นชุมชนและอัตลักษณ์ของชุมชนที่สื่อถึงความเป็นกลิ่นไอของชุมชนดั้งเดิมปกากะกอดดั้งเดิม ทั้งนี้ยังคงความเป็นธรรมชาติแบบอินทรีย์ ไร้การใช้สารเคมีทุกชนิดในการปลูก เนื่องจากเป็นการปลูกในป่า ต้องอาศัยการพึ่งพิงจากต้นไม้ใหญ่และเศษพืชและซากสัตว์เป็นอินทรีย์วัตถุจากธรรมชาติมาบำรุงต้นกาแฟตามธรรมชาติที่เป็นอยู่ ซึ่งจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ปลูกกาแฟพบว่า มีลักษณะของวิสาหกิจชุมชนบ้านขุนแม่หยอดที่เป็นลักษณะสำคัญดังนี้

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ โดยอาจมีคนนอกมีส่วนร่วมด้วยการมีส่วนร่วม ร่วมมือ และให้ความช่วยเหลือ แต่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ
2. ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน อาจอาศัยการช่วยเหลือในการแปรรูปผลผลิตจากภายนอก
3. ริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นนวัตกรรมของชุมชน เพื่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชน ซึ่งมีความรู้ภูมิปัญญา หากมีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม เกิดมีความเชื่อมั่นในตนเอง ก็จะริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ได้ด้วยตนเอง
4. มีการประยุกต์ใช้ฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ทันสมัย ผสมผสานกับความรู้ภูมิปัญญาสากล จากที่อื่น
5. มีการดำเนินการแบบบูรณาการเชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ แต่เป็นกิจกรรม ประสานผนึกกำลัง และเกื้อกูลกัน
6. มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจหลัก กล่าวคือ วิสาหกิจชุมชนจะต้องมีการเรียนรู้ การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ

7. มีการพึ่งพาตนเองเป็นเป้าหมาย กล่าวคือ วิสาหกิจชุมชนมีเป้าหมายหลักที่สำคัญที่สุด คือให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้

ทุนของวิสาหกิจชุมชนมีทั้งทุนที่เป็นเงิน และทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ดิน ป่า น้ำ ความรู้ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ความเป็นพี่น้องและความไว้วางใจกันของชุมชน ทั้งนี้เครือข่ายความสัมพันธ์ของสมาชิก ชุมชนวิสาหกิจจะใช้ทุนตนเองเป็นหลัก โดยปัจจุบันก็ยังคงเป็นไปในลักษณะดังกล่าวไม่เปลี่ยนแปลง เนื่องจากทางกลุ่มยึดหลักตามศาสตร์พระราชานในเรื่องของ ความพอเหมาะ ความพอประมาณ ทำตามที่มีและไม่ฟุ้งเฟ้อ ซึ่งเข้ากับหลักการเศรษฐกิจพอเพียงของรัชกาลที่ 9

การจัดการการผลิตของวิสาหกิจชุมชน จะต้องมีกรวางแผนการผลิต สร้างวงจรเศรษฐกิจขึ้นมาใหม่ เชื่อมโยงทุกเรื่องที่ทำให้ได้อาหาร เครื่องใช้ และต้องทำแบบประสานพลังให้เกิดผลทวีคูณ ไม่ใช่ทำเพื่อแข่งขันกันขาย โดยด้านการจัดการการตลาด วิสาหกิจชุมชนจะต้องมีเป้าหมายในการผลิตก่อนว่า ต้องผลิตเพื่อการบริโภคในครอบครัว ในชุมชนหรือระหว่างชุมชน ผลิตให้เพียงพอต่อความต้องการและจัดการผลผลิตให้ได้ก่อน หากการผลิตนั้นได้ผลดีจึงค่อยเพิ่มปริมาณการผลิต ซึ่งผลิตภัณฑ์นั้นมีความโดดเด่น มีคุณภาพดี มีลักษณะเฉพาะตัว จะสามารถนำออกสู่ท้องตลาดได้ ตลาดของวิสาหกิจชุมชนเป็นตลาดพอเพียง หมายถึง ตลาดท้องถิ่น ตลาดภายในชุมชนและระหว่างชุมชน หรือในเครือข่าย และเป็นตลาดผูกพัน หมายถึง ตลาดที่มีการตกลงหรือเซ็นสัญญาซื้อขายระหว่างกันกับร้านค้าเฉพาะกลุ่ม เป็นต้น

ถ้าหากพิจารณาถึงบทบาทของผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงแล้วนั้นพบว่า เป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกกาแฟในป่า เป็นการเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิก ซึ่งนอกจากการปลูกกาแฟขายแล้วยังสามารถนำกาแฟมาทำปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพใช้แทนการใช้ปุ๋ยเคมี สามารถประหยัดต้นทุนการทำการเกษตรได้จำนวนมาก เมื่อทำให้รายรับเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด หรือใครมีปัญหาหนี้สินก็สามารถแก้ไขปัญหานี้สินได้เร็วขึ้นตามมานั่นเอง

2) การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง

หากกล่าวถึงการดำเนินการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง ภายใต้โครงการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรเพื่อให้ได้ตามมาตรฐาน โดยการแปรรูปกาแฟของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตและแปรรูปกาแฟบ้านขุนแม่หยอด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบันนั้นประธานวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงบ้านขุนแม่หยอด เล่าถึงที่มาของกาแฟภายใต้ชื่อผลิตภัณฑ์ “ฟือฟือ coffee” ว่าเป็นการรวมกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกกาแฟอยู่แล้วในบ้านขุนแม่หยอด ปลูกสืบทอดจากรุ่นปู่ย่ามาเป็นเวลาเกือบ 50 ปี โดยลักษณะการขายเป็นแบบผลสด กับกาแฟกะลาเท่านั้น ไม่มีการแปรรูปออกมาเป็นผลิตภัณฑ์ หลังจากที่ทำจำหน่ายในลักษณะดังกล่าวมาระยะหนึ่งและเป็นที่รู้จัก จึงได้จัดตั้งกลุ่มกาแฟและวิสาหกิจในปีเดียวกันซึ่งได้จดทะเบียนในลักษณะของผู้ปลูกและจำหน่ายกาแฟดิบบ้านขุนแม่หยอด ซึ่งเป้าหมายของกลุ่มวิสาหกิจนี้เพื่อพัฒนาและยกระดับกาแฟที่อยู่ในพื้นที่ให้เกิดมูลค่าที่สูงที่สุด ทางกลุ่มจึงเลือกที่จะทดลองทำเป็นบรรจุภัณฑ์ผลิตภัณฑ์เมล็ดกาแฟคั่ว เมล็ดกาแฟคั่วบด เมล็ดกาแฟคั่วดริป ปัจจุบันมีช่องทางจำหน่ายหลากหลายทั้งออนไลน์และออฟไลน์ที่เป็นร้านค้ากาแฟที่ไปเสนอขาย อีกกลุ่มเป็นกาแฟสารของชุมชนที่ส่งให้กับโรงคั่ว อื่น ๆ ที่ต้องการเมล็ดสารจากกลุ่ม จึงผลิตเป็นแบรนด์ “ฟือฟือ coffee” ออกมาทดลอง

ทั้งนี้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนดังกล่าว ได้พัฒนาระบบการปลูกกาแฟอินทรีย์ให้ได้ตามมาตรฐาน มีสถานที่ในการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์และจัดเก็บเมล็ดพันธุ์ให้เป็นไปตามมาตรฐาน และเพื่อพัฒนาโรงแปรรูปกาแฟให้มีกระบวนการผลิตสินค้าเกษตรตามมาตรฐาน ที่สอดคล้องตามมาตรฐานสินค้าเกษตร เรื่อง เมล็ดกาแฟอาราบิกา (มกษ. 5701-2561) หลักเกณฑ์การปฏิบัติ: หลักการทั่วไปเกี่ยวกับ สุขลักษณะอาหาร (มกษ. 9023-2550) เกษตรอินทรีย์ เล่มที่ 1: การผลิต การแปรรูป แสดงฉลาก และจำหน่ายผลิตผลและผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ (มกษ. 9000 เล่ม 1-2552) โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาระบบการผลิตโรงคัดเมล็ดพันธุ์กาแฟดิบ และแปรรูปกาแฟให้ได้มาตรฐานมีความพร้อมเพื่อยื่นขอการรับรอง เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้และขยายผลในการให้คำปรึกษา แก่ผู้ประกอบการรายอื่น ๆ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในเรื่องคุณภาพสินค้าเกษตรในชุมชนให้ยั่งยืนต่อไป

3) กระบวนการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ปลูกกาแฟดังกล่าวพบว่า กระบวนการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงชุมชนบ้านขุนแม่หยอดในปัจจุบันมีกระบวนการและขั้นตอนดังนี้

1 สร้างการรับรู้และความเข้าใจ และส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตกาแฟ

1) ประชุมชี้แจงและสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับรายละเอียดและขั้นตอนการดำเนินงานโครงการ และ คัดเลือกเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟที่มีความสนใจในการเข้าร่วมโครงการ และยินดีปฏิบัติตามเงื่อนไข ข้อกำหนด ตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ พร้อมทั้งประชาสัมพันธ์และทำความเข้าใจกับเกษตรกรให้ใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกในที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์

2) รวมกลุ่มเกษตรกรที่มีความสนใจในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และ/หรือมีการจำหน่ายผลผลิตกาแฟ (ผลเชอรี่ กาแฟกะลา และ/หรือสารกาแฟ) เช่น กลุ่มส่งเสริมการผลิตวิสาหกิจชุมชน กลุ่มเกษตรกร หรือ สหกรณ์ ฯลฯ ในลักษณะเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

3) จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ ผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาศักยภาพเกษตรกรสมาชิกในกลุ่ม ประกอบด้วย การวิเคราะห์สภาพพื้นที่ สภาพการผลิต และ สภาพการตลาดของกลุ่มทั้งด้านที่เป็นจุดแข็ง (เพื่อการพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นต่อไป) และด้านที่เป็นจุดอ่อน (เพื่อแก้ไข ปัญหา) และระดมความคิดเห็นเพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตที่เหมาะสมกับพื้นที่ ทั้งนี้อาจเชิญผู้เกี่ยวข้อง เช่น ผู้รับซื้อ ผู้รวบรวม ผู้แปรรูป เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวที เพื่อให้มีการพิจารณาอย่าง รอบด้าน

4) ถ่ายทอดความรู้ตามประเด็นที่ได้จากการวิเคราะห์สภาพการปลูกกาแฟของกลุ่มเพื่อนำไปใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกาแฟ โดยเลือกแนวทางการพัฒนา/ประเด็นความรู้ที่มีความสำคัญ/จำเป็นเร่งด่วน ตัวอย่างเช่น

- การปลูกทดแทนสวนเก่าและพื้นที่ใหม่ ประเด็นความรู้ เช่น การคัดเลือกพันธุ์ดี การผลิตต้นกาแฟ พื้นเมืองพันธุ์ดี การผลิตต้นพันธุ์กาแฟด้วยวิธีเสียบยอด การปรับปรุงบำรุงดิน การดูแลรักษาและจัดการสวนกาแฟ

- การฟื้นฟูสวนกาแฟเสื่อมโทรม ประเด็นความรู้ เช่น การตัดฟันต้นกาแฟ การเปลี่ยนพันธุ์ดี ในต้นกาแฟเดิมด้วยวิธีเสียบยอด การปรับปรุงบำรุงดิน การดูแลรักษาและจัดการสวนกาแฟ

- การพัฒนาคุณภาพกาแฟ ประเด็นความรู้ เช่น การดูแลรักษาและจัดการสวนกาแฟ การป้องกัน กำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน การเก็บเกี่ยวผลผลิต วิทยาการหลังการเก็บเกี่ยว (การผลิตกาแฟกะลา การผลิตสาร กาแฟ การบรรจุ การเก็บรักษา ฯลฯ)

- การลดต้นทุนการผลิตกาแฟ ประเด็นความรู้ เช่น การเลือกและใช้ปัจจัยการผลิตที่เหมาะสม การวิเคราะห์ดินและปรับปรุงบำรุงดินตามค่าวิเคราะห์ดิน การทำปุ๋ยหมักจากเปลือกกาแฟ เป็นต้น

2 จัดทำข้อมูลทะเบียนเกษตรกรผู้ปลูก ประกอบด้วย ชื่อ - สกุล ของเกษตรกร หมายเลขบัตร ประจำตัวประชาชน 13 หลัก ที่ตั้งแปลง และข้อมูลพื้นฐานผู้ปลูกกาแฟ ประกอบด้วย อายุต้น พื้นที่ปลูก พื้นที่ให้ผล ผลิต ผลผลิตที่คาดว่าจะได้รับในแต่ละปีการผลิต การจำหน่ายผลผลิต เป็นต้น

3 จัดทำแปลงเรียนรู้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกาแฟ ดังนี้

1) คัดเลือกเกษตรกรที่มีความสนใจในการจัดทำแปลงเรียนรู้ และเป็นผู้นำที่มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้

2) คัดเลือกพื้นที่ปลูกกาแฟที่มีศักยภาพ เช่น พื้นที่ซึ่งเคยเป็นจุดเรียนรู้ดูงานพื้นที่ที่มีสภาพพื้นที่ เหมาะสมต่อการพัฒนาการผลิตกาแฟ และ/หรือพื้นที่ส่งเสริมตามความร่วมมือระหว่างภาครัฐบาลและเอกชน มี แหล่งน้ำการคมนาคมสะดวก โดยมีพื้นที่ 2 ไร่ เพื่อจัดทำแปลงเรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกาแฟ โดยรัฐ สนับสนุนค่าวัสดุอุปกรณ์ปรับปรุงบำรุงดิน เช่น ปุ๋ยเชิงเดี่ยว ปุ๋ยอินทรีย์ วัสดุทำปุ๋ยหมักจากเปลือกกาแฟ วัสดุตัดฟัน ต้นกาแฟ ฯลฯ เป็นต้น

4 จัดอบรมให้กับเกษตรกรเรื่อง การส่งเสริมการปลูกกาแฟอินทรีย์และการแปรรูป เป็นการระดมความคิดเห็นผู้เกี่ยวข้องในทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ผู้แทนสถาบันเกษตรกร ผู้ประกอบการ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล แนวคิด ความรู้ และประสบการณ์เกี่ยวกับกาแฟในด้านต่าง ๆ เพื่อหาแนวทางในการพัฒนารวมถึงให้คำแนะนำปรึกษาแก่เกษตรกร

สรุป วิสาหกิจชุมชนกลุ่มปลูกกาแฟชุมชนขุนแม่หยอด “ฟือพี coffee” ซึ่งยังมีลักษณะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ หรือเฉพาะกลุ่มที่สนใจในการปลูกและผลิตกาแฟเท่านั้น ยังไม่มีลักษณะที่เป็นกลุ่มขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ ตั้งแต่อดีตยังมีลักษณะปลูกเพื่อสร้างความสมบูรณ์ในป่ามากกว่าการนำไปจำหน่าย แต่เมื่อมีการพัฒนาทางด้านสภาพสังคมและเศรษฐกิจ กาแฟจึงเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้ เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์เหมาะสำหรับการปลูกกาแฟและผลิตสารกาแฟที่ได้คุณภาพแห่งหนึ่ง ทางชุมชนจึงได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาในลักษณะอุตสาหกรรมในครอบครัวที่ยังอิงความเป็นชุมชนขุนแม่หยอด เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นชุมชนและอัตลักษณ์ของชุมชนที่สื่อถึงความเป็นกลิ่นไอของชุมชนดั้งเดิมปกากะอู๋ดั้งเดิม ทั้งนี้ยังคงความเป็นธรรมชาติแบบอินทรีย์ ไร่การใช้สารเคมีทุกชนิดในการปลูก เนื่องจากเป็นการปลูกในป่า ต้องอาศัยการพึ่งพิงจากต้นไม้ใหญ่และเศษพืชและซากสัตว์เป็นอินทรีย์วัตถุจากธรรมชาติมาบำรุงต้นกาแฟตามธรรมชาติ

ที่เป็นอยู่ซึ่งทุนของวิสาหกิจชุมชนบ้านขุนแม่หยอดมีทั้งทุนที่เป็นเงิน และทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ดิน ป่า น้ำ ความรู้หรือ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ความเป็นพี่น้องและความไว้วางใจกันของชุมชน ทั้งนี้เครือข่ายความสัมพันธ์ของสมาชิก ชุมชนวิสาหกิจจะใช้ทุนตนเองเป็นหลักโดยปัจจุบันก็ยังคงเป็นไปในลักษณะดังกล่าวไม่เปลี่ยนแปลง เนื่องจากทางกลุ่มยึดหลักตามศาสตร์พระราชานในเรื่องของความพอเหมาะ ความพอประมาณ ทำตามที่มีและไม่ฟุ้งเฟ้อ ซึ่งเข้ากับหลักการเศรษฐกิจพอเพียงของรัชกาลที่ 9 ซึ่งบทบาทของผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงของชุมชนขุนแม่หยอด เป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกกาแฟในป่า เป็นการเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิก ซึ่งนอกจากการปลูกกาแฟขายแล้วยังสามารถนำกากกาแฟมาทำปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพใช้แทนการใช้ปุ๋ยเคมี สามารถประหยัดต้นทุนการทำเกษตรได้จำนวนมาก เมื่อทำให้รายรับเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดหรือใครมีปัญหาหนี้สินก็สามารถแก้ไขปัญหาหนี้สินได้เร็วขึ้นตามมานั่นเอง

เนื่องจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม จึงมีการดำเนินการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง ภายใต้โครงการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรเพื่อให้ได้ตามมาตรฐาน โดยการแปรรูปกาแฟของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตและแปรรูปกาแฟบ้านขุนแม่หยอด โดยมีการพัฒนาระบบการปลูกกาแฟอินทรีย์ให้ได้ตามมาตรฐาน มีสถานที่ในการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์และจัดเก็บเมล็ดพันธุ์ให้เป็นไปตามมาตรฐาน และเพื่อพัฒนาโรงแปรรูปกาแฟให้มีกระบวนการผลิตสินค้าเกษตรตามมาตรฐาน ที่สอดคล้องตามมาตรฐานสินค้าเกษตรเรื่อง เมล็ดกาแฟอาราบิก้า หลักเกณฑ์การปฏิบัติ หลักการทั่วไปเกี่ยวกับสุขลักษณะอาหาร การผลิต การแปรรูป แสดงฉลาก และจำหน่ายผลิตผลและผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาระบบการผลิตโรงคัดเมล็ดพันธุ์กาแฟดิบและแปรรูปกาแฟให้ได้มาตรฐาน มีความพร้อมเพื่อยื่นขอการรับรองเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้และขยายผลในการให้คำปรึกษา แก่ผู้ประกอบการรายอื่น ๆ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในเรื่องคุณภาพสินค้าเกษตรในชุมชนให้ยั่งยืนต่อไป ทั้งนี้กระบวนการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงชุมชนบ้านขุนแม่หยอดในปัจจุบันมีกระบวนการและขั้นตอนได้แก่

- 1 สร้างการรับรู้และความเข้าใจ และส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตกาแฟ
- 2 จัดทำข้อมูลทะเบียนเกษตรกรผู้ปลูก
- 3 จัดทำแปลงเรียนรู้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกาแฟ ดังนี้
- 4 จัดอบรมให้กับเกษตรกรเรื่อง การส่งเสริมการปลูกกาแฟอินทรีย์ และการแปรรูปเป็นการระดมความคิดเห็นผู้เกี่ยวข้องในทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ส่งเสริม การเกษตร ผู้แทนสถาบันเกษตรกร ผู้ประกอบการ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล แนวคิด ความรู้ และประสบการณ์เกี่ยวกับกาแฟในด้านต่าง ๆ เพื่อหาแนวทางในการพัฒนารวมถึงให้คำแนะนำปรึกษาแก่เกษตรกร

หากพิจารณาบทสรุปดังกล่าวพบว่า การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงสอดคล้องกับหลักการสำคัญของศาสตร์พระราชาอันได้แก่ การศึกษาข้อมูลให้เป็นระบบ การระเบิดจากภายใน กล่าวคือจะทำการใด ๆ ต้องเริ่มจากคนที่เกี่ยวข้องเสียก่อน ต้องสร้างความเข้มแข็งจากภายในให้เกิดความเข้าใจและอยากทำ ไม่ใช่การสั่งให้ทำ คนไม่เข้าใจก็อาจจะไม่ทำก็เป็นได้ ในการทำงานนั้นอาจจะต้องคุยหรือประชุมกับลูกน้อง เพื่อนร่วมงาน หรือคนในทีม

เสียก่อน เพื่อให้ทราบถึงเป้าหมายและวิธีการต่อไป มีกระบวนการทำตามลำดับขั้น เข้าใจภูมิสังคม ภูมิศาสตร์ สังคมศาสตร์ของชุมชน ซึ่งการพัฒนาใด ๆ ต้องคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศของบริเวณนั้นว่า เป็นอย่างไร ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน การพัฒนาจะต้อง เป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ เข้าใจหลักการของการพัฒนา เน้นการมีส่วนร่วมให้ประชาชนหรือเจ้าหน้าที่ทุกระดับได้มาร่วมแสดงความคิดเห็น การระดม สติปัญญาและประสบการณ์อันหลากหลายมาอำนวยความสะดวกการบริหารงานให้ประสบผลสำเร็จที่ สมบูรณ์ และต้องยึดประโยชน์ส่วนรวม ใช้แนวทางการพึ่งพาตนเองตามแนวพระราชดำริ เพื่อการ แก้ไขปัญหาในเบื้องต้นด้วยการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อให้มีความแข็งแรงพอที่จะดำรงชีวิตได้ ต่อไปตามสภาพแวดล้อมและสามารถพึ่งตนเองได้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่อยู่ใน หลวงรัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานไว้

4.3 นำเสนอรูปแบบการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟ อินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

1) รูปแบบการปลูกกาแฟอินทรีย์รักษาป่า

รูปแบบการปลูกกาแฟอินทรีย์รักษาป่าของชุมชนบ้านขุนแม่หยอด ปัจจุบันยังอาศัยการ ปลูกแซมในป่าชุมชน ซึ่งการปลูกกาแฟแบบใต้ร่มเงา หรือที่เรียกว่า Shade-Grown Coffee เป็นการ ทำไร่กาแฟโดยที่ปลูกต้นกาแฟไว้ใต้ร่มเงาต้นไม้ใหญ่ ไม่ต้องรับแสงแดดเต็มที่ ถึงแม้ว่าวิธีนี้จะให้ ผลผลิตช้า แต่จะทำให้กาแฟยืนต้น ผลผลิตมีคุณภาพ และให้ผลผลิตในระยะยาวได้ดีกว่าการปลูกไว้ เดี่ยว ๆ มีการปลูกทดแทนสวนเก่าและพื้นที่ใหม่ มีการผลิตต้นพันธุ์กาแฟด้วยวิธีเสียบยอด การปรับปรุงบำรุงดิน การดูแลรักษาและจัดการสวนกาแฟ การฟื้นฟูสวนกาแฟเสื่อมโทรม การตัดฟัน ต้นกาแฟ การปรับปรุงบำรุงดิน การดูแลรักษาและจัดการสวนกาแฟ เน้นการพัฒนาคุณภาพกาแฟ มีการป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน ทั้งนี้การปลูกกาแฟในป่ายังเป็นการลดต้นทุนการผลิต กาแฟ เช่น การเลือกและใช้ปัจจัยการผลิตที่เหมาะสม การปรับปรุงบำรุงดินโดยปุ๋ยหมักจากเปลือก กาแฟ ไม่มีสารพิษและยังเป็นประโยชน์ต่อสภาพดินในป่าเป็นต้น จากข้อมูลดังกล่าวทางผู้วิจัยเห็นว่า ควรมีการพัฒนาการปลูกกาแฟให้เกิดประโยชน์สูงสุดให้กับป่าในชุมชน โดยมีการจัดระบบการปลูกให้ เหมาะสมกับอาณาเขต และลักษณะต่าง ๆ ในป่า เพื่อช่วยสร้างความชุ่มชื้น ความอุดมสมบูรณ์ให้กับ ระบบนิเวศน์ โดยเสนอเป็น “โมเดลพลิกฟื้นผืนป่า คู่กับพลิกชีวิต” คือคำตอบการหารายได้จากการ ปลูกเมล็ดกาแฟอินทรีย์ขาย เลี้ยงปากท้อง คู่กับการปลูกไม้ใหญ่ให้ร่มเงา เพิ่มความชุ่มชื้นให้กับหน้า ดิน จะทำให้มีพื้นที่ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์รักษาป่าเพิ่มมากขึ้น และเป็นอีกผลิตภัณฑ์ที่เป็นเมล็ดกาแฟ ดิบภายใต้แบรนด์ “ฟือพี coffee” ทั้งนี้โมเดลดังกล่าวเป็นผลของการพิจารณาจากโครงสร้างการเพิ่ม มูลค่าด้วยการแปรรูปกาแฟดังนี้

ตารางภาพที่ 4.4 การเพิ่มมูลค่าด้วยการแปรรูปผลิตภัณฑ์

โดยในกระบวนการ “โมเดลพลิกฟื้นผืนป่า คู่กับพลิกชีวิต” นั้นเรื่องราวของกาแฟสร้างแบรนด์โดยไม่มีหน้าร้าน แต่ทำให้คนรู้จัก และกระจายสินค้าได้ในวงกว้างในระดับพรีเมียม จากการศึกษาเครือข่ายพันธมิตร ที่มีจิตวิญญาณห่วงหาพันผืนป่า มีความรักที่จะคืนผืนป่าให้กับประเทศ หลังจากที่มีสร้างชุมชนต้นแบบของการบริหารจัดการคนอยู่ร่วมกับป่า จนได้กาแฟบริสุทธิ์รสชาติดี มีคุณภาพ สร้างเศรษฐกิจให้กับชุมชน และยังคงความเขียวพื้นที่ป่าในชุมชนได้ เมื่อพัฒนาห่วงโซ่ชุมชนการผลิตกาแฟ และรักษผืนป่าเป็นห่วงโซ่ต้นน้ำ จึงต้องขยายด้านล่าง หมายถึง คนปลายน้ำ ช่องทางการจำหน่ายให้เข้าถึงผู้บริโภค โดยเฉพาะคนเมือง ผู้ที่ไม่ได้ดูแลแหล่งน้ำและผืนป่าโดยตรง แต่สามารถมีส่วนร่วมสร้างคุณค่าและคืนผืนป่าได้จากการเลือกบริโภค “ฟิอพี coffee” กาแฟดั้งเดิมของปู่ย่าบ้านขุนแม่หยอด โดยจะต้องมีการวางแผนการตลาดในการนำไปสู่ผู้ประกอบการ เป็นผู้รับซื้อผลผลิตไปแปรรูปสร้างมูลค่าเพิ่มและต่อยอด พร้อมขับเคลื่อนแบรนด์ร่วมพลิกฟื้นผืนป่าให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ ส่งต่อให้กับรุ่นลูกหลาน ทั้งนี้จะต้องประกอบกับการจัดทำโครงการ ส่งเสริมการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกาแฟเพื่อความยั่งยืน เพื่อพัฒนาเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์ ให้มีความรู้และทักษะในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การพัฒนาคุณภาพ ผลผลิต การแปรรูป และการเพิ่มมูลค่าสินค้ากาแฟ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค และเพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟมีองค์ความรู้ในการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจกาแฟอย่างแท้จริงและยั่งยืน ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกาแฟ สามารถนำความรู้ที่ได้ไป ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตกาแฟ พร้อมทั้งผลิตกาแฟที่มีคุณภาพตามความต้องการของตลาด และมีความพร้อมใน การเตรียมเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการธุรกิจกาแฟ โดยมีกิจกรรมดังต่อไปนี้

1 เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การพัฒนาคุณภาพผลผลิต การแปรรูป และการเพิ่มมูลค่าสินค้ากาแฟ

1.1 ถ่ายทอดความรู้ให้เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟในชุมชน โดยมีประเด็นเกี่ยวกับ เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การพัฒนาคุณภาพผลผลิต การแปรรูป และการเพิ่มมูลค่าสินค้า ดังนี้ - การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกาแฟ ได้แก่ ระบบการผลิตกาแฟเพื่อเข้าสู่มาตรฐาน GAP และ Organic การปลูกพืชแบบผสมผสานในระบบนิเวศน์กาแฟ

-การพัฒนาคุณภาพผลผลิต ได้แก่ การสร้างอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น (GI) เพื่อเพิ่มมูลค่าของกาแฟ

- การแปรรูป และการเพิ่มมูลค่าสินค้า ได้แก่ การพัฒนาทักษะการแปรรูปและการสร้าง มูลค่ากาแฟ เช่น การพัฒนากาแฟพรีเมียม/กาแฟพิเศษ เป็นต้น การท่องเที่ยวเชิงเกษตรวิถีชุมชนแบบเส้นทาง เชื่อมโยง (Coffee Route)

1.2 ศึกษาดูงานกลุ่มผู้ผลิตกาแฟที่มีศักยภาพและประสบความสำเร็จ - จัดกิจกรรมศึกษาดูงานกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตกาแฟที่ประสบความสำเร็จ เพื่อเป็นการ เรียนรู้เกี่ยวกับการพัฒนาการผลิตกาแฟแบบครบวงจร

1.3 จัดทำแปลงเรียนรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการสวนกาแฟในป่าและสนับสนุนปัจจัยการผลิต

- สำนักงานเกษตรจังหวัด/อำเภอ คัดเลือกเกษตรกรและพื้นที่ที่มีศักยภาพ เพื่อจัดทำแปลงเรียนรู้ให้สอดคล้องกับแผนการพัฒนา

2 ส่งเสริมและพัฒนาให้เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟมีองค์ความรู้ในการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจกาแฟอย่างแท้จริงและยั่งยืน มีการจัดการองค์กรให้อยู่ในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน เพื่อจัดทำเป็นศูนย์พัฒนาและเรียนรู้การผลิตกาแฟดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งมีการดำเนินการตามหลักวิธีการทางศาสตร์พระราชฯ ข้อ 2. พึ่งพาตนเองได้ (Self-reliance) โดยพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเน้นว่าการพัฒนาต้องทำให้ประชาชนพึ่งพาตนเองได้ ทรงโปรดให้ประชาชนทำอะไรได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากรัฐ ทั้งนี้ได้เน้นเรื่องของการพึ่งพาตนเองเอาไว้ว่า ...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อนโดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับ โดยในการสร้างความเจริญก้าวหน้านี้ ควรอย่างยิ่งที่จะค่อยสร้างค่อยเสริมทีละเล็กทีละน้อยให้เป็นลำดับ ให้เป็นการทำไปพิจารณาไป และปรับปรุงไป ไม่ทำด้วยอาการเร่งรีบตามความกระหายที่จะสร้างของใหม่เพื่อความแปลกใหม่ เพราะความจริงสิ่งใหม่ใหม่ๆ นั้นไม่มี สิ่งใหม่ทั้งปวงย่อมสืบเนื่องมาจากสิ่งเก่าและต่อไปย่อมจะต้องกลายเป็นสิ่งเก่า... ทรงโปรดความเรียบง่ายและพึ่งพาตนเองได้ ดังที่ได้พระราชทานพระราชดำริ "การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก" ปล่อยให้ธรรมชาติช่วยในการฟื้นฟูธรรมชาติ หรือแม้กระทั่ง "การปลูกป่า 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง" ได้แก่ ปลูกไม้เศรษฐกิจ ไม้ผลและไม้พิน นอกจากนี้ได้ประโยชน์ตามประเภทของการปลูกแล้วยังช่วยสร้างความชุ่มชื้นให้แก่ พื้นดินด้วย พระองค์จึงทรงเข้าใจธรรมชาติและมนุษย์ที่อยู่อย่างเกื้อกูลกัน ทำให้คนอยู่ร่วมกับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน แนวพระราชดำรินี้ในเรื่องการพึ่งพาตนเองได้ ปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ ไม่เร่งร้อนจะพัฒนาโดยการยึดยึดเทคโนโลยีต่าง ๆ หรือเงินเข้าไปในการพัฒนาก็สะท้อนออกมาอย่างชัดเจนในเรื่องของการปลูกป่าดังพระราชดำริเกี่ยวกับการปลูกป่าในหลายโอกาสดังนี้

"...ที่ป่านั้นไว้ 5 ปี ตรงนั้นไม่ต้องทำอะไรเลย แต่ป่าเจริญเติบโตเป็นป่าสมบูรณ์ โดยไม่ต้องปลูกสักต้นเดียว คือว่าการปลูกป่า นั้น สำคัญอยู่ที่ปล่อยให้เขาขึ้นเอง..."

“ถ้าเลือกได้ที่ที่เหมาะสมแล้ว ก็ทิ้งป่านั้นไว้ตรงนั้น ไม่ต้องไปทำอะไรเลย ป่าจะเจริญเติบโตขึ้นมาเป็นป่าสมบูรณ์โดยไม่ต้องไปปลูกเลยสักต้นเดียว”

“ไม่ไปปลักรูปป่าหรือต่อแยะต้นไม้เพียงแต่คุ้มครองให้ขึ้นเองได้เท่านั้น...”

“ในสภาพป่าเต็งรังป่าเสื่อมโทรมไม่ต้องทำอะไรเพราะต่อไม้ก็จะแตกกิ่งออกมาอีกถึงแม้ต้นไม้สวยแต่ก็เป็นต้นไม้ใหญ่ได้”

อนึ่งในการเสนอรูปแบบการปลูกกาแฟอินทรีย์รักษาป่าดังกล่าวนั้น ได้สอดคล้องกันกับงานวิจัยของภุริพัฒน์ แก้วศรี (2561) ได้วิจัยเรื่อง การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนวารี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพการบริหารจัดการของกลุ่มวิสาหกิจฯ มีการจัดโครงสร้างการบริหารที่ชัดเจน ปัจจัยหลักสำคัญของการรวมกลุ่มคือผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่สมาชิกได้รับ ที่ตั้งของพื้นที่เอื้อต่อการผลิตกาแฟอินทรีย์ ควบคู่กับการรักษาป่า และมีการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ส่วนปัญหาสำคัญคือ ข้อจำกัดด้านงบประมาณ ไม่มีตลาดภายนอกรองรับ การขาดความรู้ 2) แนวทางการแก้ไขปัญหา คือการหาตัวแบบหรือแนวทางการบริหารจัดการกลุ่มที่ประสบผลสำเร็จ เสาะแสวงหาวิธีการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์กาแฟ การรักษามาตรฐานของราคา สำรวจความต้องการของสมาชิก ทำการแปรรูปผลผลิตพัฒนา เทคโนโลยี สร้างฐานการเรียนรู้ของชุมชน และวิธีการและกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน 3) แนวทางการพัฒนาศักยภาพ คือการปรับปรุงกระบวนการในการผลิตการปรับปรุงด้านการตลาด การสืบทอดวิถีชีวิตการปลูกกาแฟ การเพิ่มระบบสวัสดิการ อีกทั้งยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของปิยะนุช สิ้นันตา (2557) และคณะได้วิจัย เรื่อง การจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพการผลิตกาแฟ และคุณภาพของกาแฟชุมชนบ้านสันเจริญ ตำบลผาทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ผลการศึกษาพบว่า 1) ความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลของเกษตรกรบ้านสันเจริญ ถูกระบุและยกระดับความรู้ออกมาเป็นความรู้ที่เปิดเผยชัดแจ้ง สามารถจับต้อง ศึกษา และพัฒนาได้ เมื่อผ่านกระบวนการจัดการความรู้ มีเวทีสำหรับการบ่งชี้ความรู้ ชุดค้น รวบรวม จัดหมวดหมู่ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ แบ่งปัน ประสพการณ์เกี่ยวกับกระบวนการผลิต การรักษาและพัฒนาคุณภาพของกาแฟ ตั้งแต่กระบวนการปลูก ได้แก่ การคัดสรรพันธุ์ การดูแลบำรุงรักษา การเก็บผลผลิตกระบวนการแปรรูปกาแฟ ได้แก่ ขั้นตอนการล้าง การหมัก การกะเทาะเปลือก การสีสารกาแฟ การคั่ว การบด การชง จนถึงกระบวนการบริหารจัดการการตลาด การจำหน่ายผลผลิตกาแฟในรูปแบบ ต่าง ๆ ทั้งผลกาแฟเชอรี่ กาแฟกะลา กาแฟสาร กาแฟคั่วบด และเครื่องดื่มกาแฟสด 2) การเสริมสร้างศักยภาพการผลิตกาแฟ และคุณภาพของกาแฟ ต้องเพิ่มขีดความสามารถด้านการแปรรูป การรักษาคุณภาพของผลิตภัณฑ์กาแฟให้อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานของตลาด การคัดเกรดตามเกณฑ์สากล มาตรฐานความขึ้นการผลิตตามหลักสุขอนามัย การเก็บรักษา ผลผลิตที่เหมาะสม และพัฒนาด้านการบริหารจัดการกิจการได้แก่ การตั้งเกณฑ์เพื่อควบคุมวัตถุดิบที่ป้อนเข้า กระบวนการแปรรูป การเรียนรู้กลไกการตลาด การเพิ่มอำนาจในการต่อรองกับคู่ธุรกิจ เพิ่มความรู้สึกรับรู้ของการเป็นเจ้าของ สร้างความสามัคคี กลมเกลียว ความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของสมาชิก ยึดหลักความโปร่งใส บริสุทธิ์ ยุติธรรมตามหลักธรรมาภิบาล และ 3) การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีส่วนในการกระตุ้นให้กลุ่มเกษตรกร

รับรู้และตระหนักถึงความสำคัญของการเพิ่ม และพัฒนาศักยภาพของตนเองและกลุ่มด้วยการยกระดับความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลแต่ละคน แบ่งปันแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกันและเปิดโอกาสให้เกษตรกรทุกคนของบ้านสันเจริญเข้ามามีส่วนร่วม

กิจกรรม/ขั้นตอน	ระยะเวลาปฏิบัติงานโครงการ 1 ปี											
	ปี 2564			ปี 2565								
	ต.ค.64	พ.ย.64	ธ.ค.64	ม.ค.64	ก.พ.64	มี.ค.64	เม.ย.64	พ.ค.64	มิ.ย.64	ก.ค.64	ส.ค.64	ก.ย.64
1. เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การพัฒนาคุณภาพผลผลิต การพัฒนาคุณภาพผลผลิตการแปรรูป และการเพิ่มมูลค่าสินค้ากาแฟ												
1.1 ถ่ายทอดความรู้ให้เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ ในเรื่องของการพัฒนาการปลูก เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตคุณภาพผลผลิต การแปรรูปการเพิ่มมูลค่าสินค้า และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	↔											
1.2 ศึกษาดูงานกลุ่มผู้ผลิตกาแฟที่มีศักยภาพและประสบความสำเร็จ				↔								
2. ส่งเสริมและพัฒนาให้เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟมีองค์ความรู้ในการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจ สินค้ามีแพคเกจ มีการตลาด และนำไปสู่การจัดตั้งวิสาหกิจในแบรนด์ชุมชน									↔			
3. ติดตามและประเมินผลการดำเนินโครงการ	↔											

ตารางภาพที่ 4.5 แผนโครงการส่งเสริมการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกาแฟเพื่อความยั่งยืน

รูปแบบแหล่งเรียนรู้การจัดการและการอนุรักษ์ โดยใช้พื้นที่วัฒนธรรมพิเศษว่าด้วยนโยบายแนว การฟื้นฟูวิถีชีวิตกระเหรี่ยง ตามหลักความพอเพียง 3 ท่วง 2 เงื่อนไข

รูปแบบแหล่งเรียนรู้การจัดการและการอนุรักษ์ โดยใช้พื้นที่วัฒนธรรมพิเศษว่าด้วย การนโยบายแนวการฟื้นฟูวิถีชีวิตกระเหรี่ยง ตามหลักความพอเพียง 3 ท่วง 2 เงื่อนไข นั้น ทางผู้วิจัยได้ รวบรวมข้อมูลมาสรุปเป็นรูปแบบแหล่งเรียนรู้ดังกล่าวไว้ดังนี้

ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมของวิสาหกิจ ชุมชนกาแฟอินทรีย์รักษาป่าบ้านขุนแม่หยอด ควรมีการปรับปรุงกระบวนการในการผลิต โดยการเพิ่ม ศักยภาพในการผลิตด้านเทคโนโลยีเพื่อช่วยสร้างมูลค่าผลผลิต และการปรับปรุงด้านการตลาดโดย การสร้างตราสัญลักษณ์ของกลุ่มเพื่อสร้างความน่าสนใจให้กับผลิตภัณฑ์ ส่งเสริมและสนับสนุนการสืบ ทอดวิถีชีวิตการปลูกกาแฟเพื่อพัฒนาชุมชนให้เติบโตอย่างต่อเนื่อง ภายใต้แนวคิดกาแฟอินทรีย์ จัดเพิ่ม ระบบสวัสดิการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟอินทรีย์รักษาป่าบ้านขุนแม่หยอด และสร้างแนวทางการ พัฒนาแบบคู่ขนานการจัดทำวิสาหกิจอย่างเต็มรูปแบบของโดยคนในชุมชนเอง ผ่านกระบวนการใช้ องค์ความรู้ที่ได้รับในห้วงเวลาที่ผ่านมาและการดำเนินงานภายใต้โครงสร้างเดิมของกลุ่ม พัฒนา ศักยภาพการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนกาแฟอินทรีย์รักษาป่าบ้านขุนแม่หยอดให้มีการผลิตกาแฟ ตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ ที่ได้ผลผลิตกาแฟออร์แกนิกพันธุ์อาราบิก้า ที่มีคุณภาพสูง ด้วยลักษณะ ทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ อีกทั้งมีรูปแบบของการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งสมาชิกภายในกลุ่มมี ความเข้มแข็งและการให้ความร่วมมือกันในการทำงานของกลุ่มเป็นอย่างดีทั้งการแลกเปลี่ยน ประสพการณ์ การถ่ายทอดองค์ความรู้ระหว่างกันภายในกลุ่ม รวมถึงบทบาทของผู้นำที่เน้นการ ทำงานแบบบูรณาการ ระหว่างชุมชน อำเภอ สถาบันการศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดย ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนผ่านการฝึกอบรม เพื่อเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับการปลูกกาแฟและ การบริหารจัดการจากหน่วยงานภาครัฐ และสถาบันการศึกษา อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญในการ บริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนกาแฟอินทรีย์รักษาป่าบ้านขุนแม่หยอดที่พบคือ ข้อจำกัดด้าน งบประมาณจึงไม่สามารถจัดหาเทคโนโลยีมาช่วย ในกระบวนการผลิตได้ รวมทั้งไม่มีตลาดภายนอก รองรับเนื่องจากการคมนาคมขนส่งในระยะทางไกล การรับซื้อจึงถูกผูกขาดกับร้านที่รู้จักการขาด ความรู้โดยเฉพาะด้านการผลิต จากประเด็นปัญหาที่พบดังกล่าว สามารถนำเสนอแนวทางการแก้ไข ปัญหาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟอินทรีย์รักษาป่าบ้านขุนแม่หยอด คือ การหาตัวแบบหรือแนว ทางการบริหารจัดการกลุ่มที่ประสบผลสำเร็จเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ และเสาะแสวงหา วิธีการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์กาแฟ ด้วยการส่งเสริมการแปรรูปการผลิตกาแฟที่เน้นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น สร้างเสถียรภาพราคาด้วยการส่งเสริมการซื้อขายเมล็ดกาแฟตามชั้นคุณภาพที่สอดคล้องกับกลไก ราคาคาแฟที่แท้จริงพร้อมทั้งพัฒนาเทคโนโลยี เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ และคุณภาพในการผลิต เช่น การ จัดหาเครื่องสีกาแฟสดเซอริ โดยทำการสำรวจถึงความต้องการของสมาชิกในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ ที่ ต้องการใช้บริการเครื่องสีกาแฟสดเซอริด้วยตนเอง รวมไปถึงการจัดตั้งโรงเรียนเกษตรกรหรือ จัดทำ แปลงสาธิตเกี่ยวกับการปลูกกาแฟเพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับสมาชิกและผู้สนใจศึกษาในเรื่อง ดังกล่าว

สรุปการนำเสนอรูปแบบการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ารูปแบบการปลูกกาแฟอินทรีย์รักษาป่าของชุมชนบ้านขุนแม่หยอด ปัจจุบันยังอาศัยการปลูกแซมในป่าชุมชน ซึ่งการปลูกกาแฟแบบได้ร่มเงา หรือที่เรียกว่า Shade-grown coffee เป็นการทำไร่กาแฟโดยที่ปลูกต้นกาแฟไว้ใต้ร่มเงาต้นไม้ใหญ่ ไม่ต้องรับแสงแดดเต็มๆ ถึงแม้ว่าวิธีนี้จะให้ผลผลิตช้า แต่จะทำให้กาแฟยืนต้น ผลผลิตมีคุณภาพ และให้ผลผลิตในระยะยาวได้ดีกว่าการปลูกไว้เดี่ยว ๆ มีการปลูกทดแทนสวนเก่าและพื้นที่ใหม่ มีการผลิตต้นพันธุ์กาแฟด้วยวิธีเสียบยอด การปรับปรุงบำรุงดิน การดูแลรักษาและจัดการสวนกาแฟ การฟื้นฟูสวนกาแฟเสื่อมโทรม การตัดฟันต้นกาแฟ การปรับปรุงบำรุงดิน การดูแลรักษาและจัดการสวนกาแฟ เน้นการพัฒนาคุณภาพกาแฟ มีการป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน ทั้งนี้การปลูกกาแฟในป่ายังเป็นการลดต้นทุนการผลิตกาแฟ เช่น การเลือกและใช้ปัจจัยการผลิตที่เหมาะสม การปรับปรุงบำรุงดินโดยปุ๋ยหมักจากเปลือกกาแฟ ไม่มีสารพิษและยังเป็นประโยชน์ต่อสภาพดินในป่าเป็นต้น จากข้อมูลดังกล่าวทางผู้วิจัยเห็นว่า ควรมีการพัฒนาการปลูกกาแฟให้เกิดประโยชน์สูงสุดให้กับป่าในชุมชน โดยมีการจัดระบบการปลูกให้เหมาะสมกับอาณาเขต และลักษณะต่าง ๆ ในป่า เพื่อช่วยสร้างความชุ่มชื้น ความอุดมสมบูรณ์ให้กับระบบนิเวศน์ โดยเสนอเป็น "โมเดลพลิกฟื้นผืนป่า คู่กับพลิกชีวิต" คือคำตอบการหารายได้จากการปลูกเมล็ดกาแฟอินทรีย์ขาย เลี้ยงปากท้อง คู่กับการปลูกไม้ใหญ่ให้ร่มเงา เพิ่มความชุ่มชื้นให้กับหน้าดิน จะทำให้มีพื้นที่ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์รักษาป่าเพิ่มมากขึ้น และเป็นอีกผลิตภัณฑ์ที่เป็นเมล็ดกาแฟดิบภายใต้แบรนด์ "ฟือฟือ coffee"

โดยในกระบวนการ "โมเดลพลิกฟื้นผืนป่า คู่กับพลิกชีวิต" นั้นเรื่องราวของกาแฟสร้างแบรนด์โดยไม่มีหน้าร้าน แต่ทำให้คนรู้จัก และกระจายสินค้าได้ในวงกว้างในระดับพรีเมียม จากการหาเครือข่ายพันธมิตร ที่มีจิตวิญญาณห่วงหาพันผืนป่า มีความรักที่จะคืนผืนป่าให้กับประเทศหลังจากที่มีสร้างชุมชนต้นแบบของการบริหารจัดการคนอยู่ร่วมกับป่า จนได้กาแฟบริสุทธิ์รสชาติดี มีคุณภาพ สร้างเศรษฐกิจให้กับชุมชน และยังคงคืนความเขียวพื้นที่ป่าในชุมชนได้ เมื่อพัฒนาห่วงโซ่ชุมชนการผลิตกาแฟ และรักษผืนป่าเป็นห่วงโซ่ต้นน้ำ จึงต้องขยายด้านล่าง หมายถึง คนปลายน้ำ ช่องทางการจำหน่ายให้เข้าถึงผู้บริโภค โดยเฉพาะคนเมือง ผู้ที่ไม่ได้ดูแลแหล่งน้ำและผืนป่าโดยตรง แต่สามารถมีส่วนร่วมสร้างคุณค่าและคืนผืนป่าได้จากการเลือกบริโภค "ฟือฟือ coffee" กาแฟดั้งเดิมของป่ญาบ้านขุนแม่หยอด โดยจะต้องมีการวางแผนการตลาดในการนำไปสู่ผู้ประกอบการ เป็นผู้รับซื้อผลผลิตไปแปรรูปสร้างมูลค่าเพิ่มและต่อยอด พร้อมขับเคลื่อนแบรนด์ร่วมพลิกฟื้นผืนป่าให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ ส่งต่อให้กับรุ่นลูกรุ่นหลาน ทั้งนี้จะต้องประกอบกับการจัดทำโครงการส่งเสริมการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกาแฟเพื่อความยั่งยืน เพื่อพัฒนาเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์ ให้มีความรู้และทักษะในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การพัฒนาคุณภาพผลผลิต การแปรรูปและการเพิ่มมูลค่าสินค้ากาแฟ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค และเพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟมีองค์ความรู้ในการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจกาแฟอย่างแท้จริงและยั่งยืน ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกาแฟ สามารถนำความรู้ที่ได้ไปปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตกาแฟ พร้อมทั้งผลิตกาแฟที่มีคุณภาพตามความต้องการของตลาด และมีความพร้อมใน การเตรียมเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการธุรกิจกาแฟ โดยมีกิจกรรมดังต่อไปนี้

1. เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การพัฒนาคุณภาพผลผลิต การแปรรูป และการเพิ่มมูลค่าสินค้ากาแฟ

2. ส่งเสริมและพัฒนาให้เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟมีองค์ความรู้ในการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจกาแฟอย่างแท้จริงและยั่งยืน มีการจัดการองค์กรให้อยู่ในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน เพื่อจัดทำเป็นศูนย์พัฒนาและเรียนรู้การผลิตกาแฟดั้งเดิมของชุมชน

ทั้งนี้รูปแบบแหล่งเรียนรู้การจัดการและการอนุรักษ์ โดยใช้พื้นที่วัฒนธรรมพิเศษว่าด้วยนโยบายแนวการฟื้นฟูวิถีชีวิตกระเหรี่ยง ตามหลักความพอเพียง 3 ห่วง 2 เงื่อนไขได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน และอยู่ภายใต้เงื่อนไขความรู้และคุณธรรมนั้น จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้พบว่า แนวทางการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมของวิสาหกิจชุมชนกาแฟอินทรีย์รักษาป่าบ้านขุนแม่หยอด ควรมีการปรับปรุงกระบวนการในการผลิต โดยการเพิ่มศักยภาพในการผลิตด้านเทคโนโลยีเพื่อช่วยสร้างมูลค่าผลผลิต และการปรับปรุงด้านการตลาดโดยการสร้างตราสัญลักษณ์ของกลุ่มเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้กับผลิตภัณฑ์ ส่งเสริมและสนับสนุนการสืบทอดวิถีชีวิตการปลูกกาแฟเพื่อพัฒนากลุ่มให้เติบโตอย่างต่อเนื่อง ภายใต้แนวคิดกาแฟอินทรีย์ จัดเพิ่มระบบสวัสดิการกลุ่ม วิสาหกิจชุมชนกาแฟอินทรีย์รักษาป่าบ้านขุนแม่หยอด และสร้างแนวทางการพัฒนาแบบคู่ขนาน โดยการจัดทำวิสาหกิจอย่างเต็มรูปแบบของโดยคนในชุมชนเอง ผ่านกระบวนการใช้องค์ความรู้ที่ได้รับในห้วงเวลาที่ผ่านมาและการดำเนินงานภายใต้โครงสร้างเดิมของกลุ่ม พัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนกาแฟอินทรีย์รักษาป่าบ้านขุนแม่หยอดให้มีการผลิตกาแฟตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ ที่ได้ผลผลิตกาแฟออร์แกนิกพันธุ์อาราบิก้าที่มีคุณภาพสูงด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ อีกทั้งมีรูปแบบของการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งสมาชิกภายในกลุ่มมีความเข้มแข็งและการให้ความร่วมมือกันในการทำงานของกลุ่มเป็นอย่างดีทั้งการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การถ่ายทอดองค์ความรู้ระหว่างกันภายในกลุ่มรวมถึงบทบาทของผู้นำที่เน้นการทำงานแบบบูรณาการระหว่างชุมชน อำเภอ สถาบันการศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนผ่านการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับการปลูกกาแฟและการบริหารจัดการจากหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษา อย่างไรก็ตามปัญหาสำคัญในการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนกาแฟอินทรีย์รักษาป่าบ้านขุนแม่หยอดที่พบคือ ข้อจำกัดด้านงบประมาณจึงไม่สามารถจัดหาเทคโนโลยีมาช่วยในกระบวนการผลิตได้ รวมทั้งไม่มีตลาดภายนอกรองรับเนื่องจากการคมนาคมขนส่งในระยะทางไกล การรับซื้อจึงถูกผูกขาดกับร้านที่รู้จักการขาดความรู้โดยเฉพาะด้านการผลิต จากประเด็นปัญหาที่พบดังกล่าว สามารถนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน กาแฟอินทรีย์รักษาป่าบ้านขุนแม่หยอด คือ การหาตัวแบบหรือแนวทางการบริหารจัดการกลุ่มที่ประสบผลสำเร็จ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ และเสาะแสวงหาวิธีการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์กาแฟ ด้วยการส่งเสริมการแปรรูปการผลิตกาแฟที่เน้นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น สร้างเสถียรภาพราคาด้วยการส่งเสริมการซื้อขายเมล็ดกาแฟตามชั้นคุณภาพที่สอดคล้องกับกลไกราคาที่เป็นจริง พร้อมทั้งพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและคุณภาพในการผลิต การจัดตั้งโรงเรียนเกษตรกรหรือจัดทำแปลงสาธิตเกี่ยวกับการปลูกกาแฟเพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับสมาชิก และผู้ที่สนใจศึกษาต่อไปในอนาคต

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ ตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา พัฒนา และนำเสนอ รูปแบบการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง ตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ ตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า

1. ผลการศึกษาสภาพทั่วไปวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชุมชนบ้านขุนแม่หยอดเป็นหนึ่งในชุมชนนำร่องของเขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษ ว่าด้วยนโยบายการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงเพื่อให้การแก้ไขปัญหาเรื่องสิทธิในที่ดิน และการสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยของชาวกะเหรี่ยงซึ่งแนวคิดเขตวัฒนธรรมพิเศษคือเขตคุ้มครองวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือชุมชนที่ครอบคลุมพื้นที่ที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ตั้งอยู่บนฐานคุณค่าทางภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมควบคู่ไปกับองค์ความรู้ใหม่โดยได้รับการปกป้องคุ้มครองและยอมรับสิทธิทางกฎหมายเพื่อการดำรงอยู่ที่ยั่งยืน ทางชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขอบเขตพื้นที่การทำไร่หมุนเวียนไว้ชัดเจน พื้นที่การทำไร่หมุนเวียนจึงไม่มีการขยายเพิ่มเติมในปัจจุบันแต่จำนวนแปลงเพิ่มขึ้น และขนาดแปลงไร่หมุนเวียนของครอบครัวมีขนาดเล็กลงอีกทั้ง มีการทำไร่หมุนเวียนทุกครัวเรือนในลักษณะผืนใหญ่รวมกัน มีการทำนา และยังทำสวนปลูกกาแฟและถั่วแดงอาซูกิเป็นพืชเศรษฐกิจหลัก จากข้อมูลยังพบอีกว่าที่นี่เป็นแหล่งกาแฟอาราบิก้าในระดับความสูงที่เหมาะสมและดีที่สุดในเชียงใหม่อีกแห่งหนึ่ง โดยชาวบ้านที่อาศัยอยู่บนที่สูง การเกษตรจำเป็นสำหรับพวกเขา เพราะนั่นคืออาชีพสำหรับเลี้ยงครอบครัว การทำการเกษตรในพื้นที่ป่าเขา แม้จะมีกฎหมายคุ้มครองพื้นที่ป่า แต่ก็ยังเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าได้ โดยไม่ทำลายป่าเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่างป่ากับคน จึงได้มีการนำกาแฟไปปลูกแซมในป่าเพื่อเพิ่มความสะดวกให้กับป่าไม้อีกทางหนึ่ง โดยการปลูกกาแฟในป่าของชุมชนขุนแม่หยอด เป็นการปลูกโดยมีการร่วมกันเข้ามาดูแลต้นกาแฟโดยไม่ใช้สารเคมีและปุ๋ย เน้นความเป็นธรรมชาติ และมีการเก็บผลผลิตตามระยะของผลผลิตกาแฟซึ่งไม่มีการทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติของชุมชน

2. การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า วิสาหกิจชุมชนกลุ่มปลูกกาแฟชุมชนขุนแม่หยอด “ฟือพี coffee” ซึ่งยังมีลักษณะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ หรือเฉพาะกลุ่มที่สนใจในการปลูกและผลิตรายกาแฟเท่านั้น ยังไม่มีลักษณะที่เป็นกลุ่มขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ ตั้งแต่อดีตยังมีลักษณะปลูกเพื่อสร้างความสมบูรณ์ในป่ามากกว่าการนำไปจำหน่าย แต่เมื่อมีการพัฒนาทางด้านสภาพสังคมและเศรษฐกิจกาแฟจึงเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้ เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์เหมาะสม

สำหรับการปลูกกาแฟและผลิตรสกาแฟที่ได้คุณภาพแห่งหนึ่ง ทางชุมชนจึงได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาในลักษณะอุตสาหกรรมในครอบครัวที่ยังอิงความเป็นชุมชนขุนแม่หยอด เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นชุมชนและอัตลักษณ์ของชุมชนที่สื่อถึงความเป็นกลิ่นไอของชุมชนดั้งเดิมปกากะญอดั้งเดิม ทั้งนี้ยังคงความเป็นธรรมชาติแบบอินทรีย์ ไร้การใช้สารเคมีทุกชนิดในการปลูก เนื่องจากการปลูกในป่า ต้องอาศัยการพึ่งพิงจากต้นไม้ใหญ่และเศษพืชและซากสัตว์เป็นอินทรีย์วัตถุจากธรรมชาติ มาบำรุงต้นกาแฟตามธรรมชาติที่เป็นอยู่ แต่เนื่องจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม จึงมีการดำเนินการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง ภายใต้โครงการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรเพื่อให้ได้ตามมาตรฐาน โดยการแปรรูปกาแฟของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตและแปรรูปกาแฟบ้านขุนแม่หยอด โดยมีการพัฒนาระบบการปลูกกาแฟอินทรีย์ให้ได้ตามมาตรฐาน มีสถานที่ในการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์และจัดเก็บเมล็ดพันธุ์ให้เป็นไปตามมาตรฐาน และเพื่อพัฒนาโรงแปรรูปกาแฟให้มีกระบวนการผลิตสินค้าเกษตรตามมาตรฐาน ที่สอดคล้องตามมาตรฐานสินค้าเกษตรเรื่อง เมล็ดกาแฟอาราบิกา หลักเกณฑ์การปฏิบัติ หลักการทั่วไปเกี่ยวกับสุขลักษณะอาหาร การผลิต การแปรรูป แสดงฉลาก และจำหน่ายผลิตผลและผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาระบบการผลิตโรงคัดเมล็ดพันธุ์กาแฟดิบและแปรรูปกาแฟให้ได้ตามมาตรฐาน มีความพร้อมเพื่อยื่นขอการรับรอง เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้และขยายผลในการให้คำปรึกษาแก่ผู้ประกอบการรายอื่น ๆ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในเรื่องคุณภาพสินค้าเกษตรในชุมชนให้ยั่งยืนต่อไป ทั้งนี้กระบวนการการพัฒนา ศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงชุมชนบ้านขุนแม่หยอดในปัจจุบันมีกระบวนการและขั้นตอนได้แก่

1. สร้างการรับรู้และความเข้าใจ และส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตกาแฟ
2. จัดทำข้อมูลทะเบียนเกษตรกรผู้ปลูก
3. จัดทำแปลงเรียนรู้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกาแฟ ดังนี้
4. จัดอบรมให้กับเกษตรกรเรื่อง การส่งเสริมการปลูกกาแฟอินทรีย์และการแปรรูป

เป็นการระดมความคิดเห็นผู้เกี่ยวข้องในทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ส่งเสริม การเกษตร ผู้แทนสถาบันเกษตรกร ผู้ประกอบการ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล แนวคิด ความรู้ และประสบการณ์เกี่ยวกับกาแฟในด้านต่าง ๆ เพื่อหาแนวทางในการพัฒนารวมถึงให้คำแนะนำปรึกษาแก่เกษตรกร

3. การนำเสนอรูปแบบการพัฒนา ศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ารูปแบบการปลูกกาแฟอินทรีย์รักษาป่าของชุมชนบ้านขุนแม่หยอด ปัจจุบันยังอาศัยการปลูกแซมในป่าชุมชน ซึ่งการปลูกกาแฟแบบได้ร่มเงา หรือที่เรียกว่า Shade-Grown Coffee เป็นการทำไร่กาแฟโดยที่ปลูกต้นกาแฟไว้ได้ร่มเงาต้นไม้ใหญ่ ไม่ต้องรับแสงแดดเต็ม ๆ ถึงแม้ว่าวิธีนี้จะให้ผลผลิตช้า แต่จะทำให้กาแฟยืนต้น ผลผลิตมีคุณภาพ และให้ผลผลิตในระยะยาวได้ดีกว่าการปลูกไว้เดี่ยว ๆ มีการปลูกทดแทนสวนเก่าและพื้นที่ใหม่ มีการผลิตต้นพันธุ์กาแฟด้วยวิธีเสียบยอด การปรับปรุงบำรุงดิน การดูแลรักษาและจัดการสวนกาแฟ การฟื้นฟูสวนกาแฟเสื่อมโทรม การตัดฟันต้นกาแฟ การปรับปรุงบำรุงดิน การดูแลรักษาและจัดการสวนกาแฟ เน้นการพัฒนาคุณภาพกาแฟ มีการป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน ทั้งนี้การปลูกกาแฟในป่ายังเป็นการลดต้นทุนการผลิตกาแฟ เช่น การเลือกและใช้ปัจจัยการผลิตที่เหมาะสม การปรับปรุง

บำรุงดินโดยปุ๋ยหมักจากเปลือกกาแฟ ไม่มีสารพิษและยังเป็นประโยชน์ต่อสภาพดินในป่าเป็นต้น จากข้อมูลดังกล่าวทางผู้วิจัยเห็นว่า ควรมีการพัฒนาการปลูกกาแฟให้เกิดประโยชน์สูงสุดให้กับป่าในชุมชน โดยมีการจัดระบบการปลูกให้เหมาะสมกับอาณาเขต และลักษณะต่าง ๆ ในป่า เพื่อช่วยสร้างความชุ่มชื้น ความอุดมสมบูรณ์ให้กับระบบนิเวศน์ โดยเสนอเป็น “โมเดลพลิกฟื้นผืนป่า คู่กับพลิกชีวิต” คือคำตอบการหารายได้จากการปลูกเมล็ดกาแฟอินทรีย์ขาย เลี้ยงปากท้อง คู่กับการปลูกไม้ใหญ่ให้ร่มเงา เพิ่มความชุ่มชื้นให้กับหน้าดิน จะทำให้มีพื้นที่ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์รักษาป่าเพิ่มมากขึ้น และเป็นอีกผลิตภัณฑ์ที่เป็นเมล็ดกาแฟดิบภายใต้แบรนด์ “ฟือพี coffee”

โดยในกระบวนการ “โมเดลพลิกฟื้นผืนป่า คู่กับพลิกชีวิต” นั้นเรื่องราวของกาแฟสร้างแบรนด์โดยไม่มีหน้าร้าน แต่ทำให้คนรู้จัก และกระจายสินค้าได้ในวงกว้างในระดับพรีเมียม จากการหาเครือข่ายพันธมิตร ที่มีจิตวิญญาณห่วงแหนผืนป่า มีความรักที่จะคืนผืนป่าให้กับประเทศหลังจากที่มีการสร้างชุมชนต้นแบบของการบริหารจัดการคนอยู่ร่วมกับป่า จนได้กาแฟบริสุทธิ์รสชาติดีมีคุณภาพ สร้างเศรษฐกิจให้กับชุมชน และยังคงความเขียวพื้นที่ป่าในชุมชนได้ เมื่อพัฒนาห่วงโซ่ชุมชนการผลิตกาแฟ และรักษผืนป่าเป็นห่วงโซ่ต้นน้ำ จึงต้องขยายด้านล่าง หมายถึง คนปลายน้ำ ช่องทางการจำหน่ายให้เข้าถึงผู้บริโภค โดยเฉพาะคนเมือง ผู้ที่ไม่ได้ดูแลแหล่งน้ำและผืนป่าโดยตรง แต่สามารถมีส่วนร่วมสร้างคุณค่าและคืนผืนป่าได้จากการเลือกบริโภค “ฟือพี coffee” กาแฟดั้งเดิมของปุยบ้านขุนแม่หยอด โดยจะต้องมีการวางแผนการตลาดในการนำไปสู่ผู้ประกอบการ เป็นผู้รับผิดชอบผลิตไปแปรรูปสร้างมูลค่าเพิ่มและต่อยอด พร้อมขับเคลื่อนแบรนด์ร่วมพลิกฟื้นผืนป่าให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ ส่งต่อให้กับรุ่นลูกหลาน ทั้งนี้จะต้องประกอบกับการจัดทำโครงการส่งเสริมการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกาแฟเพื่อความยั่งยืน เพื่อพัฒนาเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์ ให้มีความรู้และทักษะในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การพัฒนาคุณภาพผลผลิต การแปรรูปและการเพิ่มมูลค่าสินค้ากาแฟเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค และเพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟมีองค์ความรู้ในการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจกาแฟอย่างแท้จริงและยั่งยืน ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกาแฟ สามารถนำความรู้ที่ได้ไป ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตกาแฟ พร้อมทั้งผลิตกาแฟที่มีคุณภาพตามความต้องการของตลาด และมีความพร้อมใน การเตรียมเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการธุรกิจกาแฟ โดยมีกิจกรรมดังต่อไปนี้

1. เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การพัฒนาคุณภาพผลผลิต การแปรรูป และการเพิ่มมูลค่าสินค้ากาแฟ
2. ส่งเสริมและพัฒนาให้เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟมีองค์ความรู้ในการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจกาแฟอย่างแท้จริงและยั่งยืน มีการจัดการองค์กรให้อยู่ในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน เพื่อจัดทำเป็นศูนย์พัฒนาและเรียนรู้การผลิตกาแฟดั้งเดิมของชุมชน

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

สำหรับการอภิปรายผลการศึกษาและวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงจังหวัดเชียงใหม่ ตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้รวบรวม และทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ โดยนำมาอภิปรายให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

1) ผลการศึกษาวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชุมชนบ้านขุนแม่หยอดเป็นหนึ่งในชุมชนนำร่องของเขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษตามมติ ครม. ลงวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ.2553 ว่าด้วยนโยบายการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงเพื่อให้ การแก้ไข ปัญหาเรื่องสิทธิในที่ดินและการสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยของชาวกะเหรี่ยงซึ่งแนวคิดเขต วัฒนธรรมพิเศษคือเขตคุ้มครองวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือชุมชนที่ครอบคลุมพื้นที่ที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วิถีที่ตั้งอยู่บนฐานคุณค่าทางภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมควบคู่ไปกับ องค์ความรู้ใหม่โดยได้รับการปกป้องคุ้มครองและยอมรับสิทธิทางกฎหมายเพื่อการดำรงอยู่ที่ยั่งยืน ทางชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขอบเขตพื้นที่การทำไร่หมุนเวียนไว้ชัดเจน พื้นที่การทำไร่หมุนเวียนจึงไม่มี การขยายเพิ่มเติมในปัจจุบันแต่จำนวนแปลงเพิ่มขึ้น และขนาดแปลงไร่หมุนเวียนของครอบครัวมี ขนาดเล็กลง เนื่องจากต้องแบ่งพื้นที่ให้กับลูกหลาน การถือสิทธิการใช้ที่ดินทำไร่หมุนเวียนโดย ครอบครัว การหมุนจะกลับมาทำในพื้นที่เดิมของครอบครัว ในส่วนของรอบหมุนเวียนการทำไร่ของ ชาวบ้านที่นี้อยู่ที่ 12 ปี มีพื้นที่หมุน 12 แปลง จากเดิมที่มีรอบหมุนเวียนยาวนานถึง 20 ปีแม้จะมี กฎหมายคุ้มครองพื้นที่ป่า แต่ก็ยังเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าได้ โดยไม่ทำลายป่า เป็นการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่างป่ากับคน จึงได้มีการนำกาแฟไปปลูกแซมในป่าเพื่อเพิ่มความ สมบูรณ์ให้กับป่าไม้อีกทางหนึ่ง โดยการปลูกกาแฟในป่าของชุมชนขุนแม่หยอด เป็นการปลูกโดยมี การร่วมกันเข้ามาดูแลต้นกาแฟโดยไม่ใช้สารเคมีและปุ๋ย เน้นความเป็นธรรมชาติ และมีการเก็บ ผลผลิตตามระยะของผลผลิตกาแฟซึ่งไม่มีการทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติของชุมชน ทั้งนี้การปลูก กาแฟของบ้านขุนแม่หยอดมีการสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีกลุ่มเยาวชนบ้านขุนแม่ หยอดที่เคยออกจากชุมชนเพื่อไปหางานทำในเมือง ซึ่งตัดสินใจกลับมาดูแลครอบครัวและพัฒนาชุมชน ของตนเอง จึงมีการเพิ่มเติมกาแฟในระบบวนเกษตรของชุมชน โดยมีการปลูกต้นกาแฟเสริมเข้าไปใน ป่าชุมชน ให้ต้นกาแฟอยู่ได้ร่มไม้ในป่าชุมชนรอบหมู่บ้านที่ชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่เก็บพืชผัก เก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งเก็บพินในพื้นที่ป่าชุมชน ชาวบ้านจึงมีอาหารและรายได้ไปพร้อม ๆ กัน โดยจากผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกันกับงานวิจัยของ เตือนนภา ภูทอง (2561) ในประเด็นการจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะ และจารีต ประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำเนินงาน จัดการของชุมชน กระบวนทัศน์และรากฐานของการจัดการป่าชุมชน รวมถึงกฎหมายภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับสิทธิป่า ชุมชนและยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการป่าชุมชน ผลการวิจัยพบว่า สังคมท้องถิ่นมีการจัดการป่า ชุมชนโดยการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ ค่านิยม และอาศัยปราชญ์ชาวบ้านหรือพ่อหลวง รวมทั้ง พระสงฆ์ เป็นรากฐานการขับเคลื่อนชุมชนผ่านการปลูกจิตสำนึกรักบ้านเกิด/ถิ่นเกิด/หรือ ท้องถิ่น และนำเอาวัฒนธรรมจารีต ประเพณีท้องถิ่นมาเป็นวิถีปฏิบัติในการจัดการดูแลรักษาป่าของ ชุมชนท้องถิ่น เช่น การนำความเชื่อเรื่องผีที่ดูแลป่า การรักษา ป่าต้นน้ำ การใช้ทรัพยากรจากป่าอย่าง รู้คุณค่าและกุศลโยบายในการรักษาป่าผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชนท้องถิ่นในแต่ละแห่ง

2) การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์ พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า วิสาหกิจชุมชนกลุ่มปลูกกาแฟชุมชนขุนแม่หยอด “ฟือฟือ coffee” ซึ่งยังมีลักษณะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ หรือเฉพาะกลุ่มที่สนใจในการปลูกและผลิตกาแฟเท่านั้น ยังไม่มี ลักษณะที่เป็นกลุ่มขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ ตั้งแต่อดีตยังมีลักษณะปลูกเพื่อสร้างความสมบูรณ์ในป่า

มากกว่าการนำไปจำหน่าย แต่เมื่อมีการพัฒนาทางด้านสภาพสังคมและเศรษฐกิจ กาแฟจึงเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้ เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์เหมาะสำหรับการปลูกกาแฟและผลิตสารกาแฟที่ได้คุณภาพแห่งหนึ่ง ทางชุมชนจึงได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาในลักษณะอุตสาหกรรมในครอบครัวที่ยังอิงความเป็นชุมชนขุนแม่หยอด เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นชุมชนและอัตลักษณ์ของชุมชนที่สื่อถึงความเป็นกลิ่นไอของชุมชนดั้งเดิมปกากะเอยดดั้งเดิม ทั้งนี้ยังคงความเป็นธรรมชาติแบบอินทรีย์ ไร้การใช้สารเคมีทุกชนิดในการปลูก เนื่องจากเป็นการปลูกในป่า ต้องอาศัยการพึ่งพิงจากต้นไม้ใหญ่และเศษพืชและซากสัตว์เป็นอินทรีย์วัตถุจากธรรมชาติมาบำรุงต้นกาแฟตามธรรมชาติที่เป็นอยู่ ซึ่งทุนของวิสาหกิจชุมชนบ้านขุนแม่หยอดมีทั้งทุนที่เป็นเงิน และทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ดิน ป่า น้ำ ความรู้หรือ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ความเป็นพี่น้องและความไว้ใจกันของชุมชน ทั้งนี้เครือข่ายความสัมพันธ์ของสมาชิก ชุมชนวิสาหกิจจะใช้ทุนตนเองเป็นหลัก โดยปัจจุบันก็ยังคงเป็นไปในลักษณะดังกล่าวไม่เปลี่ยนแปลง เนื่องจากทางกลุ่มยึดหลักตามศาสตร์พระราชานในเรื่องของ ความพอเหมาะ ความพอประมาณ ทำตามที่มีและไม่ฟุ้งเฟ้อ ซึ่งเข้ากับหลักการเศรษฐกิจพอเพียงของรัชกาลที่ 9 ซึ่งบทบาทของผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงของชุมชนขุนแม่หยอด เป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกกาแฟในป่า เป็นการเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิก ซึ่งนอกจากการปลูกกาแฟขายแล้ว ยังสามารถนำกากกาแฟมาทำปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพใช้แทนการใช้ปุ๋ยเคมี สามารถประหยัดต้นทุนการทำการเกษตรได้จำนวนมาก เมื่อทำให้รายรับเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด หรือใครมีปัญหาหนี้สินก็สามารถแก้ไขปัญหานี้สินได้เร็วขึ้นตามมานั่นเอง หากพิจารณาบทสรุปดังกล่าวพบว่าการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงสอดคล้องกับหลักการสำคัญของศาสตร์พระราชานั่นได้แก่ การศึกษาข้อมูลให้เป็นระบบ การระเบิดจากภายใน กล่าวคือจะทำการใด ๆ ต้องเริ่มจากคนที่เกี่ยวข้องเสียก่อน ต้องสร้างความเข้มแข็งจากภายในให้เกิดความเข้าใจและอยากทำ ไม่ใช่การสั่งให้ทำ คนไม่เข้าใจก็อาจจะไม่ทำก็เป็นได้ ในการทำงานนั้นอาจจะต้องคุยหรือประชุมกับลูกทีม เพื่อนร่วมงาน หรือคนในทีมเสียก่อน เพื่อให้ทราบถึงเป้าหมายและวิธีการต่อไป มีกระบวนการทำตามลำดับขั้น เข้าใจภูมิสังคม ภูมิศาสตร์ สังคมศาสตร์ของชุมชน ซึ่งการพัฒนาใด ๆ ต้องคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศของบริเวณนั้นว่าเป็นอย่างไร ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ เข้าใจหลักการของการพัฒนา เน้นการมีส่วนร่วมให้ประชาชนหรือเจ้าหน้าที่ทุกระดับได้มาร่วมแสดงความคิดเห็น การระดมสติปัญญาละประสบการณ์อันหลากหลายมาอำนวยความสะดวกบริหารงานให้ประสบผลสำเร็จที่สมบูรณ์ และต้องยึดประโยชน์ส่วนรวม ใช้แนวทางการพึ่งพาตนเองตามแนวพระราชดำริ เพื่อการแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นด้วยการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อให้มีความแข็งแรงพอที่จะดำรงชีวิตได้ต่อไปตามสภาพแวดล้อมและสามารถพึ่งตนเองได้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ในหลวงรัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานไว้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปิยะนุช สิ้นันตา (2557) และคณะ ในประเด็น การจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพการผลิตกาแฟ และคุณภาพของกาแฟชุมชน อีกทั้งยังสอดคล้องกันกับงานวิจัยของ ชนิตา พันธุ์มณี และคณะ (2557) ในประเด็น แนวทางการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟอาราบิก้าอินทรีย์ในภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า ควรมีการพัฒนาการปลูกกาแฟให้เกิดประโยชน์สูงสุดให้กับป่าในชุมชน โดยมีการจัดระบบการปลูกให้เหมาะสมกับอาณาเขต และลักษณะต่าง ๆ ในป่า

เพื่อช่วยสร้างความชุ่มชื้น ความอุดมสมบูรณ์ให้กับระบบนิเวศน์ โดยเสนอเป็น "โมเดลพลิกฟื้นผืนป่า คู่กับพลิกชีวิต" คือคำตอบการหารายได้จากการปลูกเมล็ดกาแฟอินทรีย์ขาย เลี้ยงปากท้อง คู่กับการปลูกไม้ใหญ่ให้ร่มเงา เติมความชุ่มชื้นให้กับหน้าดิน จะทำให้มีพื้นที่ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์รักษาป่าเพิ่มมากขึ้น และเป็นอีกผลิตภัณฑ์ที่เป็นเมล็ดกาแฟดิบภายใต้แบรนด์ "ฟือพี coffee" โดยในกระบวนการ "โมเดลพลิกฟื้นผืนป่า คู่กับพลิกชีวิต" นั้นเรื่องราวของกาแฟสร้างแบรนด์โดยไม่มีหน้าร้าน แต่ทำให้คนรู้จัก และกระจายสินค้าได้ในวงกว้างในระดับพรีเมียม จากการหาเครือข่ายพันธมิตรที่มีจิตวิญญาณห่วงแหนผืนป่า มีความรักที่จะคืนผืนป่าให้กับประเทศหลังจากที่มีสร้างชุมชนต้นแบบของการบริหารจัดการคนอยู่ร่วมกับป่า จนได้กาแฟบริสุทธิ์รสชาติดี มีคุณภาพ สร้างเศรษฐกิจให้กับชุมชน และยังคงความเขียวพื้นที่ป่าในชุมชนได้ เมื่อพัฒนาห่วงโซ่ชุมชนการผลิตกาแฟ และรักษผืนป่าเป็นห่วงโซ่ต้นน้ำ จึงต้องขยายด้านล่าง หมายถึง คนปลายน้ำ ช่องทางการจำหน่ายให้เข้าถึงผู้บริโภค โดยเฉพาะคนเมือง ผู้ที่ไม่ได้ดูแลแหล่งน้ำและผืนป่าโดยตรง แต่สามารถมีส่วนร่วมสร้างคุณค่าและคืนผืนป่าได้จากการเลือกบริโภค "ฟือพี coffee" กาแฟดั้งเดิมของปู่ย่าบ้านขุนแม่หยอด โดยจะต้องมีการวางแผนการตลาดในการนำไปสู่ผู้ประกอบการ เป็นผู้รับซื้อผลผลิตไปแปรรูปสร้างมูลค่าเพิ่มและต่อยอดพร้อมขับเคลื่อนแบรนด์ร่วมพลิกฟื้นผืนป่าให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ ส่งต่อไปกับรุ่นลูกรุ่นหลาน ทั้งนี้จะต้องประกอบกับการจัดทำโครงการส่งเสริมการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกาแฟเพื่อความยั่งยืน เพื่อพัฒนาเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์ ให้มีความรู้และทักษะในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การพัฒนาคุณภาพผลผลิต การแปรรูปและการเพิ่มมูลค่าสินค้ากาแฟเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค และเพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟมีองค์ความรู้ในการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจกาแฟอย่างแท้จริงและยั่งยืน ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกาแฟ สามารถนำความรู้ที่ได้ไปปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตกาแฟ พร้อมทั้งผลิตกาแฟที่มีคุณภาพตามความต้องการของตลาด และมีความพร้อมใน การเตรียมเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการธุรกิจกาแฟ โดยมีกิจกรรมดังต่อไปนี้ 1 เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การพัฒนาคุณภาพผลผลิต การแปรรูป และการเพิ่มมูลค่าสินค้ากาแฟ และ 2 ส่งเสริมและพัฒนาให้เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟมีองค์ความรู้ในการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจกาแฟอย่างแท้จริงและยั่งยืน มีการจัดการองค์กรให้อยู่ในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน เพื่อจัดทำเป็นศูนย์พัฒนาและเรียนรู้การผลิตกาแฟดั้งเดิมของชุมชน

5.3 ข้อเสนอแนะ

1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ในกระบวนการวางแผน สิ่งที่ต้องทำและจัดการเป็นอันดับแรก ก็คือ การวิเคราะห์ S W O T ของชุมชนทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษาวิจัย เพราะจะทำให้มีข้อมูลพื้นฐานในการสนับสนุนข้อมูลการวิจัย และสามารถนำมาเป็นข้อมูลในการตัดสินใจในการเลือกทำการวิจัยในเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.2 ชุมชนควรร่วมกันจัดทำแผนด้านการส่งเสริมการปลูกกาแฟเพื่อขอรับการสนับสนุนด้านต่าง ๆ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ในการพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้การปลูกกาแฟรักษาป่า เพื่อพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่และแนวทางในการอนุรักษ์ป่ารวมถึงทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนในอนาคต

2 ข้อเสนอแนะการวิจัย

2.1 หากมีการทำวิจัยแบบต่อเนื่อง เกี่ยวกับประเด็นการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ เรียนรู้การปลูกกาแฟรักษาป่าเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติในชุมชน ควรทำการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นของผลที่ได้จากการจัดทำศูนย์เรียนรู้ฯ ดังกล่าวจะทำให้งานวิจัยเรื่องดังกล่าวมีเนื้อหาและข้อมูลสมบูรณ์มากขึ้น

2.2 ควรมีเนื้อหาเชิงปริมาณเพื่อสนับสนุนข้อมูลให้ชัดเจนและน่าเชื่อถือมากขึ้น

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้. (2540). *แนวทางปฏิบัติงานโครงการพัฒนาป่าชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักส่งเสริมการปลูกป่า กรมป่าไม้.
- กรมป่าไม้ ส่วนส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน. (2559). *การส่งเสริมการจัดทำ “โครงการป่าชุมชน”*. กรุงเทพฯ: สำนักส่งเสริมการปลูกป่า กรมป่าไม้.
- กรมวิชาการเกษตร. (2561). *การรายงานประจำปีกรมวิชาการ 2561*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- โกลม แพรกทอง. (2533). *แนวความคิดป่าชุมชน*. กรุงเทพฯ: กองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ กรมป่าไม้.
- โกวิท พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). *ยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี พ.ศ. 2561 - 2580*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ.
- คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตภาคใต้. (2546). *นโยบายสังคม แห่งชาติ*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2534). *สภาพทางเศรษฐกิจการเมืองสังคมและวัฒนธรรมของสังคมหมู่บ้านชนบท กับการมีส่วนร่วมของประชาชน*. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์, อานันท์ กาญจนพันธุ์, สันธิตา กาญจนพันธุ์, เสน่ห์ จามริก และยศ สันติสมบัติ. (2536). *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชน ท้องถิ่นพัฒนา.
- ชูศักดิ์ วิทยาภค. (2531). *ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใน บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำป่งตอนบน: ศึกษากรณี อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัย สังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชนิตา พันธุ์มณี และคณะ. (2557). *แนวทางการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟอาราบิกา อินทรีย์ ในภาคเหนือของประเทศไทย* (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ดร.ณิ จงประสิทธิ์กุล. (2544). *ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชนในการจัดการทรัพยากร ป่า ไม้: กรณีศึกษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).
- ดุสิต เวชกิจ. (2535). *การมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้ชุมชน*. การป่า ไม้ชุมชน. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ดวงทิพย์ แก้วประเสริฐ. (2543). *การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาวิชาชีพในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนโดย ผ่านองค์กรท้องถิ่น ตำบลน้ำโจ้วอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เดือนนภา ภูทอง. (2561). การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืนโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม
สาธารณะ และจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ. *วารสารนวัตกรรมการบริหารและการ
จัดการ*, 6(2), 80-94.
- ทินกฤต นุตวงษ์. (2551). *การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนกรณีศึกษาเปรียบเทียบชุมชน 2 แห่งใน
จังหวัดลำพูน* (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เทพศักดิ์ บุญรัตพนธ์. (2551). *แนวคิด ทฤษฎี และหลักการรัฐประศาสนศาสตร์ในการให้บริการ
สาธารณะ*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ธีระเดช พรหมวงศ์ และ ประเสริฐ คำออน. (2544). *ยุทธวิธีการส่งเสริมระบบการปลูกกาแฟอาราบิก้า
ร่วมกับไม้ผลเศรษฐกิจ*. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและฝึกอบรมที่สูง คณะเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธีรวงศ์ คงทอง. (2543). *การถือครองที่ดินกับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขต
อุทยานแห่งชาติ : กรณีศึกษาประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุยอำเภอ
เมือง จังหวัดเชียงใหม่* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).
- แนวหน้า. (2557, 7 มกราคม). รายงานพิเศษ : กาแฟอาราบิก้า “เชียงใหม่ 80”. สืบค้น 17 กันยายน
2564, จาก <https://www.naewna.com/local/84472>.
- บัวเรศ ประไชโย และคณะ. (2538). *รายงานการศึกษาโครงการศึกษาป่าชุมชนประจำปี 2538 เรื่องการ
จัดการป่าชุมชนโดยองค์กรในท้องถิ่น : กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านโสกนาค ตำบลวังม่วง อำเภอ
เปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น*. ขอนแก่น: สำนักงานป่าไม้เขตขอนแก่น กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตร
และสหกรณ์.
- ประเวศ วะสี. (2536). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท (เล่ม 1)*. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
คณะกรรมการแห่งชาติ.
- ปิยะนุช สิ้นันตา. (2557). *การจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพการผลิตกาแฟ และคุณภาพของ
กาแฟชุมชนบ้านสันเจริญ ตำบลผาทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน*. *วารสารพัฒนาชุมชนและ
คุณภาพชีวิต*, 2(3), 325-331.
- ปรัชญา ปานเกตุ. (2561). *สารานุกรมศาสตร์พระราชาราช*. กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์.
- ไพรัตน์ เดชะรินทร์. (2524). *การบริหารงานพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ภูริพัฒน์ แก้วศรี. (2561). *การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม ของกลุ่ม วิสาหกิจ
ชุมชนวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย*. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์*, 6(1), 293-305.
- มัญญ เทคนันท์ และคณะ. (2552). *การกระบวนการและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนา
เศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืนบ้านกาด(ตลาด)ขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด
จังหวัดเชียงใหม่* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- รตยา จันทรเทียร . (2544). *พ.ร.บ. ป่าชุมชน*. สืบค้น 17 กันยายน 2564, จาก http://www.seub.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=3:rataya&catid=1:2009-10-07-09-26-02&Itemid=2.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2524). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ -ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ศิริพงษ์ เหมมัน. (2561). *แนวทางการพัฒนาธุรกิจชุมชนแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ ตำบลริมสีม่วง อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์* (รายงานผลการวิจัย). เพชรบูรณ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.
- ศรีปริญญา ฐูประจ่าง. (2546). ทิศทางการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน. *พัฒนาชุมชน*, 42(10), 14-18
- สิทธิณัฐ ประพุทธินิติสาร. (2550). เอกสารการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำและกรอบการศึกษาและกรอบข้อมูลเพื่อการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม. 9 กันยายน 2550.
- เสรี พงศ์พิศ. (2552). *คู่มือทำวิสาหกิจชุมชน*. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา.
- เสรี พงศ์พิศ. (2546). *แผนชีวิตเศรษฐกิจชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ภูมิปัญญาไทย.
- สนธยา พลศรี. (2545). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์
- สมณะ โพธิ์รักษ์. (2555). *ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง*. สืบค้น 17 กันยายน 2564, จาก <http://www.asoke.info/04Agriculture/OFNT/KudinfaProject/01Community.html>
- สมเกียรติ อุ่นท้าว. (2549). *การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนบ้านฝาง อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน* -ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. (2550). *การจัดการป่าชุมชน: เพื่อคนและเพื่อป่า*. กรุงเทพฯ: สารคดี.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2549). *ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 6 ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2540). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่แปด พ.ศ. 2540-2544*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). *สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560-2564*. กรุงเทพฯ: สำนักงาน.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12”. กรุงเทพฯ : 2560-2564.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). *องค์ประกอบแผนพัฒนาจังหวัด เชียงใหม่ พ.ศ. 2561-2565 ฉบับทบทวนรอบปี พ.ศ. 2565*.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- อนันตชาติ เขียวอู่ม. (2544). การจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร: กรณีศึกษาอ่างเก็บน้ำแม่ว่าง อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม). เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อคิน รพีรัตน์. (2527). *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณการพิมพ์.
- อัจฉรา สโรบล. (2553). *กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโครงการพัฒนา*. เชียงใหม่: สาขาวิชาบ้านและชุมชนคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อำนาจ คอวนชี. (2528). *วนศาสตร์ชุมชน*. กรุงเทพฯ: คณะวนศาสตร์. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. *
- Borrini-Feyerabend, G. (1996). *Collaborative Management of Protected Areas: Tailoring the Approach to the Context*. Gland, Switzerland: IUCN Social Policy Group.
- Erwin, W. (1976). *Participation Management: Concept Theory and Implementation*. Atlanta: Georgia University.

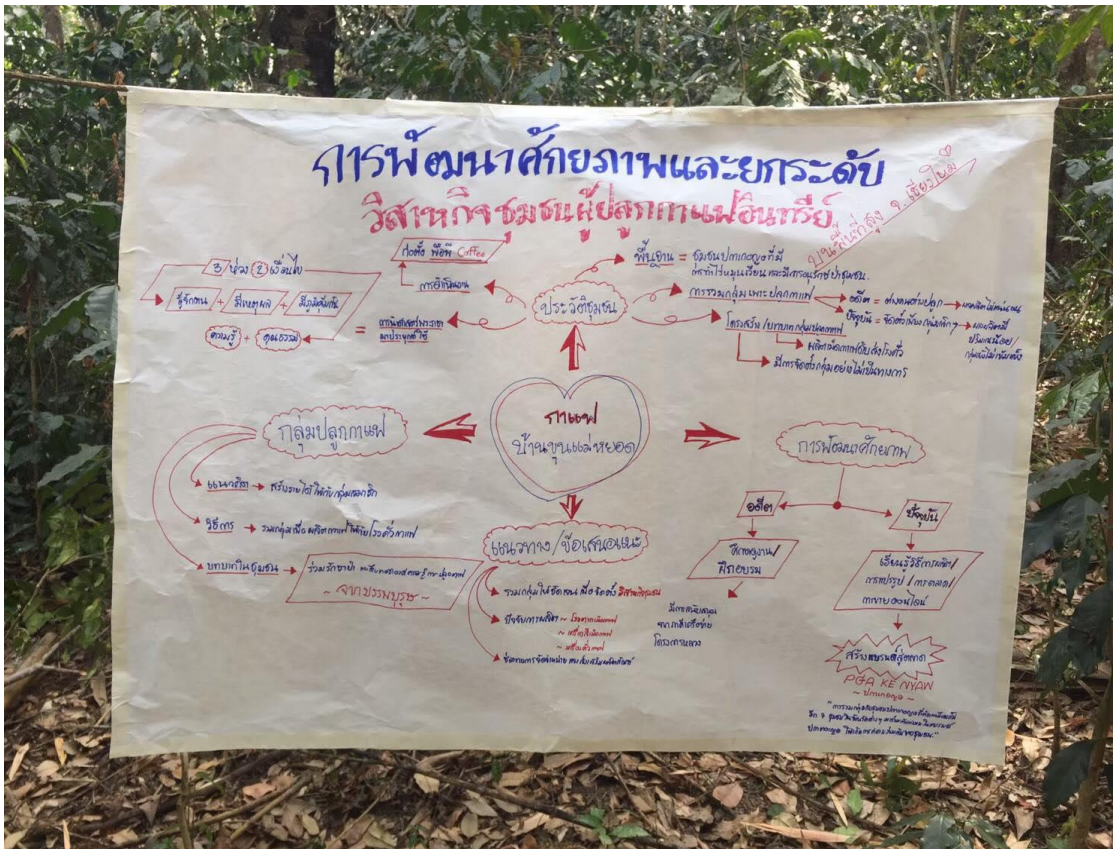
ภาคผนวก

แบบสัมภาษณ์เรื่อง การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ ตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้จัดทำขึ้นเพื่อศึกษาวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ และเพื่อพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

- ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....
- ที่อยู่.....
- ตำแหน่ง.....
- วัน/เดือน/ปีที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ 2 ข้อคำถามศึกษาวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ และเพื่อพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา

1) ประวัติชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ ชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่มีประวัติความเป็นมาอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1.1 การปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ ชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่มีประวัติความเป็นมาอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

1.2 วิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ ชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ มีความเป็นมาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

1.3 โครงสร้างและบทบาทคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ ชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่เป็นอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1.4 ปัจจุบันการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึกอ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่เป็นอย่างไรบ้าง?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1.5 วิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง นำศาสตร์พระราชามาประยุกต์ใช้อย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3) ปัจจุบันท่านอยากพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชาชุมชนบ้านขุนแม่หยอด หมู่ที่ 9 ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ อย่างไร?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะการวิจัย

1) ท่านมีข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชานในอนาคต อย่างไร?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ขอขอบพระคุณที่ท่านให้ความกรุณาตอบแบบสอบถาม
โครงการวิจัยมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

1. นายดิลก ตระกูลรุ่งอำไพ	ผู้ใหญ่บ้านขุนแม่หยอด
2. นางณานิกา ถามูล	แกนนำสตรีบ้านขุนแม่หยอด
3. นายพิเศษ ศิลปาชีพีโล	ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง ขุนแม่หยอด
4. นายชัยยศ ตระกูลรุ่งอำไพ	กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง บ้านขุนแม่หยอด
5. นายธงชัย รุ่งเรืองวรกร	กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง / คณะกรรมการหมู่บ้าน
6. นายส่าบ่อโพ ศักดิ์ประเสริฐกิจ	ปราชญ์ชุมชน / ผู้นำจิตวิญญาณบ้านขุนแม่หยอด

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

ที่ อว ๘๐๐๗/ว.๑๐๗

๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๔

เรื่อง รับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย

เรียน พระมหาวิโรศักดิ์ สุรเมธี, ผศ.ดร. / นักวิจัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ตามที่ท่านได้มีหนังสือขอใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย เพื่อทำการวิจัยในเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูงจังหวัดเชียงใหม่ ตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่” มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยวิทยาเขตล้านนา

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย ได้พิจารณาข้อเสนอการวิจัยของท่านแล้ว มีความเห็นว่า ข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการนี้ มีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนด ไม่ต้องแก้ไขปรับปรุงแต่ประการใด จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

จึงเรียนมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป.

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและยินยอม
หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๑๐๗/๒๕๖๔

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: การพัฒนาศักยภาพและยกระดับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกกาแฟอินทรีย์บนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ ตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่
 (Capacity Development and Enhancement of Organic Coffee Planters in Mountain Areas by the King's Philosophy in Chiang Mai Province)

รหัสข้อเสนอการวิจัย: -

สถาบันที่สังกัด: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

ผู้วิจัยหลัก: พระมหาวิรัตน์ สุรมณี, ผศ.ดร.

เอกสารที่พิจารณาทบทวน

๑. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๔
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๔
๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๔
๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	ฉบับที่ วันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๔

(พระสุพรรณเมธากรณ์, ผศ.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๔

หมายเลขใบรับรอง: ว.๑๐๗/๒๕๖๔

วันที่ให้การรับรอง: ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๔

วันหมดอายุใบรับรอง: ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๕

ประวัตินักวิจัย

- ชื่อ สกุล : พระมหาวีรศักดิ์ สุรเมธี, ดร.
- ตำแหน่ง : หัวหน้าโครงการวิจัย
- ที่อยู่ปัจจุบัน : 36 วัดผ้าขาว ถ.ราชมรรคา ต. พระสิงห์ อ. เมือง จ. เชียงใหม่ 50200
E-mail. suramatii@gmail.com
Tel. Mobile 082032093
- การศึกษา : ปริญญาเอก การบริหารพัฒนา มหาวิทยาลัยนอร์ท-เชียงใหม่
: ปริญญาโท การสอนสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
: ปริญญาตรี สังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- หน้าที่การงานปัจจุบัน : อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาการสอนสังคม มจร. วิทยาเขต
ล้านนา

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

- ชื่อ สกุล : พระมหาวิโรจน์ คุตตวีโร, ผศ.ดร.
ตำแหน่ง : ผู้ช่วยนักวิจัย
ที่อยู่ปัจจุบัน : 919 วัดน้อยนางหงษ์ แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด กรุงเทพฯ
E-mail. non2518@hotmail.com
Tel. Mobile 0891586655
- การศึกษา : Ph.D. (Ancient Indian & Asian Studies) มหาวิทยาลัยมคอธ อินเดีย
: สส.ม. (สังคมสงเคราะห์ทางการศึกษา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
: ศน.บ. (การสอนภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- หน้าที่การงานปัจจุบัน : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

- ชื่อ สกุล : ดร.สาลิณี รักษัตัญญ
ตำแหน่ง : ผู้ช่วยนักวิจัย
ที่อยู่ปัจจุบัน : 153/370 หมู่บ้านสินทวีสวนธน 3 เขตทุ่งครุ กรุงเทพฯ 10140
E-mail. salinee.ra@mbu.ac.th
- การศึกษา : ปร.ด. (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
: M.A. Linguistic มหาวิทยาลัยเดลี ประเทศอินเดีย
: ศศ.บ. (บรรณารักษศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- หน้าที่การงานปัจจุบัน : หัวหน้าฝ่ายหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

- ชื่อ สกุล : ดร.อุเทน ลาพิงค์
- ตำแหน่ง : ผู้ช่วยนักวิจัย
- ที่อยู่ปัจจุบัน : 204 หมู่ 8 ต.ริม อ.เมือง จ.ลำพูน 51000
E-mail. Khunten200@yahoo.com
Tel. Mobile 0910687794
- ที่ทำงาน : 103 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
วัดเจดีย์หลวง ถ.พระปกเกล้า ต.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200
- การศึกษา : Ph.D. Philosophy University of Mysore India
: M.A. Philosophy University of Mysore India
: M.A. Linguistics University of Mysore India
: พธ.บ. การสอนสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- หน้าที่การงานปัจจุบัน : อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา มมร. วิทยาเขต
ล้านนา